

اۋزبېكچە شعرىتىدە وزن و قافىە

1402 هـ . ش

ابن اللطيف محمد حنيف لطفى

دوران اۆته-اۆته آخىر اولگه، مىنگ يىغلهگه و هزار كولگه.
كىم بو اۆتیبان یشم بهاسین - بیلسه، انه شو حكیم بۆلگه.
لطفی اندخویى

اۆزبېكچه شعریتیده وزن و قافیه

ابن اللطيف مفتي محمد حنيف لطفى

اوشبو اثرنى اتم-اتم، بوويم، استاذلريم، سبويملى اوكه لريم، صنفداش لريم و
جانە-جان اورتاقلريمگە ساوغە قىلەن، مېنى ھەر دايم قۇللب-قۇتلب كېلگنلر؛
بختيمگە امان بۇلسينلر. آمين!

کتاب بېلگىلىرى

کتاب آتى اۈزبېكچە شعرىتىدە وزن و قافىە

يازوچى ابن اللطيف محمدحنيف لطفى

تايپ نقيب الله امينى و ابن اللطيف محمدحنيف لطفى

قىتە كۇريب تېكشىرووچىلر پوهنيار فريدون ايوبى و ابن اللطيف محمدحنيف لطفى

ديزايين و صفحه بندى ابن اللطيف محمدحنيف لطفى

مقوا ديزايينى ذبيح الله سيد

تيراژ ۱۰۰

چاپ يىلى و يېرى ۱۴۰۱ ھجرى شمسى، مزار شريف

چاپ نوبتى ايگىنچى

يازوچى نىنگ تىلفون رقمى ۷۸۸۸۰۱۰۲۴ (+۹۳)

ايمىل muftilutfi1996@gmail.com

چاپ حقى يازوچى اوچون محفوظ دىر!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریظ

قدیم زمانلردن بېرى اۋزبېك تىلى و ادبیاتی بۇيىچە اۋرگنيليب كېله يانگن عروض الجبرى دير. ادبیاتشناسلر شعرنینگ وزنیگه كته اهمیت بېرىب، كېنگ بیر علم بۇلگنلیگی حقیده تۇلیق معلوماتلر بیلن خبر بېرگنلر. اۋلكه میزده، اوزاق پیتلردن بېرى اۋزبېك ادبیاتیده عروض علمینی اۋرگنیش بیر ضرورت بۇلیب كېلگن. بو، ادبیات بۇلیملریده بیر مضمون صفتیده اۋقیتیلهدی. بو یوزدن شعرنینگ وزینی یخشی اۋرگنیش كېرەك بۇلهدی. شعر اۋلچاوی حقیده شعر شناسلر اۋزبېك ادبیاتیده هم جوده زور اثرلر یازگنلر. چونكه باشقه تیللرده یازیلگن شعر اۋلچاوی كبی ظهیرالدین محمد بابر شاه اۋزبېك ادبیاتیده ایگی بحر قۇشیب، ۲۱ بحرگه آییریب تۇلیق زحافلر بیلن مثاللر كېلتیرگن. حضرت نوایی و باشقه لر یازگن كتابلرده فقط ۱۹ بحر بیان اېتیلگن.

بو اثر - «اۋزبېكچه شعریتیده وزن و قافیة» دېب، ابن اللطیف محمد حنیف لطفی تمانیده افغانستانده بیرینچی اثرلردن حسابلنهدی. بیر قنچه ییلردن بېرى اۋز تجربه لری و اۋرگننگلری یوزیدن كۇپگینه قیناقلرنی اۋقیب، اۋزبېك ادبیاتیگه بیر تامچی دېب توشینگن. اما بیز بو اثرنی تیل و ادبیاتیمیز ساحه سیده كته خدمت دېب توشینه میز. البته، اۋقووچیلرگه هم بیر کلیت شكلیده بۇلالا وچیلیك قیلیشیدن شېهه قیلیمه ییمیز. بو اثرده موضوع فرقلى منبعلردن قۇللنیلیب، ینگى فكرلر و ساده تیل بیلن بیان اېتیلگن. بولردن باشقه عمومی مطلبلرنی اساسی شكله تۇپلپ ینگى مضمونلرنی كیریتگن. مطلبلرده كېلتیریلگن موضوعلرنینگ برچه سی اچیق - آیدین توضیح قیلینیب، زور مثاللر ایشله نیلگن. محمد حنیف لطفی، شاعر و یازووچی صفتیده بو اثرنی كۇپ قیینچیلیكلر بیلن كمچیلیكلرنی كۇزده توتیب، خلقىمیزنینگ قۇلنیشیگه بۇل اچگن.

برماق وزنیدن توتیب، شعر اؤلچاوی نینگ بحرلری، زحافلری و تقطیع قیلینیشی بیلن بیرگه ایریم شاعرلردن گۆزهل اؤرنکلر کبلتیریلگن. بو مثاللر نینگ اچیقلیگی عیناً اؤقووچیلریمیز نینگ مییه سینی اچیب، ینگى اویلر بیلن اویغاته دی و اؤرگنیشلریگه سبب بۆله دی.

عمومی قره گنده، اثر ایگی بخشدن عبارت دیر. بیرى وزن و ایگینچىسی قافیه بۆلیمى دیر. عروض و قافیه شعر نینگ مهم بۆلکلریدن حسابلنوب، کبنگ صورتده ایشلنیلهدی. بو یوزدن اثر نینگ اؤرگنیش کیفیتیده عالم لر نینگ قره شلری، تعریفلر، هجالر، سبسلر یا عروض تاووشلری، هایکو تیزی می، جدوللر و قاعده لر اساسیده ترتیب و تنظیم ایتیلیب، شعرلر نینگ آهنگی و موسیقه سینی تاپیش، عروض بناسی نینگ اؤلچاوی کۆزده توتیلیشى ممکن. قافیه بۆلیمیده هم عیناً یوقاریده گی کبی تۇلیق معلوماتلر و کۆپ گینه مثاللرنی فرقلی شاعرلردن کبلتیریب، قافیه علمیه گه تېگیشلی موضوعلرنی بیرمه - بیر اچیق قلب بیان قیلگن. بونده ی بیر یخشی و عالی اثر اؤقووچیلرینی کوتیب، دانش اهلیگه کتّه بیر یوتوق دیر. ینگى یازیلگن اثرلردن فرقلی بۆلیب، بو اثر بیلیم سپورلر نینگ شعر اؤلچاوی و قافیه بۆلیملریده ییترلی درجه ده قیینچیلیکلرینی ییچیشی ممکن.

والسلام

بلخ بیلیم یورتی تیل و ادبیات فاکولته سی تورک-اؤزبک تیلی و ادبیاتی بۆلیمی اؤقیتووچىسى

پوهندوی محمد یعقوب قره ش

فهرستلر

ي	سۆز باشى
ل	كېرىش
۱	بېرىنچى بۆلۈم
۱	بېرىنچى فصل
۱	(شعر-وزن-قافيه)
۱	ارسطو نظريهسى
۴	قافيه شعرينىڭ لازمهسى
۵	ايكېنچى فصل
۵	(وزن- شعر وزنى - اۆزبېك شعرىتىده وزن سىستىمى)
۷	صوت يا سېس (اون)
۷	عروض صوتى يا عروض تاووشى
۹	فشار
۱۰	لحن دورهسى
۱۰	فصل و وصل (بۆلۈم و قوشىم)
۱۰	شعر وزنى
۱۱	اۆزبېك شعرىتىده وزن سىستىمى
۱۵	شعري وزن توشونچھسى
۱۶	ايكېنچى بۆلۈم

۱۶	بیرینچی فصل
۱۶	(برماق تیزیمی)
۱۶	وزن
۱۷	ریتیم (وزنداش- آهنگداش)
۱۷	بوغین (هجا)
۱۷	توراق (stop)
۱۹	۱- ساده وزن
۱۹	۲- قوشمه وزن
۲۱	۳- مرکب وزن
۲۱	۴- ابرکین وزن
۲۲	۵- اره‌لش وزن
۲۳	ایکینچی فصل
۲۳	(برماق تیزیمی نینگ عروض تیزیمدن فرقی)
۲۹	اوپینچی بۆلیم
۲۹	بیرینچی فصل
۲۹	(عروض و اونینگ تاپیلیشی – اؤزبیک عروضلیگی)
۲۹	عروض علمی نینگ واضعی (ایلدیز قویوچیسی)
۳۰	عروض وجه تسمیه‌سی (آت قوییش فلسفه‌سی)
۳۲	عروض علمی نینگ هدفی (غایه‌سی)

۳۳	وزن
۳۳	بوغین (هجا)
۳۵	هجاآرنینگ بېلگى يا نشانهلرى
۳۵	عروض فنیده وزنلرنینگ رکنلرى
۳۷	تفاعیل (اصلی بحرلر و وزنلرنینگ اجزاسی)
۳۹	فرعی مفاعیللر
۳۹	علت:
۳۹	زحاف:
۳۹	علت و زحافنینگ فرقلرى:
۴۰	زحافلرنینگ بیانی
۴۷	تخصصی اورگنیش اوچون بو جدولنى ایزلنگ
۵۱	ایکینچی فصل
۵۲	تقطیع تعریفی
۵۲	تقطیع قیلیشه نکتهلر
۶۰	اوچینچی فصل
۶۰	(بحر تورلری)
۶۰	بحر
۶۱	الف- متفق الارکان:
۶۱	ب: مختلف الارکان:
۶۴	اوزبکچه شعریتیده رواج تاپنگ بحرلر

۶۴	هزج بحرى
۷۴	رباعى نينگ ۲۴ وزنى
۷۶	رمل بحرى
۸۵	رجز بحرى
۹۰	تقارب بحرى
۹۶	متدارك بحرى
۱۰۰	مضارع بحرى
۱۰۴	سريع بحرى
۱۰۷	منسرح بحرى
۱۱۳	مقتضب بحرى
۱۱۵	خفيف بحرى
۱۱۹	مجثت بحرى
۱۲۳	جديد بحرى
۱۲۵	قريب بحرى
۱۲۹	مشاكل بحرى
۱۳۱	عريض بحرى
۱۳۲	عميق بحرى
۱۳۴	تؤرتينچى فصل
۱۳۴	(عربگه خاص بؤلگن بحرلر)
۱۳۴	طويل بحرى

- ۱۳۵ مدید بحری
- ۱۳۵ بسیط بحری
- ۱۳۵ وافر بحری
- ۱۳۶ کامل بحری
- ۱۳۷ بېشینچی فصل
- ۱۳۷ (عروض استثنألی)
- ۱۴۳ تورتینچی بولیم
- ۱۴۳ بیرینچی فصل
- ۱۴۳ (هایکو تیزیمی)
- ۱۴۳ هایکو نیمه؟
- ۱۴۵ هایکو خصوصیتی
- ۱۴۵ هایکونی کلبیب چیقیشی
- ۱۴۶ هایکودن بیر نېچه شعري مثاللر
- ۱۴۸ بېشینچی بولیم
- ۱۴۸ بیرینچی فصل
- ۱۴۸ (قافیه علمی)
- ۱۴۹ قافیه حرفلری
- ۱۴۹ ۱-رؤي حرفی
- ۱۵۰ مقید قافیه

۱۵۱	مطلق قافیه
۱۵۱	ردیف
۱۵۲	۲-تأسیس حرفی
۱۵۲	۳- دخیل حرفی
۱۵۳	۴- ردف حرفی
۱۵۴	۵- قید حرفی
۱۵۵	۶- وصل حرفی
۱۵۵	۷- خروج حرفی
۱۵۵	۸- مزید حرفی
۱۵۶	۹- نایره حرفی
۱۵۶	قافیه حرفلری نینگ حرکتلری و اولرنینگ اسملری
۱۵۹	بیر نېچه بیت سینا و اوچون
۱۶۳	ایکینچی فصل
۱۶۳	(قافیه عیبلری)
۱۶۹	ینه قافیه اصطلاحلریدن
۱۶۹	ممال
۱۶۹	حاجب
۱۷۰	قیناقلر

سۆز باشى

خدايم گه شکرلر بولسین، بوکون من انچه هم خورسندمن. اوشندهی که بیله سیزلر اؤزبک تیلی جوده هم بیر بای تیل بؤلگن. بو سۆزدن هېچ کیم انکار اېته آلمهیدی، ولی حاضرگی پیتده مونینگ خدمتچیسى آز بؤلگن. بیز تیلیمیزنى یوکسلتیره میز دېدیلر، بو تیل آرقه سیدن نان تاپیب بېدیلر، کتّه اؤزینلرگه اېگه بوله دیلر، اما تیل توغریسیده بې تفاوتلیک قیله دیلر و هېچ قره شیغ هم قیلمه دیلر. خدايم اؤزی انصاف بېرسین!

عزیزلر، بو تیل افغانستانده مینگلرچه تلاتوپ و اور-بیقیتلرنی، کتّه-کتّه مدنی تجاوزلرنی، شفقت سیز ظلم و یاتسیره شلرنی باشیدن کېچیریب، معیوب و مجروح بیر احوالده بیزگچه یېتیب کېلگن. اېندی بیز هم کتّه لر تورگنده بیزلرگه صبر دېب قره ب تورسک، شو یېتیب کېلگن بار معنویاتیمیز هم اؤرتهدن یوقالیب کېته دی. باید قولنی قولگه بېریش کېرک، اویغانیش-اویغاتیش کېرک، تیلیمیزنى یوکسلتیریشیمیز کېرک. اگر ذره چه بې تفاوتلیک قیلسک تیلیمیز قولیمیزدن کېتیشی انیق. نباید تیلیمیزگه نمک حراملیک قیلسک، آخر توی کور قیله دی-کو!

مېن شو اثرنی توزهش اوچون هېچ بیر یاردمچی تاپمه دیم، آلدین دن اوقیب کورمه گن بیلیم گه قول اورسنگیز قنچه هم قیینچیلیک یرده تیشینی سبزیب کورینگ!

مېن شوندهی وضعیت بولسه هم ییراق یوزی گه قلم تارتدیم، اؤز تیلیم و اولوسیم گه خدمت قیلهی دېب، تۆسیقلرگه هرگز تسلیم بولمه دیم. بو مېنینگ تحقیقی اثریم، کیچه-کوندوزیمنی شونگه بغیشلب، بیر آی ایچیده تالیف اېتدیم، ممکن غلطی بولسه، ولی شو حالتگه کیریتیش هم آسان اېمس اېدی دېب مېن اؤزیمگه فخر قیلمه من.

بيله سيزكه، افغانستان نينگ وضعيتى اقتصادي لحاظدن قندهى بير حالتده. دده جانيم دن انچه

خوشمن كه هېچ بير زمان مېنگه ايشله، پول تاپ دېمه گن لر، زحمت چېكيب پېشانه لرى نينگ تېرلرېنى
آقېزه ديلر و باله لريگه تينچ و مرقه حيات بغيشله بديلر. حياتيم ده يگانه تشويق قېلو وچيم ددهم و
آنه جانيم ديلر لر.

بو اثرنى يازيشده دكتور محمد صالح راسخ پيل ديريم و آنه جانيم كېره كليچه قيناقلر مهيا قيلديلر.
حتى آنه جانيم هر كيمسه دن امانت كتاب آيب هم بېرديلر. استاديم راسخ جنابلريدن منتدارليگيمنى
پيل ديره من. بختيمگه آتم- آتم ايكه لرى هم امان بولسينلر.

بو اوز آته و آنه سيني مقتهدى دېمگ، بلكه مېن باشقه آته و آنه لرگه اورنك بولسينلر دېگن
كلامنى يېتېش ديرماغچى من. اگر- ده بيران ينگليشليك يوز بېرگن بولسه، اوزى بوله مى اثرى بوله مى
دېمسدن دژاو قاغذ، قلم آيب مېندن كوره يخشيراك توزينگلر، عزيزلر!

اگر سيز مېندن يخشيراك توزمه سنگيز بيليم هم نزول و كمه ييب كېته وېره دى. بايد كون سيين
اوزېك تيلي نينگ درختى كه ياله يشنتسك و ثمرگه يېتېب كۆپ حاصل بېرسه. اثرنى كېينگى نشرلرده
بوندن كوره آسيغلى بوليشى اوچون نقد و نظرينگيزنى كتاب بېلگيلر يده گى آدرسلرگه چونه تينگ.

حرمت بيلن

ابن اللطيف محمد حنيف لطفى

۱۳۹۴/۱۱/۱ شمسي، مزار شريف

کیریش

الْحَمْدُ لِصَاحِبِ الْمِيزَانِ، وَالشُّكْرُ لِعَادِلِ مِيزَانِ الْأَوْزَانِ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى عَبْدِ الذِّي فِي تَوْصِيفِ شَأْنِهِ أَقْوَلُ مُخْتَصَرًا: أَوَّلُ وَ آخِرُ الْأَنْبِيَاءِ وَالرَّسَلِ خَيْرِ الْخَلْقِ الْإِنْسَانِ.

امابعد: اوزبېک تېلی و ادبیاتی اېنگ چوقور و اوزاق بولاقلردن سوو ایچیب، اوشبو تیلده کتّه-کتّه منگو و یوقالمس اثرلر، اولوغ و ضیالی کیشیلر تمانیدن یره تیلگن. بو اثرلر بیزلرگه بعضاً بیتیب کېلگن و بعضاً بیتیب کېلمه گن. بیتیب کېلگن اثرلر کاشغری، خواجه احمد یسوی، ریغوزی، مولانا لطفی هروی، سوز دېنگیزی نینگ غواصی - و هزار دستان بلبلی نینگ صداسی یعنی امیرالکلام خواجه نظام الملّة و الدین علیشېر المتخلص بالنوایی- فانی، و شجاعت میدانیده آت چاپیب مملکت قورگن - و اینجو تراوشیده نئی تراش ایتیب قلعه توزگن - ظهیرالدین محمدبابر، فضولی، شاه مشرب، امیر عمرخان امیری و باشقه لر نینگ اثرلری بیتیب کېلگن اثرلرگه یقال نمونه دیر.

بو اثرلر نظم و نثرلردن عبارت بولیب، نظم لریده برماق تیزیمیدن و عروض تیزیمیدن ایش آلینگن. و نثرلریده اېسه مرسل، ساده، مسجع، روشلردن قوللنیلگن.

تورک دنیاسی چغتای (اېسکی اوزبېکی) ده بیرینچی مرته نظم اولچاویگه عروض تیزیمیده اثر یازیش اوچون بوی کورستگن بویوک شخصیت، حرمتلی اوزین باسر امیرالکلام علیشېر نوایی اېدی. او **میزان الاوزان** اثرینی نظم اولچاویگه بغیشلب تورلی قاعده لر و دایره لر نی اوز اثریده توپله دی. اوندن سونگ ظهیرالدین محمدبابر نوایی نینگ بو اثریدن تاثرلنیتب اوز **مختصر رساله سینی** عروض تیزیمیده بیر نېچه ینگی قواعد و دوایر بیلن بېزه ب ۲۱ بحرگچه آلیب باردی. بو ایگی یاغدو بولوت یا ایگی یاروق قویاشدن سونگ افغانستان اوزبېکلری ایچیده تا شو بیتگچه نظم اولچاویگه عروض تیزیمیده بیران اثر

هم یره تيلمه گن. اېندی اېسه حاضرگی اوزبېک تيليميز اېسکی اوزبېک تيليدن بير از فرقلی هم بولگن، قالد وېرسه افغانستان اوزبېکلری برماق تيزيمینی حتی تانيمه يدیلر، کتاب يازيش-کو نريده تورسين. بولمه گنده تورک اولوسی نينگ اېسکی اثرلری بریسی برماق تيزيمیده بېزه لیب جرنکلب تورگن وزنلرگه اېگه بولگن. قافیه علمیده هم شوندهی بو ملت کوزگه کورینرلی بیران اثر یره ته آلمه گن، نیمه گه دېگن سوالگه جواب بوکه، بو ملت آخرگی عصرلرده هر دايم آغزیده گی آشینى آلدیریب اوزگه لر تمانيدن سيقیلیب، يېنچیلیب، دومه لنيب کېله ياتيدی، شو باعث يازو وچیلرگه بيليملرینی ترقتيشلری اوچون، قولهی شرایط یره تيلمه گن.

کمينه آله قچن اياقغه کيرگيدن اؤتمه ی (ايکينچى سمستر طلبه سی من!)، هر بير کيشی اوز تيل و ادبياتیده خدمت قیلیب، اوز تيل و ادبياتینی ترقيات تاغی نينگ قله سيگه يېتگريش اوز بورچی دېب، قيينچیلیک و ناقولهی شرایط بيلن کوره شيب، بولر نينگ اوستيگه غلبه قیلیچینی تارتیب، قولینگیزده گی اثرنی بېش بولیم (شعر تحقیقی، برماق تيزیمی، عروض تيزیمی، هایکو تيزیمی و قافیه علمی) دن عبارت قیلیب، نظم دنيا سیده سووسب تورگن تيل سپور و اېل دوست افغانستانده گی يشب تورگن اوزبېک خلقلرگه بغيشلب، تيارله ديم.

بو اثر نينگ بيرينچى بوليمیده شعر، نظم و اولر نينگ ماهيت و فرقلرینی تانيتيش اوچون فيلسوف و بويوک عالمر نينگ قوللرینی کېلتيريب، سوز يوريتيدی. اوقينگن کيشيلر شعر و نظم بابیده عالمر اره سیده قنچه تارتيشوولر بارليگيدن خبر بوله ديلر.

ايکينچى بوليمده اېسه برماق تيزیمی نينگ مقامیده بيراز قيسقه راق سوزلندی، ولي قيسقه بولسه هم ايخچم-گينه ينه يوز فايذ معلوماتلی و مفادلی توزيلدی. اوقينگن کيشيلر کيچيک اريقدن کته دينگيزگه بوللنه ديلر؛ يعنی بو اثر کته حتملی کتابلرگه يوللاوچى بولسه دېگن اميدده من.

اوچينچى بولیمی عروض تيزيمیده، نوایی نينگ ميزان الاوزان اثریدن کوزه تيب مکمل راق رقم سوريلدی، بو اثر عروض تيزيمیده اوزبېک تيلیده بيرينچى مکمل اثر بولسه کېره ک. کورپراق معلوماتلی، مفادلی وضخامتلی اثر بوليب بابر نينگ مختصری دېک ۲۱ بحرگچه آليب باريلدی. اوقوو تشنه لری

اوقیگن پیتده بیلهدیلرکه، بو اثرده ینگه راق، قول اوروقسیز قاعده لری هم بار، و افسکی اوزبکچه دن حاضرگی اوزبکچه نینگ فرقلی و تفاوتلی یپرلری هم انیقنلگن. عروض علمی نی اوزگنیشنی کوپ بولمه گنده هم آزاراق آسانلشتیریلگن. هر بیر بحرلر آچیقنن آچیق تعریفلنوب بولیم-بولیمیده کوپراق مثاللر نوایی، بابر، امیری، چاغداش شاعرلر و راقم نینگ اوز نظم لریدن هم کبلتیریلگن.

تورتینچی بولیمی هایکو تیزیمی نینگ تانیتمه سی دیر، هایکو جاپان شعریتیکه منسوب بولوب، حاضرگی کونده جهان ادبیاتیده کتّه اورین اېگلله گن شعری تیزیم دیر. بو اوزبک ادبیاتیکه ینگیدن کوره هم ینگه بیر ساوغه دیر. هایکونینگ ماهیتی اورتہ-مابین قیلینیب ایضاح بپرلیدی.

پیشینچی بولیمی قافیہ بیانیده بولوب، نی اوزون نی قیسقه، اورتہ-میانہ قیلینیب کبره کلی تعریف و معلوماتلر توپلنگن. شو تعریف لرنی یاد قیلگن کیشی ان شاء الله قافیہ بیانیده مستحکم و عیبی دن بری بوله دی.

بو اثرده گی موضوعلر نینگ ترتیبی گه، بیر-بیری نینگ ایزیدن کبلیشیکه جوده دقت قیلیندی، خصوصاً عروض علمی نینگ دایره لرنی یوقالتیریب افسکی حالتیدن چیقرب ینگه راق ترتیبیکه سالیندی، چونکه افسکی ترتیبده اوزگنیش بیراز قیینراق بولر ابدی.

عموماً بولرنی یوق یپردن بار قیلیش اوچون ۶۰ دن آرتیق کتاب و انترنیت ترماق لریگه یوزله نیلدی، عربچه تیلیدن اوزبکچه گه، فارسچه تیلیدن اوزبکچه گه، کیریل و لاتین الفباسیدن عربچه الفباسیکه و بعضی متنلرنی توغریدن-توغری اوزگرتیرمسدن آلیب کپلیندی.

موندن کوره هم آچیقنن-آچیق بو کتابنی اوقیب کورسنگیز تانیسیز!

بیرینچی بۆلیم

بیرینچی فصل

(شعر-وزن-قافیه)

شعر توشونچه سی قدیم الایامدن بیرری وزن مفهومی بیلن چمبرچس باغلیق بۆلیب کپلگن. وزن شعرنینگ لازمه سی بۆلگن. افلاطون "ایون" رساله سیده سقراط سؤزیدن الهام لنیب آیته دی: «شاعر لر اوشه پیتده گۆزل شعرلرینی آیته دیلرکه بپخود بۆلسه لر، آهنگ و وزن اېسه اولرنینگ مفتون و مسحور (جادو) قیلده دی». بو کلامدن شعرگه وزن و آهنگ ضروری نرسه لیگی بیلینیب توریدی.

ارسطو نظریه سی

منطقدانلر و فلاسفه ایچیده، مدّون شکلیده و مشروح حالتیده منطق شعر شناسلیکی گه اؤرنشگن کیشی ارسطودیر. اگر چندیکه ارسطودن آلدین هم عالمر سقراط، بقراط، اریستوفانس و افلاطون کبیلر شعر بابیده سؤز یوریتگنلر، چونکه یوقاریده ایزلب اؤتدیک، اما ارسطو شعر فنی گه مستقل بیر رساله یازگن^۱. ادبی نظریه سینی واقعیت تقلیدیگه بنا اېتیب، شعر رکنلرینی اوچ عنصردن شکلنده دی دپیدی: وزن، لفظ و هماهنگ لیک. ارسطونینگ عبارتیدن بیلینیب توریدی که، شعرنی نثرگه قرشی قویب و شعردن موزون سؤزنی اراده قیلگن، لېکن نظم بیلن شعر اؤرته سیده هم فرق قویب توضیحاتی نینگ بیر بۆلیمیده شعر ماهیتی و شاعر نینگ عمل کردیگه مونده دی دپیدی: «شاعر نینگ ایشی او اېمس کیم، ایشنی اؤشنده دی که انجام تاپگن بۆلسه دقتلیک بیله نقل

^۱ رساله سی نینگ نامی «بوطیق».

قیلسه، بلکه اونینگ ایشی ایش نینگ ممکن روشیده اتفاق تاپگن بولسه، روایت قیلهدی». مثال صفتده، شاعر بیلن مؤرخ نینگ تفاوتی، بیرى شعر قالبیده و یا بیرى هم نثر قالبیده یازیشی اېمس، چونکه قصص الانبیاء تاریخی نظم رشته سیگه کبلیشى ممکن، اما ینه هم اۋشه تاریخ حالتیده قاله وېره دی. (بلکه یازوۋچی ناظم و یازیلگن نرسه منظوم و یا نظم دپله دی) ارسطو نظریه سیگه کوره موزون کلام برسی شعر بولمه یدی، یعنی منظوم نینگ موضوعسى فى المثل طبي، تاریخی، طبیعی، حکایه وى و باشقه شو کبیلردن بولسه شعر اېمس، بلکه نظم دپیدی.

خواجه نصیرالدین طوسی ابن سینا کلامی "الشفاء" کتابیدن الهام لنیب، ارسطودن کوزه تیب شعرنی «خیال انگیز، موزون و متساوی سۆزلردن توزیلگن کلام، دېب تعریفله یدی. ینه منطقی نظر تخیلگه خاص بولگن، و وزن اېسه تخیلنى تقاضا قیلگنى سببلى اعتبارلى دېب اېسله تیب اۋته دی. پس منطقی لر کلامیدن شو بیلینه دی که: شعر مخیل کلام دیر. بو کلامگه قره گنده خیال پردازلیک بولمه گن ساده گینه لر یا قصه لر و یاهم تاریخلر وزنلى توزیلگن بیلن شعر اېمس، بلکه نظم دپله دی.

سۆنگى بیلیم اېگه لرى نینگ عرفیده اېسه شعر وزنلى و قافیه لى کلام دیر. شو باعث وزنلى و قافیه لى کلام خواه برهانی بولسون، خواه خطابی، خواه توغرى بولسون، خواه یالغان، برسی شعر دپله دی. و اما آلدینگی بیلیمدانلر ارسطو، ابن سینا، خواجه نصرالدین طوسی کبیلر شعرنى خیال اویغاتیلگن کلام دېگنلر، حقیقی وزنلى بولمه گنده هم شعر دپله دی، دپیدیلر».

و ینه کلامى نینگ دوامیده یازه دی: «حقیقی وزننى اۋلا عربلر کوزده توتگن، قافیه گه اعتبار بېریش دېک. و باشقه اولوسلر عربلردن کوزه تگنلر». لېکن دکتور پرویز ناتل

خانلری (وزن شعر پارسی) دېگن ائریده خواجه طوسی نینگ کلامیدن اعتراض آلیب بونده ی دپیدی: «خواجه نصیرالدین طوسی نینگ یونان، روم و باشقه اېل-اولوسلر نینگ تیل و ادبیاتی دن معلومات سیزلیگینی کورسته دی، بولمه سه حقیقی وزنی عربلرگه نسبت بېریش و باشقه تیللرده گی وزنلرنی اېسه غیر حقیقی و یا مجازی دېشگه یول یوق.

حقیقت شوکه دنیانینگ هر بیر تیلیده شعر بولسه هم وزنلی دیر. وزن سیز شعر یا منشور آخرگی پیتلرده تاپیلگن، اونینگ هم تازه لیگی یوق. ۱۹- عصر نینگ باشلریده فرانسه لیک ادیب و نویسندهلر شعر نینگ قافییه و وزنیکه قرشی توریب، قافییه و وزن بېهوده نرسه دپیلر. و دلیل توتدیلرکه شو قیدلر مقصودگه مانع بوله دی، شاعر وزن و قافییه رعایتی اوچون اوز مقصودینی مکمل ادا قیله آلمه دیدی، دپیلر. اما کپینچه لیک رمانتیک شاعرلر اوشه فرانسه نینگ اوزیدن باش کوتریب یخشی-یخشی موزون شعرلر ایتیه باشله دیلر.

۱۹- عصر نینگ آخریده اوروپاده شاعرلر قیتهدن یینه تاکیدله دیلرکه شعر و شاعر لیک نینگ اساسی اوشه وزن دیر. وزن سیز شعر بولمه دیدی، ولېکن هر تیلده هر خیل اوزیکه خاص وزنی بار».

علی اکبر ده خدا عرب عالم لری نینگ شعر تعرفینی اوز لغاتیده نقل قیله دی، شعر وزنلی و قافییه لی کلام دیر، به شرطی که گوینده سی شعر اراده قیلسه، گوینده سینی شاعر دېگه یلر و اگر گوینده سی اوشه موزون و مقفی کلامیدن شعر اراده قیلمه سه اونی شاعر دېمه گه یلر، دېمک دلیل لری بودیرکه، قرآن مجید نینگ کوپ بېریده موزون و مقفی کلام

كېلگن، اما شعر اراده قىلىنمەگن، شونىنگ اوچون قرآن مجىدده شعرى يوق و الله جل مجده شاعر هم اېمس.

بختىمىزدن يىكونىل شەرگه عمومى تعريف آيتگەلى بولسك، دنياده هر بير تىلنىنگ اۋزىگه خاص معين وزنلىرى بار، شوندىن چىقىپ آيتىش كېرەككە: شعر بير نوع وزننى يا هماهنگلىكنى اۋزىگه آلگن كلام دىر.

قافىه شعرىنىنگ لازمەسى

قدىم هند و اوروپا تىللردەگى شەرلردە قافىه بولمەگن. قدىم انگلىسچەدە هم قافىه اۋرنىگە هماهنگلىك قىلر اېكنلر، و شەرلرىنىنگ كوپراغى قافىه سىز بولگن.

خواجە نصيرالدين طوسى عقىدەسىگە كۆرە: قافىه قدىمدە شرط قىلىنمەگن و عربلرگە خاص بولگن و باشقە اولوسلر اېسە اولردن پىروىلىك قىلگنلر. جشوىي^۲ گە كۆرە: «قافىهگە اعتبار بېرىش شعرىنىنگ ذاتىدن اېمس، بلكە لوازىمىدن دىر»^۳.

^۲ جشوىي نىنگ كىملىگى اتىق معلوم اېمس. «تتمه صوان الحكمة» نىنگ مؤلفى موندەى دەپى: الحكيم ابوالحسن على بن احمد الجسوىي - من قدمات الحكماء وله تصانيف كثيرة، ومن تصانيفه يويه نامه.....
^۳ خانلرى نىنگ كلامى اداغىگە بېتىدى.

ایگینچی فصل

(وزن - شعر وزنی - اؤزبیک شعریتیده وزن سیستمی)

ارسطونینگ شاگردی فیلسوف آریستوکسپنوس تارنومی Aristoxenos de Tarentum (۴ عصر میلاددن آلدین) "نغمه اصولی" اثریده وزنی تعریفلهیدی: «وزن زمانلردهگی معین نظم». بو تعریفدن ایگی نرسه بیلینهدی: بیرى شوکه وزنی صوت نینگ منظم زمانی اوزونلیکی گه محدودلهیدی، و باشقه وزنلر نینگ بنأسی منظم وقت اوزونلیکی گه بؤلمهسه، اؤز ایچیکه آلمهیدی. و بیرى اېسه «معین نظم» مبهم دیر یا حد دن تشقري کلي دیر.

اسلام حکمأسی هم شو قیناقدن یا باشقه قیناقلردن فایده لنیب جمله دن خوارزمی مفاتیح العلوم اثریده ایقاع (موسیقی وزنی) نی بوندهی تعریفلهیدی: «الایقاع هو النقلة علی النغم فی ازمنته محدودة المقادیر».

صفی الدین ارموی " شرفیه " رساله سیده ایضاحراق آیتهدی: «الایقاع جماعة نقرات يتخللها ازمنة محدودة المقادیر علی نسب و اوضاع مخصوصة بادوار متساویات؛ یدرک تساوی تلك الادوار بمیزان الطبع السليم المستقیم».

وزن شوندهی بیر مرتب هیأت دیرکه، انسان نینگ نفسی اگر اونى سېزلهسه لذت تاپه دی و یا هم بیر تازه لیککه اؤز طبعیده یولیه دی. وزنی طبعی سلیم و ذوقی زؤر کیشیلر جوده نازک و اوزون بؤلسه هم درک قیلهدیلر.

وزنی عالم رخیلمه-خیل تعریفله گنلر؛ جامع تعریفی: «وزن بیرخیل تناسب دیر». تناسب اېسه شوندهی بیر کیفیت یا صفت که هر خیل اجزأ و بؤلکلر آره سیده بیر نوع بیرلیکنی

تكرار اېتىشىدىن پيدا بۆلەدى. تناسب مەكاندە واقع بۆلسە، اونى قىرنە دېيىدلىر و اگر زماندە واقع بۆلسە وزن دېيىدلىر.

وزن حىياتگە باغلىق نرسە، وزنى انسان ذھنىدىن تشقىرىدە تاپىب بىلمەيدى و حس وزن نىنگ ادراك اېتىش وسىلەسى دىر.

اېندى «معين زمانلرنى يىخشى كلى آيش كېرەك و اوندىن مراد شوندى امرديركە اولرنىنگ تكرار بۆلىشى باشقە بىر نېچە امورگە قرەگندە، بىر نېچە امورنى حد فاصلەسىگە نشانە بۆلەدى؛ مثلاً، احتفاللردەگى يانېب-اۋچە ياتگن چراغلىر يانېب-اۋچىب، يانېب-اۋچىب معين فاصلەدە يانېب-اۋچەدى. كورگن كىشى بو حالتدىن بىر وزن ادراك قىلەدى، شو سلسلەدەگى اۋچىش پىتى تكرار تاپىشى معين يا مشخص زمان دىر.

يا بىر گىردەك نرسە اېلەنىب تورگن، بو حالتدە وزن يوق، اما گىردەك نىنگ اېچىدە بىر نشانە بىر نەقشەدە بۆلسە، گىردەك اېلنگندە كورنىب تورىب قىتە-قىتە اېلەنىب كېلىب تورسە، اوندىن بىر قىسم وزن سېزىلەدى.

و يا بىر يورىب تورگن بايسكىل نىنگ گىردەكلرىدە ھېچ وزن يوق. اما ھىدەياتگن كىشى نىنگ اياغىگە قرەگنىمىزدە وزن اۋرتەگە كېلەدى.

و يا ھم نجارلرنى تخته يوزىگە مىخ قاقىشىدە، ھر بىر بالقە اورگنىدە مىخ تختهگە چۆمەۋېرەدى، آخر مرتەسىدە بالقە مىخ نىنگ باشىگە و تخته نىنگ يوزىگە تېگەدى، اوندىن سۆنگ ىنە بىر مىخ ائىب عىن عمل دوام تاپەدى، بولردن قىسم-قىسم صوت يا سېسلر چىقىب وزن اۋرتەگە كېلەدى و ايككى مىخ نىنگ اۋرتەسىدەگى جىم تورىشدىن "مشخص يا بېللى زمان" اۋرتەگە كېلەدى.

یوقاریده گیلر نظم و تناسبنی زمانده یخشی گینه ایضاحله دیدی و اولر مختلف حس لر بیلن درک ایتیلده دی. کؤپراق زمانی تناسب سامعه حسی بیلن سېزلنده دی، بناءً صوت یا سېسلرنی هم تانیشمیز کپره ک.

صوت یا سېس (اون)

فزیکی جنبه سی، جسملرده گی تیترشیش دن اؤرته گه کپله دی و هواگه ترقه دیدی، مثلاً: بیرار جسم نینگ تپیره نیشی هوانی تولقینلنتیره دی و اوندن تاووش حاصل بؤله دی. اېسلش کپره ک که، دنیا ده هیچ بیر نرسه باشقه بیر نرسه گه تېگمه سه، تاووش اؤرته گه کپلمه دیدی، حتی بېل (شمال) هم شونده ی.

فزیولوژی جنبه سی اېسه، اؤشه تیتره شیشلر قولاق پرده سیگه و اوندن اؤتیب سمعی نخاع نینگ مرکز یگه بېتگنده بیر نوع احساس اؤرته گه کپله دی، شکللنده دی.

عروض صوتی یا عروض تاووشی

عروض تاووشی تورتگه بؤلینه دی:

۱. آهنگ (کوی)

۲. فشار (اورغو)

۳. لحن دوره سی

۴. فصل و وصل (بؤلیم و قوشیم)

آهنگ (كۆي)

آهنگ تاووشلارنىڭ موسىقىيە و تولقىنلىك، يا سېس و سازنىڭ موزون حالتى دىر.
آهنگ تۈرتگە آجرەتيلەدى:

۱. خبرى جملەنىڭ آهنگى: ايناغىڭ كېلدى.

۲. سوراق جملەنىڭ آهنگى: ايناغىڭ كېلدى؟

۳. تعجبلىك جملەنىڭ آهنگى: ايناغىڭ كېلدى!

۴. موازى آهنگ: (عبارت و فقرەگە تېگىشلى)

امرى جملەنىڭ آهنگى هم خبرى جملەنىڭ آهنگى دېك بۆلەدى، فقطگىنە سېس
يا تاووشنى جملەدەگى مەھم و مۇكەد كىلمەسىدە كۆپەيتىرىلەدى.

آهنگ (كۆي) تاووشنىڭ تۈرت خصوصىتىدىن اۋرتەگە كېلەدى، بو خصوصىتلر:

۱. شدت (زۈرلىك)

۲. امتداد (اوزون)

۳. ارتفاع يا زىر و بَم (آست و اوست)

۴. طنين يا زنگ

۱. شدت (زۈرلىك)

شدت تىترەتەش نىروسى بىلەن ارتباطلىك بۆلەپ ھەر قنچە تىترەتەش نىروسى كۆپ
بۆلسە شدت هم كۆپ بۆلەپ، اوزاق فاصلەلرنى طى قىلىپ و اوزاقلردن اېشىتىلىشگە قابىلىت
تاپەدى.

۲. امتداد (اوزون)

هر بیر سببس (تاووش) نینگ تیترهشی دوامدار بولسه، امتداد آهنگی اورتته گه کبله دی. مونینگ اپنگ مهم عاملی فزیولوژیک یوزه سیدن نَفَس دیر، نفس اوزون بولسه اوزون، قیسقه بولسه قیسقه بوله دی.

۳. ارتفاع (آست و اوست)

آست و اوست یا تاووش ارتفاعسی تیتره شلرنینگ سانی بیر پیته ده دیر، هر قنچه تیتره شلرنینگ سانی کوپ بولسه زیر (آست) و هر قنچه کم بولسه بَم (اوست) بوله دی.

۴. طنین یا زنگ

طنین نپچه تورلی تیتره شلرنینگ ترکیبیدن اورتته گه کبله دی؛ مثلاً، دمبوره بیلن ربانی چالسک، ایشیتووچی رباب بیلن دمبوره نینگ کویینی فرقلَب بیله دی، اگر چندیکه (آست و اوست) و شدتی بیر خیل بولگن بیلن زنگی یا سبسی تفاوتلی دیر.

فشار

سوزلرنینگ بوغینلرینی کوچلی، آهنگلی، آغیر ادا قیلیشنی آیته دی. بوغینلرنینگ اداسی اوچ حالتدن خالی اېمس؛ یېنگیل، اورتته و آغیر. اوزبک تیلیده اورغو یعنی آغیرراق، سوزنینگ سونگی تاووشیگه توشه دی؛ مثلاً: اکه، اوکه، قیشلاق. شو سوزلرده فشار سوزنینگ آخرگی تاووشیگه توشگن. یاکه گپده بیر بولک نینگ اېکینچیسى گه نسبتاً کوچلیراق آهنگده ایتیلیشی؛ مثلاً: ارسلان اوی گه همه دن کپین کپلدى. بو بیرده فشار (همه دن) گه توشگن.

لحن دورەسى

بو اصطلاحدن مراد، جملە و فقرەلرنىڭ آخىرىدەگى خوش آواز و موزون لىك دىر.

لحن دورەسى نىڭ اوچ حالتى بار؛ سقۇطى لحن، عروجى لحن و موازى لحن.

- سقۇطى لحننى كېلەياتىڭن يېرى: خېرى، امرى و سۇراقلىك جملەلر (سۇراق

كلمەسى بىلن كېلىڭن بولسە).

- عروجى لحننى كېلەياتىڭن مەكانى: سۇراقلىك جملەلر (سۇراق كلمەسى بىلن كېلىڭن

بولمەسە).

- موازى لحن نىڭ اۋرنى: عبارە و فقرەلرنىڭ آخىرىگە عادى پىدا بولەدىڭن لحن دىر.

فصل و وصل (بولىم و قوشىم)

عبارە و فقرەلرنى كېتەمە-كېت كېلەياتىڭن سۆزلرنى قوشىب يازىب و يا تۇختب

ايتىشنى اۋز اېچىگە آلەدى؛ مثلاً، اللە بېردى- (اللە) كلمەسى سادە اسم، مسندالىيە و اېگە،

و (بېردى) مسند و كېسىم بولگن. بو ايگى سۆزنىڭ اۋرتەسىدە ايتىشدا فصل بار. و اگر

(اللە بېردى) كېلدى (جملەسىنى آلەك، (اللە بېردى) مركب اسم، مسندالىيە و اېگە بولگن،

شو لحاظدن بولرنىڭ اۋرتەسىدە وصل بار. و يەنە (اللە بېردى) بىلن (كېلدى) نىڭ

اۋرتەسىدە فصل بار.

شعر وزنى

شعر خاص تىزىمىدە بىر- بىرىنى ايزىدن كېلەدىڭن سۆزلرنىڭ ترنملى تۈپلىمى دىر.

سۆز اۋزى بىر يا نېچە ايتىلەدىڭن تاووشدن اۋرتەگە كېلەدى.

يوقارىدەگى سېس يا تاووش تۇغرىسىدە ذكر بولگن كلام، ايتىلەدىڭن سېس يا

تاووشگە هم تۇغرى كېلەدى، چونكە ايتىلەدىڭن تاووشنى هم مطلق تاووش دېك خصوصىتى

بار. شو لحاظدن شعر وزنى ايتىلەدىڭن تاووشلرنىڭ نۇمى دن عبارت.

اؤزبېك شعریتیده وزن سیستمی

تورکي تیلی، دنیانینگ اېنگ قدیم تیللردن بیری حسابلنوب قدیم الایامدن اوز یازووی و خطی گه اېگه بولگن. اوشبو تیلده کۆپل قیمتلی، ادبی و علمی اثرلر وجودگه کېلگن. تورکي تیل نینگ شعرى دستلب برماق وزنیده (هجایی یا سیلابی وزنلرده) بولگن. محمود کاشغری نینگ "دېوان لغات التورک" کتابیده کېلتیریلگن تورک خلقلری نینگ برچه خلقلر لهجه و شېوه لریگه عاید یوزلب شعری مثاللری بو سؤز نینگ اثباتی دیر. لېکن تورک تیلی و ادبیاتی رواجلنیشی بیلن عرب همده فارس شعریده هم ایشله تیلده باشلدهدی. جمله دن پشینجی هجرى (۱۱م) عصرده تربیه وی و اخلاقی مضمونگه اېگه بولگن "قوتدغوبیلیک" اثری مثنوی شکلیده عروض بحرلردن بیری متقارب بحریده بویوک ادیب و شاعر یوسف خاص حاجب بلاساغون تمانیدن نظمگه تارتیلدی. اوندن سؤنگ بیر قطار تورک بویوک شاعرلری، جمله دن احمد یوگناکی نینگ "عتبة الحقایق" اثری خواجه احمد یسوی حکمتلری نینگ بیر قسمی، ربغوزی نینگ "قصص الانبیاء" سیده کېلتیریلگن غزللر و شعری پارچهلر، حافظ خوارزمی نینگ ۱۸مینگ بیتدن عبارت شعرلری، خوارزمی نینگ "محبت نامه" سی، شوکی سیف سراپی، حیدر خوارزمی، آتایی بلخی، سکاکی سمرقندی، مولانا لطفی هروی و باشقه تورک تیللی بویوک شاعرلر نینگ اولمس اثرلری برچه سی عروض اوزانیده یازیلگن دیر. لېکن تورک تیلی شعریتیده عروض وزنلری بو قدر کېنگ قوللنوب کېلگنیگه قره مەى و رابطه لری حقیده تورک تیلیده هېچ قنده ی اثر یازیلگن اېمس اېدی.

هجری ۹عصر، میلادی ۱۵عصر نینگ ایکینجی یرمیده چغتای تورک تیلیده کۆپل ادبی اثرلر یرتهگن اولوغ امیر علی شېر نوایی نینگ ادبیات ترقیاتی اېنگ یوقاری چوقسیدن اوزین آلگن منگو اثرلری وجودگه کېلیشى بیلن ادبیاتیمیز رواجلنیشیده کۆپ کته اهمیتگه اېگه بولگن، ینگى مرحله باشلندی. اېندی اؤتگن ۵ عصر دوامیده اینیقسه آخرگی عصرده

ايچاد اېتيلگن شعري اثرلرنى تيوريك و تېكشيريىش خصوصيتلرى علمي اۆرگنيش ضرورتى تۇغىلگن اېدى. او جمله دن شعر اوزانىنى تحققيق و تدقيق اېتيش، بو حقدە كتاب يازيش كۆپ مهم مسأله اېدى. اوشبو آغىر و مسووليتلى وظيفه نى بجرىشگە او زمان نىنگ اېنگ بويوك علمي، ادبي و اجتماعي شخصيتى اولوغ شاعر، متفكر و محقق عالم اۆز ملي تىلى نىنگ قىزغىن مدافعه چىسى (امير عليشېر نوايى) بېل باغله دى. او تورك شعري مثاللى اساسيده عروض بحرلى و اوزانىنى ايضاحلب بو علم ده اوشه زمانگە قدر موجود بولگن كمچىلىكلرنى تولديريىش اوچون يىنگى قاعده لر وضع قىلىب و يىنگى دايره لر ترتيب اېتيش بىلن اوشبو مهم بورچىنى مؤفقا نه بجردى. نوايى (مىزان الاوزان) رساله سى، اونىنگ اۆز زمانيده و هم اون دن كېنىگى دوره لر ده شعر و ادب اربابى دقتىنى اۆزىگە جلب اېتىب ادبي فعاليتلرنىنگ يوللا وچى، رهنما رولىنى اوينب كېلدى. نوايى نىنگ اوشبو اثرى دن تائىرلىنىب، ظهيرالدين محمد بابر شاه (۸۸۸ھ ق) هم اۆز عروض رساله (مختصر) نى يازدى. قديم اۆزبېك تىليده عروض فنىگە عايد اوشبو قيمتلى اثرلر وجودگە كېلىشى بىلن بو تىلده شعر يازيش و ادبي اثر ايجاد اېتيش محكم تيوريك اساسىگە اېگە بوله دى. توركى شعر اوزانى حقيده رساله يازيش نوايى و بابر اۆز شعري اثرى ده هم عروضنى خىلمه-خىل بحرلرنى ايشله تىشگە ايتىلىب شو بىلن تورك تىلى نىنگ ادبي و شعري امكانيتلرنى اثباتله دىلر، سۇنگى ادبيات ده اېسه عروض نىنگ ايلگرى بو قدر ايشله تىلمه گن وزنلى جمله دن كامل بحريده گى نامطبوع كېنگ تۇسلندى. بو كى شعرلر هجرى ۱۲-۱۳ عصرلر شۇعراسى دېوانيده كۆپ اوچره يدى. سۇنگى بير عصرگە يقين مدت دواميده اۆزبېكستان جمهوريتىده شكلىنىب ترقياتگە اېرىشگن حاضرگى اۆزبېك ادبياتىده شعر اساسى قديم تورك تىليده بولگنى دېك برماق وزن يده رواجلنگنى گە قره مه ي عروض وزنلريده يره تىلگن شعري اثرلرنىنگ سانى هم دقتگە سزاواردىر.

ایکے عصر دن بویان افغانستان بیزیننگ سپوملی وطنمیزده اېسه باشقه محکوم اولوسلر کبی اوزبک ملیتی اجتماعی حیاتی نینگ برچه ساحه لری شو جمله دن مدنیتی و ادبیاتی رواجلنیشی اوچون هېچ قندهی قولهی شرایط موجود بؤلمه گن، شو نتیجه ده هم شعر و ادبیات کوزگه اوچره دیدی. شونگه قره مهی اوز ملی بورچینی انگله گن اېریم تورک تیللی یازوچی و شاعرلر اوز آنه تیللریده شعر یازیش و اثرلر یره تیش بیلن شغللنگنلر و اساساً عروض وزنلریده کؤپینچه لیریک (غناپی) شعرلر یازگنلر، همده یاشلر و کبکسه کیشیلر اوز ملت لری نینگ ادبی مېراثینی اورگیش آنه تیللریده شعر یازیش، قصه و حکایه بیتیش و ادبی اثرلرده برماق وزنی و حاضرگی زمان فارسی و دری تیلیده قوللنده دیگن اېرکین وزنلر تأثیری بعضاً اوچره گندن قطع نظر، شاعرلر کؤپچیلیگی اوزبک کلاسیک اثرلریدن فایده لنیب، اساساً عروض وزنلریده شعر یازده دیلر.

عروض علمینی وضع قیلگن کیشی خلیل بن احمد دیر. بیراق روایتلردن معلوم بؤلده دی که، بو وزن اوندن آلدین هم عرب شعریتیده قوللنیب کپلینگن، خلیل بن احمد بو وزنلر نینگ قاعده و قانونلرینی ترتیب و تنظیم قیلیب، بیر توزومگه ایلنتیردی. عروض سیستمی دستلب عرب شعری اساسیده توزیلگن، خلیل بن احمد مختلف عرب قبیله لر ایچیده یوریب، اولرنینگ آغزه کی ترانه، سرود و قوشیقلری اره سیدن بیغیب ترتیبگه ساله دی. اوندن سونگ بو سیستم فارسی ادبیاتیگه اوتیب وزنلر فارسی تیلی نینگ شعریتیکه خاص قیلیب قوللنیلده دی. تورک خلقلری هم فارس ادبیاتیده کی شو وزنلردن بیرآز تأثیرلنگن دېسگ اېگری بؤلسم، نېگه که نوایی^(ح) "محاکمة اللغتين" اثریده بوندهی دپیدی: «تورک نینگ اولوغدین کیچیگی گه دېگینچه و نوکردین بېگی گه دېگینچه سارت تیلیدین بهره مند دورلر. اندق کیم اوز خورد احوالیغه کوره ایته آلورلر، بلکه بعضی فصاحت و بلاغت بیله هم تکلم قیلورلر. حتی تورک شعراسی کیم فارسی تیل بیله رنگین اشعار و شیرین گفتار قیلورلر. اما سارت

اولوسی نینگ ارذالی دین اشرافیغهچه و اعماسی دین دانشمندیغهچه هېچ قیسی تورک تیلی بیله تکلم قیله آلمس، و تکلم قیلغان نینگ معنی سینی هم بیلمس، اگر یوزدین بلکه مینگدین بیری بو تیلنی اۆرگنیب سۆز آیتسه هم، هرکیشی اېشیتسه بیلور و آنینگ سارت اېکنین فهم قیلور و اول متکلم اۆز تیلی بیله اۆز رسوالیغه اۆزی اقرار قیلغان دېک دور». نوایی نینگ شو کلامیدن واضح دیرکه تورک اولوسی فارس ادبیاتینی یخشی بیله دیلر، بلکه مینینگ فکریمچه تورک اولوسی فارس اولوسی نینگ اۆزیدن کوره هم، فارس ادبیاتینی کوپراق و یخشیراق بیله دیلر و بو تیل نینگ اوستیگه تحقیق لر قیلگنلر، و رنگین شعرلر یازیب دېوانلر توزگنلر، اونی هېچ بیر کیشی بیلمس که شاعر فارس می یا تورک می؟ و شعر وزنلرینی اېسه هم فارس و هم تورک شعرلریده مشترک قیلگنلر. ینه اوقووچیلر بو کلامدن اېگری فهم لئمه سینلرکه، تورک اولوسی فارس ادبیاتیدن وزنلرنی اۆرگنگن بولسه؛ بلکه تورک خلقلری نینگ قوشیقلریده قدیم الايامدن، یازمه ادبیات عروض اساسیده توزیلمسدن آلدین هم اوشبو سیستم نینگ نمونه لری موجود؛ مثلاً:

باردی کۆزوم یاروغی، آلدی اونیم قانیتیب.

قنده بیرېچ قانیقی؟ بیتدی اوزون اوچقودېب.

بو مثال برماق وزنیده ایشله تیلگن بولسه هم عروض وزنیکه (مفتعلن فاعلن) گه برابر کېله دی. اما بیز نینگ هدفیمیز اوشه پیتدن عبارت که، بو تیلگه دولت اربابلری تمانیدن هېچ بیر قره شیغ بولمه گن، بو زمینده هېچ بیر اثر یرّه تیلمه گن و بار اثرهم بعضی بیران اوی لرنینگ کُنچیده چنگ باسیب یاتگن. انه شو پیتلرده بیز نینگ شاعرلریمیز فارس عروضلیگیدن تأثیر لنگنلر.

شعري وزن توشونچەسى

شعر آهنگ جهتیدن معلوم بير قالبگه سالىنگن، ايجادكارنينگ حس-تويغولرى، ايچكى كېچىنمەلرى افادەسى صفتيدە وجودگە كېلگن رېتېمىك نطق دىر. نطق نىنگ بو طرزده قالبگه سالىنىشى شعري وزن ياكە شعري تېزىم دېب اتەلەدى. وزن نطقنى اۆلچش، گروھلش و معين تېزىمگە سالىشگە خذمت قىلەدى، اونىنگ موسيقيلىگى و آهنگدارلىگىنى آشىردى. اۆزبېك شعريتيدە اساساً اوچتە برماق، عروض و اېركين وزنلر قوللىنىلىپ كېلگن.

هر بير ملت ادبياتيدەگى شعري وزنلر اوشە خلق تىلى نىنگ اۆزىگە خاص خصوصىتلرىدن كېلىپ چىقەدى. شو معنادە اۆزبېك تىلى نىنگ افادە و آهنگ امكانىتلىرىگە اېنگ كۆپ ماس كېلووچى شعرى تېزىم ملي وزىمىز حسابلىنگن برماق وزنى دىر. برماق وزنى مصرعلردەگى بوغىنلر سانى نىنگ بير خىل مقدارده تكررلىنىشى و گروھلىنىشىگە اساسلەنىدى. بو تېزىمدە بوغىنلر نىنگ صفتى، اچىق ياكە ياپىقلىگى مەم اېمس.

اۆزبېك شعريتىگە ۲۰ نچى عصرده كىرىپ كېلگن اېركين وزن اېسە بوغىنلر مقدارى نىنگ تورلى-تومنىلىگى، قافىەلىنىش بندلردە اېركىنلىككە اساسلىنگىلىگى اجرەلىپ تورهدى. توركى شعريتگە عرب و فارس ادبياتى ارقەلى كىرىپ كېلگن عروض تېزىمىدە بوغىنلر نىنگ مقدارىدن تشقرى قطعى صفتى: چۆزىق و قىسقهلىگى هم مەم اهمىت كسب اېتەدىكە، بو اۆزبېك كىتابخوانى اوچون معين مركبلىكنى وجودگە كېلتىرەدى. قوللىنمەمىز نىنگ اساسى مقصدى اېسە انه شو مركبلىكنى معين درجەده برطرف اېتىشده شعريت اخلاصمىندلرىگە آز بولسە-دە كىمكلشيشدن عبارت.

شولردن برماق و عروض تېزىملىرى اۆزبېك توزىلىشى نىنگ اساسىنى تشكىل بېرەدى.

ایکینچی بۆلیم

بیرینچی فصل

(برماق تیزیمی)

برماق وزنی بۇغینلر سناغی متناسبلیگی گه اساسلنگن شعر اۆلچاوی توری دیر. برماق تیزیمی اۆزیگه خاص خصوصیتلرگه کوره عروض تیزیمدن فرق قیله دی. برماق وزنی عنعنوی خلق اتمه سی دیر. برماق تیزیمی جهان شعریته ده گی تورتته: بۇغین، بۇغین اورغو، اورغو و بۇغینلر نینگ قیسقه و چۆزیکلیگیگه اساسلنگن شعر تیزیملردن بیر.

برماق تیزیمی شعر مصراعلریده گی هجألر نینگ بیر مقدارده، توراقلر نینگ بیر تپکیسه تکرار لنیب کپلشیگه، و شو طرزده ریتیم باسیل قیلیشی گه، اساسلنگن شعر توزیلیشی تیزیمی دیر. او دستلب "دېوان اللغات التورک" اثریده، اوندن کپین احمد یسوی کتابلریده تطبیق ایتیلگن. اۆزبېک شعریته ده بو وزن عصر نینگ ۲۰-۳۰ ییللریده اۆزبېکستان خلقلری نینگ آره سیده عامه لشیگن. افغانستان اۆزبېکلری نینگ محلی کویچی و قوشیقچیلری هم هنوز شو تیزیمدن قوللنه دیلر.

برماق وزنیده هجا و وزن اۆلچاوی بۆلیب خدمت قیله دی و مصرعلرده گی هجألر جمع ی وزن دېب آته له دی. برماق وزنی دېب اون ی اوچون ایتهدیلرکه بو قسم شعری وزنلری برماقلر نینگ بۇغینلرینی معیار قرار بېریب اۆلچهدیلر.

وزن

شعری نطقنی نثری نطقدن اجره تیپ تورووچی اساسی عنصرلردن حسابلنه دی. عادتده، بیر تورکومده گی شعر مصراعلری، بیتلری و بندلری ده توراقلر و بوش توراقلر نینگ معین

قانونیت اساسیده ایشله تیلیشیدن کبلیب چیقهدیگن ریتیمیک حادثه-آهنگ وزن دپیلهدی. و وزنلر اېسه ریتیمی یوزه گه کبلیتیره دی.

ریتیم (وزنداش- آهنگداش)

شعر مصرعلریده گی بیر-بیریگه تنگ نطق بولکلری نینگ بیر تپکیسده ایزچیل تکرارلنیب کبلیشیدن پیدا بوله دیگن آهنگداش لیک (ضرب) حسابلنهدی. وزنلر نینگ اوزی بوغین (هجا)، توراق، تورکوم، پاوز (مکث)، اورغو کبی عنصرلردن پیدا بوله دی.

بوغین (هجا)

بیر نَفَس ضری بیلن ایتیلهدیگن تاووش یا که تاووشلر بیریکمه سی، سؤز نینگ مستقل تلفظ قیلینیشی ممکن بولگن بولگی دیر.

توراق (stop)

هجالرنینگ مصراعلر بو ییچه معین ترتیبه تکرارلنیب کبلیشی دیر. توراقلر هجالردن تشکیل تاپهدی. شعری مصراعلرده ایگی و اوندن آرتیق توراق بولیشی ممکن. عادی توراق (کیچیک ریتیمیک پاوز) بیر چیز یقچه (/) بیلن ببلگیلنهدی، بوش توراق (کتنه ریتیمیک پاوز) ایگی چیز یقچه (//) بیلن ببلگیلنهدی.

برماق تیزیمی اتمه سی ساده وزن (۴+۴+۳ یا ۶+۵)، ابرکین وزن (وزن توری) معنی لریده هم قوللنهدی.

مثال: بهار کبلدی طبیعت نینگ قوللری ۳ ۴ ۴

درختلر گه ایپک کویلک کیگیزدی ۳ ۴ ۴

بیر هم سولگن کوکتلرنی تیرگیزدی ۳ ۴ ۴

یشیللندی دلهرنینگ یوللری ۳ ۴ ۴

بو شعرنینگ وزنی ۳+۴+۴ ترتیبیده دیر.

وزنلر ایزچیل تکرارلنگن توراكلردن تشکیل تاپه دی. توراق سگیز بوغینلیکچه بولیب، مصرع و بیتده توتگن اؤرنیگه کوره هم فرقلمه دی.

مثال: اولکه میزگه کولیب کېلدی آلتین یوز ۳ ۴ ۴

چوللریده چمنزارلر پایاندیز ۳ ۴ ۴

کیچیک توراق (او جوده قیسقه ریتمیک پاوزه لی) قیسقه ریتمیک پاوزه گه اېگه، مصرعلرنی مضمون و انتانتسیه گه کوره ایکیگه اجره ته دی.

آخرگی توراق (او اېنگ چوزیق ریتمیک پاوزلی، قافیه نی هم اوز ایچیگه آله دی). یوقاریده گی تورتلیک نینگ "بهار کېلدی" سؤزی نینگ آخری بیر-بیریگه ماس دیر، بو ماسلیک ۴ بوغینلی دیر.

۱- بوغین گروهی ۴

۲- بوغین گروهی ۴

۳- بوغین گروهی ۳

بو توراقلر، اولر آخریده گی ریتمیک پاوزه لر، مذکور شعرده گی ۳+۴+۴ وزن نینگ

شکللیشی و تکرارلیشی ریتمی وجودگه کېلتیریشده مهم اهمیت گه اېگه دیر.

شعر شناسلیگی میزده برماق تیزی میده گی و زلرنینگ توزیلیشی گه کوره قوییده گی

تورلری انیق لنگن:

۱- ساده وزن

۲- قوشمه وزن

۳- مرکب وزن

۴- ابرکین وزن

۵- اره لش وزن

۱- ساده وزن: بیر تورکومگه اساس لنگن توراق لر ترتیبی ساده وزن دیله دی.

مثال: چرایلی دیر / گویا یاش کپلین // ۹

۴ ۵

ایکی دریا / یووار کاکلین // ۹

۴ ۵

۲- قوشمه وزن: شعر ایکی تورکومده یازیلگن بولسه، اونینگ بیر مصرعیده بوغینلر سانی

بیر خیل، ایکی نچی مصرعی ده بوغینلر سانی باشقه خیل بوله دی، اولر معین ترتیب اساسیده

بوتون شعر دوامیده تکرار لنده دی.

مثال: باقسم یپرلیک / نوالرگه // ۸

۴ ۴

بیللم، قچان / قیتهمن // ۷

۳ ۴

مېن دردیمنی / هوالرگه // ۸

۴ ۴

شمالرگه / آیتهمن // ۷

۳ ۴

*** *** ***

کېل، دوست بولسنگ / یاشیمگه باقمه // ۹

۵ ۴

اېریب کېت / شادلیگیمده // ۷

۴ ۳

رقیب بولسنگ / یانیمده آقمه // ۹

۵ ۴

باتهسن / گیردابی گه // ۷

۴ ۳

قوشمه وزنلی شعرلرده رېتم بیر خیل وزنلی مصرعلر تکراریدن اېمس، ایگی خیل وزنلی مصرعلرینینگ معین قانونیت اساسیده تکرارلنیشیدن کبلیب چیقهدی. قوشمه وزن شعرینینگ رېتمیک امکانتلرینی آشیره دیگن واسطه لردن بیریدیر.

۳- مرکب وزن: شعر اوچ و اوندن آرتیق تورکومده یازیلگن بولسه، مرکب وزن دیر، مثلا شعرینینگ دستلبکی ایگی بندی قوشمه وزنده یره تیلگن بولسه، قالگن بندلری اوچلیک، آلتیلیک، سکیزلیک، توقیزلیک، اؤنلیک یره تیلهدی.

۴- ابرکین وزن: ینگى شعر یولی روس و عثمانلی تورک شعریتیدن اؤزبک شعریتی (اؤزبکیستان شعریتی) گه اؤتگن، اما افغانستان شعریتی گه فارس ادبیاتی دن کبریب کبلگن. اؤزبک (اؤزبکیستان کوزده توتیله بییتی!) ادبیاتیده ابرکین شعر نمونه سی بیرینچی بولیب عبدالرووف فطرت یره تگن. افغانستانده اېسه بیرینچی مرته ابرکین شعر ترقتگن کیشی فکریمچه پروفیسور عبدالحکیم شرعی جوزجانی بولسه کبره ک. بو وزن نینگ مهم خصوصیتلری مصرعلرده گی سؤزلرنینگ معنی سینی کوچه یتیریش اوچون بیر نېچه قطارگه زینه پایه شکلیده جایلشتیریش وزن، قافیه، بند توزیلیشده ابرکینلیک، قدیمگی قاعده لردن بیر مونچه چپت گه چیقیشده نمایان بوله دی. مثال:

چوچیمه جگریم،

اؤز اوینیگده سن.

بو یپرده نه غربت، نه آفت

بونده بار: حرارت، محبت، صداقت

و محنت ناینی کوره میز بهم. غ. غلام

اېركين وزن نینگ بىر كۆرۈنىشى سربست دىر. سربانیده توراق، قافیه، رىتم، پوتىك فكر يۈنەلىشى كى قاعده لرگه دېرلى عمل قىلىنمەيدى. اساساً اۋزىگه شعري منطقە عمل قىلىنەدى. سربست نینگ بو خصوصىتى شاعرگه حيات نینگ مركب جهتلىر حقىده، دالزرب و كېسكىن معمالر خصوصىده جۈشقىن و اېركين، عين چاغده آشكارا، دنگل فكر يوريتىشگه يۈل آچەدى.

۵-اره لىش وزن: اره لىش وزن روس اېركين شعرى تاثيرىده پيدا بۈلگن و روس شاعرلىرى اثرلىرىنى اۋزبېكچه گه ترجمه قىلىش جريانیده شعريتىمىزگه كىرىب كېلگن. بو وزن نینگ ايگى خىل كۆرۈنىشى بار:

۱-ساده، قوشمه وزنلردن فايده لنىلەدى.

۲-ساده، قوشمه و اېركين وزندن فايده لنىلەدى.

ایکینچی فصل

(برماق تیزیمی نینگ عروض تیزیمدن فرقی)

معلوم که، زمانوی شعر تیزیمی نینگ اساسی اولچاوی بولگن "برماق" شعر مصرعلریدهگی بوغینلر نینگ معین ترتیبده گروهلنیب تکرارلنیشیگه اساسلندهدی. اما بو وزن اوچون بوغینلر نینگ صفتی، یعنی قیسقه یا که چوزیقلیکی که هیچ قندهی اهمیت کسب ایتمهیدی؛ مثلا: ح، خدای بپردی نینگ قوییدهگی مصرعلرینی کوزتهیلیک.

مپنینگ قلییم دپنگیز اېمسکه، شونغیستانگو تگیگه پیتسنگ.

مپنینگ قلییم شیشه اېمسکه، بیر تاش ایله چل-پرچین اېتسنگ.

شو مصرعلردهگی بوغینلر صفتینی انیقلهسک، قوییدهگی منظره حاصل بولهدی؛

۱ ۱ ۰ ۰ ۰ ۰ ۰ ۰ ۱ ۱ ۱ ۰ ۱ ۱ ۱ ۱ ۱ ۰

۰ ۰ ۰ ۰ ۰ ۰ ۰ ۱ ۱ ۱ ۱ ۰ ۰ ۰ ۱ ۱ ۱ ۰

کۆریندی که هر بیر مصرعه ۹ته دن بوغینلر موجود. لېکن بیر نرسه که اعتبار قره تیش لازم که مصرعلردهگی قیسقه و چوزیق بوغینلر نینگ سانى هم، جایلشوی هم معین ترتیبگه اېگه اېمس. عروض تیزیمدیه یازیلگن اثرلرده قیسقه و چوزیق هجألر نینگ سانى هم، جایلشوی اورنى هم معلوم ترتیبده بولهدی؛ مثلا: نوایی دن

کېچه کېلگومدور دېبان اول سرو گلرو کېلمه دی،

کۆزلریمگه کېچه تانگ آتگونچه اویقو کېلمه دی.

شو بیت نینگ چیزمه سینی انیقلهسک قوییدهگی منظره حاصل بولهدی:

۱ ۰ ۱ ۱ ۱ ۰ ۱ ۱ ۱ ۰ ۱ ۱ ۱ ۰ ۱

۱ ۰ ۱ ۱ ۱ ۰ ۱ ۱ ۱ ۰ ۱ ۱ ۱ ۰ ۱

دقت قیلینسه هر مصرعه‌گی بوغنیلرگه، اولرنینگ ۱۱ تہسی چوزیق و آتہسی قیسقہ اېکنلیگی گہ ایشانچ حاصل قیلہمیز. بو نرسہ، عروض بولیمیدہ آچیقلنگن، قرہنگ! برماق تیزیمیدن عموماً گۈزہل اۋزبکستان خلقی ایش آلہدی، کۋپراق اۋزبکستانلی آشولہچیلرنینگ شعرلی برماق تیزیمیدہ بولگن. اما افغانستان اۋزبک خلقلری اېسہ اۋز شعرلری نینگ تیزیمیگہ عموماً عروض سیستمی دن ایش آلیب کېلماقدہ، بعضاً شفیقہ یارقین، استاد لیب شعرلریدہ برماق وزنیدن ییلدیریملر بار. ولی کېلہجکدہ امید قیلہمن، برماق وزنلری افغانستان اۋزبک شعریتیدہ ہم رواجلنسه.

برماق تیزیمیدن بیر-ایگی نمونه:

پسند قیلمس عالمر بیزنینگ آیتغان تورکینی،
عارفلردین اېشیتسنگ، آچر کۈنگیل مُلکینی.
آیت، حدیث، معناسی تورکی بولسہ موافق،
معناسیغہ ییتغانلر باشدین آلر بۋرکینی.

ترکستان پیری خواجه احمد یسوی

*** **

اېسلہ

اگر سېنی غملىر آلسه قماققہ

ھجرانلر، الملىر توتسہ سۋراققہ

باشینگ آیب کبتسنگ بیراق-بیراقه

اوشنده باکره سپوگنیمیز اېسله

بهار چپچکلری باقمهسه هم که

کوکسینگه گلترین تاقمهسه هم که

همه سپوگن دنیا یاقمهسه هم که

اوشنده هم باکره سپوگنیمیز اېسله

کېکسه ییب، کیرته ییب قالسه کوزلرینگ

بی تکلف بولیب قالسه سوزلرینگ

اجینلر قاپلهسه آیدېک یوزلرینگ

گلنازه بابایوف^۴

اوشنده هم باکره سپوگنیمیز اېسله

*** **

یاروغ مهربانلیک

بو شعریمنی سېنگه یازه من، سېنگه

ایلیق بیر بهارنینگ ایلیق تانگی ده

^۴ ضیاء صحیفه سیدن حرمتلی اورتاغیمیز ایلغار جنابلری آیب، کیریل الفباسیدن عریچه الفباسیگه اوگیرکنلر.

قىزىل گل خيالى، سكوت سرلىرى

آقر بىر بولاق دېك قوياش آنكىگە

نفس آلگنيمده سېنى اويلەسم

معطر بولوتدن ياغر عشق اونى

سېنىڭ بىرلە دايم يشىل توش كى

اۋتر بو حيات نىڭ منور تونى

غزل يازگنيمده، سېنىڭ كۈزلىرىڭ

ياروغ مهربانلىك ساچر سۆزىمگە

بو يالغىزلىگىمده، خيالىڭ قولى

كۆزەل بىر بهشتنى آچر كۈزىمگە

حياتىمنى سېن سىز تصور قىلىش

بھارنى چېچكسىز دېمك دور مېنگە

بو شعرىمنى يازدى خيالىڭ قولى

بو شعرىمنى ساوغە قىلايىن سېنگە

قاوجيره گن كونگيل

مېن قينغير و قيشيق من

باسقينچىلىك ايشىم دىر

يورەك كۆپ آغرىتگن من

قيغو، غم تورمىشىم دىر

آنتلر ايجىب سىن دىردىم

گۇيا اويىنچاغ قىلدىم

ايتگنىم دن قىتيشىب

هر ايشنى بېچاغ قىلدىم

قوياش قول بىلن اوچمىس

يازوقلى من يازوقلى

بو گل يىخشى ايش دېسىم

سره ايشىم بوزوقلى

يوزىم يىنگى بولسه هم

قاوجيره گن كونگىلىم

بورگوت بولگنیم بیلن

قفس ده دیر وای دلیم

نېچه سۈزیگه کبریب

کۆپ بوی لرنی بوکدیم آه!

بخت سووی نی بیلمسدن

بې پروالب تۆکدیم آه!

تنگریم سېنگه یالوارم

یازیقیم نی کپچیرگین

قُل لیغیم نی قبول قیل

رحمتینگدن ایچیرگین

لطفی اندخویی

اوپچینچی بؤلیم

بیرینچی فصل

(عروض و اونینگ تاپیلیشی – اؤزبیک عروضلیگی)

عرب لغت بیلیم لری اؤرته سیده، یعنی تیل و کلمه لرگه تېگیشلی بؤلگن علم لردن بیرى عروض علمی دیر. عروض علمینی خاص وضعی بؤلگن، باشقه علملرنینگ رشته سی؛ مثلا، صرف، نحو و بلاغت فنلری کی بیلیملر زمان اؤتیشی بیلن، نپچه بیلیمدانلرنینگ کوششی بیلن و عصرلرنی کپچیشی بیلن اؤز وایه سیگه ییتیشگن. اما عروض علمی بیردن گینه بی سابقه عرب ادبیاتیده بیر کیشی تماندن اؤرته گه کپلیب خاص و عامنی اؤزبگه جلب ایتیب، برچه گه مقبولیت تاپدی. عرب و عرب نینگ قوشنیلری فارس، هند، تورک (اؤزبک، تورکمن، قزاق، آذر، عثمانلیلر، ...) لر اونینگ قورالیدن کوزه تیب کپلیدیلر.

عروض علمی نینگ واضعی (ایلدیز قویوچیسی)

بو علم نینگ تامیرینی قویگن کیشی بصره ایلیدن بیر دانشمند دیر. او کیشی نینگ تؤلوق اسم و نسبی: ابو عبدالرحمن الخلیل بن احمد عمر بن تمیم البصری الفراهیدی الیحمدی دیر. (۱۰۰) هجریده بصره ده دنیاگه کپلگن، حیاتدن کوز یومگن تاریخیده اختلاف توشیب (۱۳۰، ۱۶۰، ۱۷۰، ۱۷۵) هجری یازگنلر و مؤرخلرنی آخرگی ایکی سیگه کویراق تاکیدلری بار.

البیرونی دن باشقه بریلر متفق القول دیرکه، بو علم نینگ ایلدیزینی خلیل بن احمد قویگن و البیرونی اېسه "تحقیق ماللهند" اثریده هندوستانلی بیر کیشی (پنگل وچلت) نی شعر وزنلریده اثرلری بار دېب ایزلهیدی. البیرونی نینگ بو اعتراضی گه قره گنده پنگل وچلت خلیل بن احمد دن آلدین حیات کپچیرگن بولسه کبره ک. اما باشقه لر خلیل بن احمد گه

تأکیدلر بیر نېچه روایتلر اۋزلیرگه دلیل توتهدیلر؛ جملهدن، خلیل بن احمد متعبد و زاهد کیشی ابدی، کعبه اوییه گه باریب دعا قیلدی: «خدا یا! مېنگه بیر علم بېرغیل کیم ینگی بولسه و اۋنگدین آچونده بولمهسه». وقتیکه حجدن قیتیب کېلدی، تینگری تعالی دعاسینی قبول قیلگن اېکن، عروض علمینی الهام قیلیب بو زمینه ده اونینگ قلمینی یوریتدیردی^۱.

شو روایت دلیل دیرکه خلیل بن احمددن آلدین واقعاً هم بونده ی بیر علم یوق ابدی؛ یعنی شعر وزنلرینی تانیب اوچون مونده ی بیر علم هېچ بېرده بوی (قد) کۋترگن اېمس ابدی. عروض علمی شو روایت یوزه سیدن خلیل بن احمدگه الهام نتیجه سی دیر.

دهخدانینگ نظریچه، خلیل بن احمد موسیقه علمی یوزیدن عروض علمینی اۋرتیه گه کېلتیریب ۱۵ بحرگه تدوین قیلدی. اوندن سۋنگ ابوالحسن سعید بلخی اخفش، اوسطگه ملقب (وفاتی ۲۱۵ ه ق) متدارک بحرینی اضافه قیلدی. ینه بیر نېچه شاعرلر اوچ وزن یا بحر (قریب، جدید و مشکال) نی قۋشیب ۱۹ بحرگه آلیب باردیلر.

بو هم اېسده تورسین که، عروض علمی ۱۹ بحرگه قمل بولگن اېمس. بو ۱۹ بحر تا شو پیتگچه آختریلیب تاپیلگندن عبارت، بوله دی که بیر کون ۲۵-۳۰ بحرلرگه هم بارسه، هېچ بیر کیشی بو ۱۹ بحرده توختب قالگن دېب قید قیله آلمهیدی.

عروض وجه تسمیه سی (آت قوییش فلسفه سی)

عروض وجه تسمیه سیدن سۋز یوریتیلگنده کوپ روایتلر منقول دیر. بیر نېچه مشهوریگه اکتفاء قیله میز؛ جمله دن، شمس الدین محمد بن قیس رازی نینگ عقیده سیگه کوره «عروض علمیه شعر وزنی نینگ توغری و ناتوغریلیگینی بیلش اوچون عرضه یا تقدیم قیله دیلر، شو جهتدن عروض آت قوییلدی».

^۱ کوپ معلومات آختریش اوچون «تاج العروس» نینگ ج ۵ ص ۴۰-۴۱ صحیفه لرگه رجعت بولسین.

ینه مشهور روایتلردن بیبری امیرالکلام علیشپر نوایی نینگ میزان الاوزان اثریده:

«بو علمنی نچون عروض دبدیلر، مختلف الاقوال بار، اول جمله دین بیبری بو دورکیم خلیل بن احمد بو فن نینگ واضعی دور، چون عرب ابرمیش و اونینگ یقینیده بیر وادی ابرمیش که انی "عروض" دبرلر ابرمیش، و اول وادیده اعراب اوینی تیکیب، جلوه بپریب، بهاغه کپلورلر ابرمیش، و اوینی عرب بیت دبر، چون بیتلرنی بو فن بیلن میزان قیلیب، موزونینی ناموزوندن آیورورلر، گۆباکه قیمت و بهاسی معلوم بؤلور. بو مناسبت بیلن عروض دهب دورلر. بیتتی اوی آتی بیرله آتب دورلر، مناسبتی مونی دهب دورلرکه، اوی نینگ بناسی تورت رکن بیله دور، بو بیت نینگ هم بناسی تورت رکن بیله دور، (صدر، عروض، مبدأ، عجز یا ضرب). بو بیتده هم معنی حیثیتی دن کۆپ نیمه لر بؤلور، حتی اوی نینگ مخزونات و مخفیاتی اؤرنیغه هم موندی مخفی و مکتوم خیالات و معانی تاپسه بؤلور. بو مناسبت لردین انی بیت دهب دورلر».

بیت نینگ باش مصراعسی نینگ باشینی صدر، آخرینی عروض و ایکینچی مصراعسی نینگ باشینی مبدأ و آخرینی عجز یا ضرب دپگیلر، و قالگن اورتده گیلرنی حشو دپگیلر.

عروض دهب باش مصراع نینگ آخریگه اطلاق ایتیش بوجهتدن دیرکه، عروض لغتده خیمه نینگ ستونینی آیتهدی؛ چونکه خیمه نینگ بنا و ثباتی اوشه ستون بیلن دیر، بیت نینگ هم بناسی شو رکن (عروض) رکنی بیلن دیر، تا شو رکن قرار تاپمه سه مصراع تمام بؤلمه دیدی؛ مثال :

ماضی و مستقبل احوالین تکلم ایله کم،

نی اوچون کیم دم بو دم دور، دم بو دم دور، دم بو دم .

ماضی و مستقبل (صدر)، احوالین تکلم (حشو)، ایله کم (عروض)، نې اوچون

کیم (مبتدأ)، دم بو دم دور، دم بو دم دور (حشو)، دم بو دم (عَجْزُ یا ضرب) دیر.

عروض علمی نینگ هدفی (غایه سی)

عروض عملی نی اؤرگنیشدن هدف، شعر نینگ اجزاسینی تانیش و توغری وزنی ناتوغری و سینگن وزنلردن تشخیص ایتیش دیر. عروض علمینی اؤرگنگن بیلن بیر کیشی شعر ایتیش گه کوچ تاپمیدی، لېکن او کیشی نینگ اگر شعر طبعی بولسه یا سونگره دن تاپیلسه، عروض واسطه سی بیلن شعرلری جوده یوکسککه ابریشه دی.

عروض علمی نینگ مقام و منزلتی

عروض علمی نینگ مقام و منزلتی گه، امیرالکلام علیشېر نوایی^(ح) نینگ کلامی گه اکتفاء قیله میز؛ میزان الاوزان اثریده بونده دی دیدی: «بیلگیل کیم، عروض فنی کیم، نظم اوزانی نینگ میزانی دور، شریف فن دور، نېچون کیم، نظم علمی نینگ رتبه سی به غایت بئیک رتبه دور، انداق که، حق سبحانه و تعالی نینگ کلام مجیدیده گۆپ پیرده نظم واقع بولودور که عروض قواعدی بیلله راست دور. أول جمله دن بیری بو آیت دور کیم: "لَنْ تَنَالُ الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا"^۱ دور (رمل مسدس محذوف) واقع بولوب دور. وینه بو دور کیم: "وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا فَأَلْعَاصِقَاتِ عَصْفًا"^۲ کیم، وزنی: (مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن) دور، "مضارع مثنی اخب" واقع بولوب دور، وینه کلام الله ده گۆپ پیرلرده بونوع واقع دور. و رسول الله^(ص) احادیثی ده دغی بو طریق توشوب دور. أول جمله دن بیری بو دور کیم: "من اکرم عالما فقد اکرمنی" کیم وزنی: (مفعول مفاعیلن مفاعیل فعل) دور. و امیرالمومنین علی کرم الله وجهه نینگ اشعاری گۆپ دور، بلکه دېوانی بار. وینه مشایخ و ائمه و اولیاء الله دین هم گۆپ

^۱ آل عمران سوره نینگ ۹۲ نجی آیه سی.

^۲ المرسلات سوره نینگ ۱-۲ نجی آیه سی.

عظیم الشان اہل نینگ نظمی، بلکہ دہوانی و مثنویسی طریقہ کیلئے کتابلری بار کیم، استشہادہ حاجت اہمس، نپچون کیم، خلاق قاشیدہ روشن دورور و ہم سوز تطویل تاہر، و بو نظملرنینگ اصلی و ضابطہسی عروض بحور و آوزانیغہ موقوف دور. پس ثابت بولدی کیم عروض فنی شریف فن دور».

وزن

قیسقہ یا اوزون ہجألرنینگ بیر ترتیبده تہنگ (برابر) مصراعلر ایچیدہ کبلیشی دیر.

بوغین (ہجأ)

آغیزدن بیر دمده چیقیش بیلن، فاصلہسوز و اوزولمہگن حالتده اجرأ بؤلہدیگن لفظلی واحدلرگہ ہجأ دپیلہدی؛ مثلاً: کوز، بخت، مہن، سہن، ہیر و باشقہ لر. بولر ہر قیسی بیر ہجأدن توزیلگن گہ مثال. منہ بولر: بلبل، صنم، گلزار و شولرگہ اوخشلر ایکی ہجألی مثاللر. و منہ بولر اہسہ: کیچیکراق، یاریلماق، علیشہر و باشقہ شولرگہ اوخشلر اوچ ہجألی مثاللر.

بوغین یا ہجألر اوچ قسمگہ اجرہ تیلہدی؛ قیسقہ ہجأ، اوزون ہجأ و تارتیلگن ہجأ

(اوتہ اوزون ہجأ).

۱. قیسقہ ہجأ: بو خیل ہجألر بیر اونسیز (Consonant) و بیر اونلی (Vowel) دن تشکیل تاپہدی؛ مثلاً: صنم "Sanam" کلمہسی نینگ "ص" "Sa" سی، یا نگار "Negar" کلمہسی نینگ "ن" "Ne" سی و باشقہ شولرگہ اوخشلر مثاللر.

قیسقہ ہجأ، کوپینچہ سوزنینگ باشی ہمدہ اورتہ سیدہ کبلہدی و اورغو آلمہیدی.

قیسقہ ہجاگہ اورغو بہرہب، یعنی بیرآز چوزیب اوقیب کورگندہ، اگر صنعی چوزیقلیک پیدا بولسہ، یعنی شو سوزنینگ تلفظی قولایغیمیزگہ ناطبعی اہشیتیلسہ، دہمک اوشبو ہجأ

قیسقە ھجأ بۆلەدى. مثلاً، «كتاب» سۆزیدەگى بىرىنچى ھجأنىڭ «ك (Ki)» حرفىنى چۆزىپ اوقىب كۆرسك، صنعى اېشىتىلەدى (كى:تاب). كۆرىنەپىتى كە، بو سۆزدەگى بىرىنچى ھجأ قىسقە ھجأ اېكن. شو طریقەدە قالگن بوغىنلرنى ھم انىقلش ممكن بۆلەدى. ینە شو اۋرىندە تاكیدلش لازم كە، مصرع ھېچ قېچان قىسقە ھجأ بىلن يگونلنمەيدى، دېمك، او اساساً چۆزىق، ايرىم حاللردە اۋتە چۆزىق (تارتىلگن ھجأ) بۆلىشى ممكن.

۲. اوزون ھجأ: بو خىل ھجألر ايگى اونسيز (Consonant) و بىر اونلى (Vowel) دن تشكيل تاپەدى؛ مثلاً: گل "gul"، مۇل "mul"، قَش "qash"، كر "kar"، جر "Jar" و باشقەلر. ینە ھم ايتىش كېرەك، اوزون ھجأ، كۆپىنچە سۆزىنىڭ آخىردە، قوشىمچە (افىكس) لر تركيبىدە، اورغو آلگىدە كېلەدى. مثال اوچون «ح-يات-گە (Hayotga)» سۆزىنى آلىب كۆرەيلىك. بو سۆزدەگى «ح (Ha)» و «گە (Ga)» بوغىنلرى تىلشناسلىك نقتە نظردن بىر خىل درجەدە، ھر ايگىسى ھم بوغىن، ھر ايگىسى «A» اونلىسى بىلن يگونلەپىتى. لېكن عروضى متندە «-گە» بوغىنى قوشىمچە تركيبىدە كېلگنلىگى و اورغو آلگنلىگى اوچون «ح» بوغىنىدن كۆرە چۆزىقراق تلفظ قىلىنەدى. شو سببلى او چۆزىق ھجأ حسابلنەدى.

۳. تارتىلگن ھجأ (اۋتە چۆزىلگن ھجأ): بو خىل نىڭ اۋزى ايگى خىلگە بۆلىنەدى؛

الف: بىر قىسقە اونلى (Vowel) و اوچتە اونسى (Consonant) دن تۈزىلەدى؛ مثلاً: بخت (baxt)، تخت (taxt)، تورك (turk)، برگ (barg) و شولرگە اوخشاش باشقە مثاللر.

ب: بىر اوزون اونلى (Vowel) و ايگى يا اوچتە اونسىز (Consonant) دن تۈزىلەدى؛ مثلاً: سۆز (so'z)، يار (yor)، فارس (fors)، كارت (kort)، و باشقە مثاللر.

ایسلامتہ: ہجاً تو غریب سیدہ، ینہ دہ بیلش اوچون اوشبو رسالہ نینگ ۱۳۷ ینچی بپتیدہ «عروض استثنائی» فصلینی اوقینگ!

ہجألرنینگ بیلگی یا نشانہ لری

قیسقه ہجائی (V) یا (.) شکل لری بیلن، اوزون ہجائی (-) یا (۱) شکل لری بیلن و تارتیلگن ہجائی اہسہ (-.) یا (۱) شکل لری بیلن کورستیلہ دی؛ مثلاً: جوابات کلمہ سی؛ ج (V)/(.)، و (-)/(۱)، بات (-.)/(۱). جوابات (V-.-) / (۱۰۰).

قیسقه ہجاً	اوزون ہجاً	تارتیلگن ہجاً
V	—	—
.	۱	۱

بیز اوشبو اثریمیزدہ (۰، ۱، ۱) شکل لریدن ایش آلدیک.

عروض فنیدہ وزنلرنینگ رکن لری

عروض فنیدہ وزنلرنینگ بنأسی حرکتلی و حرکتسیز حرفلرگہ دیر. بو بپردہ بیر مشکل تاپیلہ دی کہ، حرکتسیز حرفلر یالغیزلیکدہ تلفظگہ کپلمہ یدی، مگر ایلگرکی حرکتلی حرفلر بیلن؛ بنأء شو مشکل نی کو تریش اوچون خلیل بن احمد ساکن و متحرک حرفلری قوشیب و اولرنینگ ترکیبی دن اوچ نرسہ (سبب، وتد و فاصلہ) نی آت توتیب، عروض فنی دہ گی وزنلری شو اوچ رکنگہ قویدی. بو اسملر ہم عرب قبیلہ لری نینگ حیاتی دن آلینگن. "سبب" دپب خیمہ نینگ تارینی، "وتد" دپب خیمہ نینگ قازیبغینی و "فاصلہ" دپب اونینگ پردہ لرینی آیتہ دی.

۱- سبب: سبب عروضدہ ایگی خیل دیر؛ سبب خفیف (آغیر سبب) و سبب ثقیل (بپنگیل سبب).

۱ اوشبو شکلنی اوزیمیز بو شکل (-.) دن کوزہ تیب توزدیک.

● سبب خفیف: بیر حرکتلی و بیر ساکن حرفدن، یاکه بیر اوزون هجأدن توزیلگن لفظ

یا سۆزدیر؛ مثلاً: گل، مل، سن، من، نى، مى و باشقه مثاللر.

● سبب ثقیل: ایكى حرکتلی حرفلر بیر-بیرینی ایزیدن کبله دیگن بولسه، یا ایكى

قیسقه هجأدن تشکیل تاپگن بولسه؛ مثلاً: أنه، مَنه، هَمه، آکه و باشقه لر^۱.

۲- وتد: وتد هم ایكى خیل دیر؛ وتد مقرون (وتد مجموع)، وتد مفروق.

● وتد مقرون: ایكى آلدینگى حرفلری متحرک و سونگی حرفى ساکن، یا اولی قیسقه

هجأ و ایكىنچى سی اوزون هجأدن توزیلگن بولسه؛ مثلاً: اگر، مگر، ثمر، قمر،

قدح، کسل، ختن و باشقه لر.

● وتد مفروق: آلدینگى و سونگی حرفلری حرکتلی و اورتهده گی حرفى ايسه ساکن.

یا اولی اوزون هجأ و ایكىنچى سی قیسقه هجأدن توزیلگن بولسه؛ مثلاً: لاله،

ناقه، خسته، دسته و باشقه شولر سینگری.

۳- فاصله: فاصله هم ایكى خیل دیر؛ فاصله صغری و فاصله کبری.

● فاصله صغری: تورت حرفدن توزیلیب اوچ آلدینگى حرفلری متحرک و آخرگی بیر

حرفى ساکن دیر. یا ایكى آلدینگىسی قیسقه هجأ و اوچینچى سی اوزون هجأدیر؛

مثلاً: یوره گیم، قدمیم، کسلینگ، قلمینگ و باشقه مثاللر^۲.

● فاصله کبری: بېش حرفدن توزیلیب، تورت آلدینگى حرفلری متحرک و

بېشینچى سی ساکن دیر. یا اوچ آلدینگىسی قیسقه هجأ و تورتینچىسی اوزون

هجأدیر؛ مثلاً: یسه مه گن، یره مه گن، قده لیشی، کلوشی و باشقه شولر کبی.

^۱ هر ل تلفظ گه کیرمه دیدی.

^۲ یوره گیم نینگ «و»، «ه»، «ی»، «سی»، قدمیم نینگ «ی»، «سی»، کسلینگ و قلمینگ نینگ «ی»، «لری غیرملفوظ و تقطیعه حرف

حسابلنمهدیلر و ینه هم «کسلینگ و قلمینگ» سۆزلرده گی «نگ» بیرته بورون تاووشی حسابلنهدی.

تفاعیل (اصلي بحرلر و وزنلر نینگ اجزاسی)^۱

دنیاده هر بیر نرسه نی معلوم قیلیش اوچون بیر نشانه قویه دیلر، خلیل بن احمد هم عروض ارکانی اوچون (ف ع ل) "فعل" لفظینی تنله گن؛ مثلی که موسیقه اهلی اؤزلریگه (ت، ن) و شولردن شکلنگن "تن، تنن" دپک نرسه لر تنله گنلر. عروض شعرلری نینگ همه سی (ف ع ل) دن توزیلگن رکنلر ترتیبیده توزیله دی. اوشبو رکنلرنی (افاعیل و تفاعیل) دپگه یلر، بو رنکلر اصلي و فرعی گه بؤلینه دی.

بحرلر و وزنلر توزیله دیگن سکیزته اصلي اجزأ بار. غیاث اللغاتنی آیتیشیچه اؤنته گه باره دی. بو اصلي اجزأ اوچ هجألیک، تورت هجألیک و بېش هجألیک بؤلېب توزیله دی.

الف: اوچ هجألیک

- ۱- فعولن (۱۱۰): بیر قیسقه هجأ و ایکی اوزون هجأ ویا (وتد مقرون + سبب خفیف) دن توزیله دی؛ مثلاً: قره ب تور (۱۱۰).
- ۲- فاعلن (۱۰۱): بیر قیسقه هجأ ایکی اوزون هجأ نینگ اؤرته سیده، یا (سبب خفیف + وتد مقرون) دن توزیلگن؛ مثلاً: تور قره ب (۱۰۱).

ب: تورت هجألیک

- ۳- مفاعیلن (۱۱۱۰): باشیده بیر قیسقه هجأ سؤنگره اوچته اوزون هجأ، ویا (وتد مقرون + ایکی سبب خفیف) دن اؤرته گه کپله دی؛ مثلاً: قره ب تورسن (۱۱۱۰).
- ۴- فاعلاتن (۱۱۰۱): ایکی نیچسی قیسقه هجأ و باشقه لری اوزون هجأ. ویا (سبب خفیف + وتد مقرون + سبب خفیف) دن اؤرته گه کپله دی؛ مثلاً: سن قره ب تور (۱۱۰۱).

^۱ فعولن، فاعلن، فاعلاتن، مستفعلن، مفاعیلن، متفاعلن، مفاعلتن، مفعولات، فاعلاتن، مسرتفعلن.

۵- مستفعلن (۱۰۱۱): قیسقه هجا اوجینچی ردیفده، باشقه لری اوزون هجا. و یا

(ایکی سبب خفیف + وتد مقرون) دن توزیلگن؛ مثلا: تورسن قره ب (۱۰۱۱).

۶- مفعولات (۰۱۱۱): قیسقه هجا آخرده، و اؤنگده گیلر برچه سی اوزون هجا دیر. و

یا (ایکی سبب خفیف + وتد مفروق) دن توزیلده دی؛ مثلا: یول یور آغه (۰۱۱۱).

ج: بېش هجا لیک

۷- مفاعلتن (۱۰۰۱۰): بیر قیسقه هجا بیر اوزون هجا، ینه ایکی قیسقه هجا بیر

اوزون هجا. و یا (وتد مقرون + فاصله صغری) دن توزیلده دی؛ مثلا: سېنینگ ایشکینگ (۱۰۰۱۰).

۸- متفاعلن (۱۰۱۰۰): ایکی قیسقه هجا بیر اوزون هجا، ینه بیر قیسقه هجا بیر

اوزون هجا. یا که (فاصله صغری + وتد مقرون) دن توزیلده دی؛ مثلا: کوره من سېنی (۱۰۱۰۰).

اېندی اېسه منه بو کېله دېگن ایکی سی آنچه شهرت قازانگن اېمس، بلکه ایریملر نظرده

توته دیلر و کۆپراقلر اېسه یوقاریده گیلر نینگ جزئیدن دېب قلمداد قیله دیلر.

۹- فاع لاتن (۱۱۰۱): تورت هجا لی بولیب، ایکی نیچیسی قیسقه هجا و باشقه لری

اوزون هجا (وتد مفروق + ایکی سبب خفیف) دن توزیلده دی؛ مثلا: تازه دیر گل (۱۱۰۱).

۱۰- مس تفع لن (۱۰۱۱): بو هم تورت هجا لی بولیب، قیسقه هجا اوجینچی ردیفده

و باشقه لری اوزون هجا (سبب خفیف + وتد مفروق + سبب خفیف) دن توزیلده دی؛ مثلا: گل تازه دیر (۱۰۱۱).

اصلي مفاعیلر نینگ هر بیر یگه ایریم اؤزگیشلر یوز بپرگن حالده فرعی مفاعیلر توزیله دی، اوشبو اؤزگیشلرنی عروضده "زحاف و علت" دپیدیلر. بو اؤزگیشلر گاهی حذف بولیب و گاهی اضافه بولیب، اورتیگه کپله دی. بعضیلر "زحاف و علت" گه تقسیمله مسدن ایکیسینی هم "زحاف" دپیدیلر.

علت:

لغته مرضلیکنی آیتهدی، اصطلاحده اېسه عروض و ضرب اوستیگه کپله دیگن اؤزگیشلر الزاملی صفتی بیلن دیر.

زحاف:

لغته اصلیدن یراققه توشیش و کؤکسی بیلن یؤمره لیشنی آیتهدی. اصطلاحده اېسه حشو، عروض و ضرب اوستیگه کپله دیگن اؤزگیشلر، اما لازمی صفت بیلن اېمس.

علت و زحاف نینگ فرقلری:

- ۱- زحاف عارض بولگن بیلن بیر مصرعه لازمی صفتنی اؤزیگه آلمهیدی، اما علت لازمی صفتنی اؤزیگه آلهدی.
- ۲- زحاف سببگه خاص دیر، اما علت هم سببگه و هم وتدگه داخل بوله دی.
- ۳- زحاف حشو، عروض و ضربگه عارض بوله دی؛ مگر علت فقط گنیه عروض و ضربگه داخل بوله دی.

بونى هم اېسلش کپره که "زحاف و علت" مقامیده عرب و عجم میانیده بیر آز فرق بولیب، عربده کؤپراق مثلاً: بیران قصیده قیسی بحرده که بولسه، بیتلر نینگ مصراعلریده اؤشه بحر نینگ هر بیر زحافینی کپلتیریشگه شاعر نینگ اختیاری بار. اما عجم

میانیده شاعر شعرى نینگ بنأسىنى هر بير بحر نینگ زحافیگه قویگن بولسه، اوشه زحاف بیلن ادامه بېرىشنى اوزیگه لازم تۆته دی، بیراق بعضى بیران یېرلرده مجازی بار، شاعر اوز مقامیگه قره ب ایش آله دی. اونی شاعر نینگ اختیاراتی دیدیلر.

زحافلر نینگ بیانی

زحافلر نینگ سانى ۴۵ تە دن هم آشه دی، اما بیز مشهور لریگه اکتفاء قیله میز.

۱. حذف: رکن نینگ آخردن سبب خفیف یا بیر اوزون هجانینگ اسقاطی دیر.

✓ **فعولن:** (لن)ى توشیب (فعو) قالگهی، اونینگ اؤرنیگه «فَعْلُ (۱۰)» قویه دیلر، و اونی (فعولن) نینگ محذوفی دیدیلر.

✓ **مفاعیلن:** (لن)ى توشیب (مفاعى) قالگهی، اونینگ اؤرنیگه «فعولن (۱۱۰)» قویه دیلر، و اونی (مفاعیلن) نینگ محذوفی دیدیلر.

✓ **فاعلاتن:** (تن)ى توشیب (فاعلا) قالگهی، اونینگ اؤرنیگه «فاعلن (۱۰۱)» قویه دیلر. و اونی (فاعلاتن) نینگ محذوفی دېگه یلر.

۲. **خرم (بورون پرده سینی تیشیش و کپسیش):** مفاعیلن بیلن فعولن ده واقع بولگهی. او باش حرفینی تشلش دیر.

✓ **مفاعیلن:** (م)ىنى تشله یمیز؛ (فاعیلن) قاله دی و اونینگ اؤرنیگه «مفعولن (۱۱)» قویه دیلر. خرم نینگ مغیر حالتینی آخرم دېگه یلر.

۳. **قصر (قیسقرتماق):** رکن نینگ آخردن سبب خفیف نینگ ساکن حرفینی حذف اېتیب و قالگن متحرک حرفی نی ساکن قیلش دیر.

✓ **مفاعیلن:** (ن) حرفی حذف بولیب و (ل) حرفی ساکن بولگه‌ی؛ «مفاعیل (۱۱۰)» بولهدی.

✓ **فاعلاتن:** (ن) حرفی حذف بولیب و (ت) حرفی ساکن بولگه‌ی؛ (فاعلات) قالهدی و اونینگ اورنیگه «فاعلان (۱۰۱)» قویهدیلر.
✓ **فاع لاتن:** مونده هم شو قاعده‌دیر.

✓ **مس تفع لن:** (ن) حرفی حذف بولیب و (ل) حرفی ساکن بولگه‌ی؛ (مستفعل) قالهدی و اونینگ اورنیگه «مفعولن (۱۱۱)» قویهدیلر. بولرنی مقصور یعنی قصر بولگن دېگه‌یلر.

۴. **هتّم (آلدینگی تیشی سینگن):** حذف بیله قصرنینگ اجتماعی دیر.

✓ **مفاعیلن:** (ن، ی) حرفی حذف بولیب و (ع) حرفی ساکن بولگه‌ی (مفاع) قالهدی و اونینگ اورنیگه «فَعُول (۱۰)» قویهدیلر. هتّم نینگ مغیر حالتینی آهتّم دېگه‌یلر.
۵. **زلل (بالدیریده ایتی بولمه‌گن خاتین):** هتّم بیله خرم اجتماعی دیر.

✓ **مفاعیلن:** (ن، ی) حرفی حذف و (ع) حرفی ساکن بولیب (مفاع) قالهدی و (م) یعنی هم تشله‌بیمیز «فَاع (۱)» قالهدی.

۶. **خبین (ابتک تیکمات):** باشی سبب خیفلی رکنلرنی سبب خیفلی نینگ ساکنینی حذف قیلماق. یاکه باشی اوزون هجالی رکنلرنی قیسقه قیلش یعنی ایکنیچی حرفینی حذف قیلماق دیر.

✓ **فاعلن:** (الف) تشله‌دیک «فَعْلَن (۱۰۰)» بولدی.

✓ **مفعولات:** (ف) تشله‌دیک (مَعُولَات) بولدی و اونینگ اورنیگه «مفاعیل (۰۱۱۰)» قوییلدی. خبن نینگ اوزگرگن حالتینی مخبون دېگه‌یلر.

۷. طى (يول يورىماق): باشى ايکى سبب خفيفلى ركنلرنى، ايکينچى سبب خفيفى نينگ ساکينينى حذف قىلماق دىر. ياکه باشى ايکى اوزون هجألى ركنلرنى ايکينچى سىنى قىسقه قىلىش، يعنى تورتينجى حرفىنى حذف قىلماق دىر.

✓ مستفعلن: (ف)نى تشلهدىک (مُسْتَعْلَن) بۆلدى و اونينگ اۆرنىگه «مفتعلن (۱۰۰۱)» قۇيىلدى.

✓ مفعولات: (واو)نى تشلهدىک (مَفْعُولَات) بۆلدى و اونينگ اۆرنىگه «فاعلات (۰۱۰۱)» قۇيىلدى. طى نينگ مغير ركنىنى مطوى دېگه يىلر.

۸. قبض (قۇلگه قىسماق): بېشىنچى حرفى ساکن ركنلرنىنگ اوشه بېشىنچى حرفىنى تشلهدىق دىر.

✓ مفاعيلن: (ى)نى تشلهدىک «مفاعيلن (۱۰۱۰)» بۆلهدى.

✓ فعولن: (ن)نى تشلهدىک «فَعُول (۰۱۰)» بۆلهدى.

قبض نينگ مغير ركنلرنىنى مقبوض دېگه يىلر.

۹. کف (منع اېتىلگن): يېتىنچى حرف نينگ حذفى دىر اوشه رکنده که آخرى سبب خفيف بۆلسه.

✓ مفاعيلن: (ن)نى حذف بۆلىب «مفاعيل (۰۱۱۰)» بۆلهدى.

✓ فاعلاتن: (ن)نى حذف بۆلىب «فاعلات (۰۱۰۱)» بۆلهدى.

کف نينگ اۆزگىرگن حالتلرنىنى مکفوف دېگه يىلر.

۱۰. ثلم (چاک قىلماق): ثلم (فعولن) ده خرم واقع بۆلسه (عولن) قالهدى و اونينگ

اۆرنىگه «فَعْلَن (۱۱)» قۇيه دىلر. ثلم نينگ مغير حالتى اَثلَم دېپله دى.

۱۱. تسبیغ (تویه‌نی بچه تشلشی): آخری سبب خفیفلی رکن‌نینگ اُزگه بیر ساکن حرف اضافه قیلیش، یاکه آخری اوزون هجالی رکن‌نینگ آخر هجاسینی تارتیلگن هجاگه ایلنتیریش دیر.

(مفاعیلن- مفاعیلان)، (فعولن- فعولان)، (فاعلاتن- فاعلاتان یا فاعلییان)

تسبیغ‌نینگ اوزگرگن حالتینی مسبغ دېگه‌یلر.

۱۲. خرب (ویران قیلیش): خرم و کف‌نینگ اجتماعی دیر.

✓ مفاعیلن: (م ، ن) نی حذفی دیر (فاعیل) قاله‌دی و اونینگ اُزنیگه

«مفعول» (۰۱۱) قویه‌دیلر. خرب‌نینگ مغیر رکنینی اُزب دېگه‌یلر.

۱۳. شکل (صورت): خبن و کف‌نینگ مجموعه‌سی دیر.

✓ فاعلاتن: (الف، ن) حذف بولیب «فَعَلَاتُ» (۰۱۰۰) قاله‌دی.

شکل‌نینگ اوزگرگن رکنینی مشکول دېدیلر.

۱۴. شتر (عیب و نقصان): مفاعیلن‌ده قبض و خرم‌نینگ اجتماعی دیر.

✓ مفاعیلن: (م ، ی) نی تشلب «فاعِلن» (۰۱۰۱) توزه‌دیلر .

شترنینگ مغیر رکنی اُشتر دېله‌دی.

۱۵. وقف (توختشلیک): رکن‌نینگ یبتینچی حرفینی ساکن قیلماق دیر.

✓ مفعولات: (ت) نی ساکن قیلیب؛ (مفعولات) بوله‌دی و اونینگ اُزنیگه

«مفعولان» (۱۱۱) قویه‌دیلر. وقف‌نینگ مغیر حالتی موقوف دېله‌دی.

۱۶. قطع (کېسماق): وتد مقرون‌نینگ ساکنینی اسقاطی و ایکنینچی متحرکینی

اسکانی دیر.

✓ مستفعلن: (ن) نی حذفی و (ل) نی اسکانی، (مستفعل) بوله‌دی. و اونینگ اُزنیگه

«مفعولن» (۱۱۱) قویه‌دیلر. قطع‌نینگ اوزگرگن حالتی مقطوع دېله‌دی.

۱۷. بتر (قویروقی کپسیلگن): حذف و قطع نینگ اجتماعی دیر.

✓ فعلون: (لن)ینی تشله دیک (فعو) قالدی، (و)نی تشلب (ع)نی هم ساکن قیلدیک (فغ) قالدی، بالاخره ابتر توزیلدی. بترینگ مغیری اُبتدیر.

۱۸. صلم (قولاقنی تویدن کپسماق): آخر جزء دن وتد مفروقنی سقوطی دیر.

✓ مفعولات: (لات)ی توشیب (مفعو) قاله دی و اونینگ اورنیگه «فعلن(۱۱)» قویه دیلر.

✓ فاعلاتن ده اېسه آخرگی ایگی اوزون هجانی حذف اېتیب، قالگن قیسقه هجانی اوزون قیلش دیر، پس فاعلاتن (فاعل) بوله دی و اونینگ اورنیگه «فعلن(۱۱)» قویه دیلر. صلم نینگ مغیری اصلم دیر.

۱۹. جدع (بورون، قول، قولاغ کپسماق): (مفعولات) دن ایگی سبب خفیف نینگ اسقاطی و آخری نینگ اسکانی دیر. یعنی (مفعو)نی حذف قیلسک (لات) قاله دی، (ت)نی هم اسکان قیلسک (لات) قاله دی و اونینگ اورنیگه «فاع(۱)» قویه دیلر. جدع نینگ اوزگرگن حالتی مجدد دپيله دی.

۲۰. کشف (توبه نینگ پاشنه سینی کپسماق): یپتینجی حرف نینگ اسقاطی دیر. چنانکه (مفعولات) دن (ت) حذف بولیب (مفعولا) قاله دی و اونینگ اورنیگه «مفعولن(۱۱۱)» قویه دیلر^۱. کشف نینگ مغیر حالتی مکشوف دپيله دی.

۲۱. نحر (بویین کپسیش): (مفعولات) نی ایگی سبب و (تا) سینی تشلش دیر. یعنی (مف، عو، ت) کپتیب (لا) قاله دی و اونینگ یېریگه «فع(۱)» قویه دیلر، نحر نینگ اوزگرگنی منحور دپيله دی.

۲۲. تذیبیل (اېتنکی اوزون قیلماق): وتد مقرون نینگ آخریگه (الف) قوشماق دیر.

^۱ وقف و کشف سریع، منسرح و مقتضب ده کپله دی.

(مستفعلن - مستفعلن)، (متفاعلن-متفاعلان)، (فاعلن-فاعلان). تذييل نينگ مغير حالتی
مذال دييله دی.

۲۳. جب (خصی قيلماق يا بيچماق): ايگي سبب خفيفنى (مفاعيلن) دن اوزاق قيليش دير،
يعني (عيلن) توشيب (مفا) قاله دی، اورنيگه «فَعَلَ (۱۰)» قويه ديلىر. جب نينگ اوزرگرن
حالتی محبوب دير.

۲۴. حذذ (قيسقرتیش): بو بيرده ركن نينگ آخريدن وتد مقرون نينگ اسقاطی دير.

✓ مستفعلن: (علن) توشيب (مستف) قاله دی و اونينگ اورنيگه «فَعْلَن (۱۱)»
قويه ديلىر.

✓ متفاعلن: (علن) توشيب (متفا) قاله دی و اونينگ اورنيگه «فَعْلَن (۱۰۰)» قويه ديلىر.

۲۵. رفع (كوتريش): باشی ايگي سبب خفيفدن، ياكه ايگي اوزون هجأدن تشكيل بولگن
ركنلر نينگ بير سببيني يا بير اوزون هجأسيني حذذ قيلماق دير و اورزگرن حالتيني مرفوع
ديگه يلىر.

✓ مفعولات: (مف)نى حذذ قيلسك (عولات) قاله دی و اورنيگه «مفعولُ (۱۱)»
قويه دی.

ياكه (عو)نى حذذ قيلسك (مفلات) قاله دی و اورنيگه «مفعولُ (۱۱)» قويه دی.

✓ مستفعلن: (مس)نى حذذ قيلسك (تفعلن) قاله دی و اورنيگه «فاعلن (۱۰۱)»
قويه دی.

ياكه (تف)نى حذذ قيلسك (مسعلن) قاله دی و اورنيگه «فاعلن (۱۰۱)» قويه دی.

۲۶. اضمار (آتنی ازيغلتيش): سبب ثقيل نينگ ايگينچى حرفيني ساكن قيليش دير.

✓ متفاعلن: (ت)نى ساكن قيلسك (متفاعلن) بوله دی، اورنيگه «مستفعلن (۱۰۱۱)»
قويه ديلىر. اضمار نينگ اوزرگرن حالتی مضمير دييله دی.

۲۷. خزل (قیرقیلگن): اضمار و طی نینگ مجموعە سیدن اورتەگە کبەلەدی. خزل (متفاعلن) رکنگە خاص بولگن^۱.

✓ متفاعلن نینگ خزلی: اضمار: (ت) نی ساکن قیلسک (مُتفاعلن) بۆلەدی.
طی: (الف) نی تشلەسک؛ (مُتفعَلن) بۆلەدی و اۆرنیگە «مُتفعَلن (۱۰۰۱)» قۇبیلەدی.

۲۸. ترفیل (اوزون قیلیش): وتد مقرونگە سبب خفیف یا بیر اوزون هجاً کۆپەیتیرش دیر.
✓ متفاعلن: ترفیل قیلسک (متفاعلنتن) بۆلەدی و اۆرنیگە «متفاعلاتن (۱۱۰۱۰۰)» قۇبیلەدی.

✓ مستفعَلن: ترفیل قیلسک (مستفعَلنتن) بۆلەدی و اۆرنیگە «مستفعَلاتن (۱۱۰۱۱)» قۇبیلەدی. ترفیل نینگ اوزگرگن حالتی مُرفل دپیلەدی.

۲۹. خبل (قۇل-ایاق قیرقیش): خبن و طی نینگ اجتماعی دن اورتەگە کبەلەدی.
✓ مستفعَلن: خبن: (س) نی حذف قیلماق دیر. طی: (ف) نی حذف قیلماق دیر، (متعلن) بۆلەدی و اونینگ اۆرنیگە «فَعَلتن (۱۰۰۰)» قۇبیلەدی.

✓ مفعولاتُ ده (معلاتُ) قالەدی، اۆرنیگە (فَعَلاتُ) قۇبیلەدی. بو اوزگرگن لرنی مخبول دپگەیلر.

۳۰. طمس (یوقالتیریش): (فاع لاتن) دن ایکی سببنی؛ یعنی (لا، تن) نی یوقالتیریب و (ع) نی هم تشلەسک (فا) قالەدی و اۆرنیگە «فع (۱)» قۇبیلەدی. طمس نینگ اوزگرگنی مطموس دیر.

^۱ متفاعلن کامل بحرگە خاص دیر.

۳۱. **مخبون مکشوف:** (مفعولات) ده واقع بؤلگه‌ی. اگر خبن بؤلسه (معلات) قاله‌دی، اورنیگه (مفاعیل) قویله‌دی. کشف بؤلسه (مفاعی) قاله‌دی، اورنیگه «فعلون (۱۱۰)» قویله‌دی.

۳۲. **مخبون موقوف:** (مفعولات) ده واقع بؤلگه‌ی. اگر خبن بؤلسه (معلات) قاله‌دی، اورنیگه (مفاعیل) قویله‌دی و وقف بؤلسه (مفاعیل) قاله‌دی، اورنیگه «فعلان (۱۱۰)» قویله‌دی.

۳۳. **مطوی مکشوف:** (مفعولات) ده واقع بؤلگه‌ی. مطوی بؤلسه (فاعلات) قاله‌دی و (فاعلات) مکشوف بؤلسه (فاعلا) قاله‌دی و اورنیگه «فاعلن (۱۰۱)» قویله‌دیلر.

۳۴. **مطوی موقوف:** (مفعولات) ده واقع بؤلگه‌ی. مطوی بؤلسه (فاعلات) قاله‌دی و (فاعلات) موقوف بؤلسه (فاعلات) بؤلگه‌ی، اورنیگه «فاعلان (۱۰۱)» قویله‌دیلر.

۳۵. **تشعیث (اوزاق قیلیش، خفه قیلیش):** (فاعلاتن) نی (مفعولن) توزه‌ش دیر. بو بیرده عروضی لر آره‌سیده اختلاف بار، ایریملر (عین) نی تشله‌یمیز (فالاتن) قاله‌دی، اورنیگه (مفعولن) قویله‌میز، دپیدیلر. و بعضیلر (لام) نی تشله‌یمیز (فاعلاتن) قاله‌دی، اورنیگه (مفعولن) قویله‌میز، دپیدیلر. خلاصه هر حالده (مفعولن) توزه‌ش دیر. تشعیث‌نینگ مغیر رکنی مشعت دیر.

• **تخصصی اورگنیش اوچون بو جدولنی ایزلنگ!**

مفاعیلن زحافلری (۱۱۱۰)	فاعلاتن زحافلری (۱۱۰۱)
✓ محذوف فعلون (۱۱۰)	✓ محذوف فاعلن (۱۰۱)
✓ مکفوف مفاعیل (۰۱۱۰)	✓ مکفوف فاعلات (۰۱۰۱)
✓ مقصور مفاعیل (۱۱۰)	✓ مقصور فاعلان (۱۰۱)
✓ مسبغ مفاعیلان (۱۱۱۰)	✓ مسبغ فاعلاتان (۱۱۰۱)
✓ مقبوض مفاعلن (۱۰۱۰)	✓ مخبون فعلاتن (۱۱۰۰)

✓ مشكول فعَلَاتٌ (۰۱۰۰)	✓ اخرب مفعول (۰۱۱)
✓ مخبون مقصور فعَلَاتٌ (۱۰۰)	✓ اخرم مفعولن (۱۱۱)
✓ مخبون مسبغ فعَلَاتان (۱۱۰۰)¹	✓ اشتر فاعلن (۱۰۱)
✓ مخبون محذوف فعَلن (۱۰۰)	✓ اهتم فعول (۱۰)
✓ مشعّت مفعولن (۱۱۱)	✓ محجوب فعل (۱۰)
✓ مقطوع فعَلن (۱۱)	✓ ازل فاع (۱)
	✓ ابتر فع (۱)
	✓ محذوف مسبغ مفاعيل (۱۱۰)
	✓ مقبوض مسبغ مفاعلان (۱۰۱۰)
	✓ اخرم مسبغ مفعولان (۱۱۱)
	✓ اشتر مسبغ فاعلان (۱۰۱)

مفاعلتن زحافلری (۱۰۰۱۰)	فعولن زحافلری (۱۱۰)
✓ مقطوف² فعولن (۱۱۰)	✓ محذوف فعل (۱۰)
✓ معقول³ مفاعلن (۱۰۱۰)	✓ مقصور فعول (۱۰)
✓ معصوب⁴ مفاعيلن (۱۱۱۰)	✓ مقبوض فعول (۰۱۰)
✓ منقوص⁵ مفاعيل (۰۱۱۰)	✓ اخرم و ائلم فعَلن (۱۱)
	✓ مسبغ فَعولان (۱۱۰)

¹ فعلييان هم دېيله دی.

² قطف؛ فاصله صغرى دن سبب ثقیل نینگ اسقاطی دیر.

³ عقل فاصله صغرى دن بیری نینگ اسقاطی دیر.

⁴ عصب؛ بېشینچی متحرک نینگ اسکانی دیر.

⁵ نقص؛ عصب بیلن کف اجتماعی دیر.

✓ اعضب ^۱ مفتعلن (۱۰۰۱)	✓ اثلثم مسیغ فعلان (۱۱)
✓ اقضم ^۲ مفعولن (۱۱۱)	✓ ائرم فعل (۰۱)
✓ اعقص ^۳ مفعول (۰۱۱)	✓ ابتر فع (۱)
✓ اجم ^۴ فاعلن (۱۰۱)	

فاعلن زحافلری (۱۰۱)	متفاعلن زحافلری (۱۰۱۰۰)
✓ مخبون فعلن (۱۰۰)	✓ مرفل متفاعلاتن (۱۱۰۱۰۰)
✓ مقطوع فعلن (۱۱)	✓ مذال متفاعلان (۱۰۱۰۰)
✓ مذال فاعلان (۱۰۱)	✓ مضممر مستفعلن (۱۰۱۱)
✓ محدود فع (۱)	✓ اجزل ^۵ مفتعلن (۱۰۰۱)
✓ مخبون مقطوع فعل (۱۰)	✓ موقوص ^۶ مفاعلن (۱۰۱۰)
	✓ مرفل مضممر مستفعلاتن (۱۱۰۱۱)
	✓ مرفل مرقوص مفاعلاتن (۱۱۰۱۰)
	✓ مرفل مجزول مفتعلاتن (۱۱۰۰۱)
	✓ مذال مضممر مستفعلان (۱۰۱۱)
	✓ مذال مرقوص مفاعلان (۱۰۱۰)
	✓ مذال مجزول مفتعلن (۱۰۰۱)
	✓ مقطوع فعلاتن (۱۱۰۰)

^۱ اعضب؛ مفاعلتن ده خرم واقع بولسه، اعضب یعنی مفتعلن بولگهی.

^۲ اقضم؛ عصب بیلن خرم اجتماعی دیر.

^۳ اعقص؛ خرم بیلن نقص اجتماعی دیر.

^۴ اجم؛ عقل بیلن خرم اجتماعی دیر.

^۵ اجزل؛ اضمار و طی نینگ اجتماعی دیر.

^۶ وقص، ایکینچی متحرک نینگ اسقاطی دیر.

✓ اھدّ	فعلن (۱۰۰)
✓ اھدّ مضمّر	فعلن (۱۱)
✓ مقطوع مضمّر	مفعولن (۱۱۱)

مفعولات زحافلری (۰۱۱۱)	مستفعلن زحافلری (۱۰۱۱)
✓ موقوف مفعولان (۱۱۱)	✓ مذال مستفعلان (۱۰۱۱)
✓ مخبون مفاعیل (۰۱۱۰)	✓ مخبون مفاعلن (۱۰۱۰)
✓ مطوی فاعلات (۰۱۰۱)	✓ مرفوع فاعلن (۱۰۱)
✓ مخبول فعلات (۰۱۰۰)	✓ مطوی مفتعلن (۱۰۰۱)
✓ مکشوف مفعولن (۱۱۱)	✓ مقطوع مفعولن (۱۱۱)
✓ اصلم فعلن (۱۱)	✓ مخلع ^۱ فعولن (۱۱۰)
✓ مرفوع مفعول (۰۱۱)	✓ مخبول ^۲ فعلتن (۱۰۰۰)
✓ مجدوع ^۳ فاع (۱)	✓ مرفل مستفعلاتن (۱۱۰۱۱)
✓ منحور ^۴ فع (۱)	✓ مخدود یا مهزوج فعلن (۱۱)
✓ مخبون مکشوف فعولن (۱۱۰)	✓ مخدود محذوف فع (۱)
✓ مخبون موقوف فعولان (۱۱۰)	✓ مخبون مذال مفاعلان (۱۰۱۰)
✓ مطوی مکشوف فاعلن (۱۰۱)	✓ مخبول مذال فعلتان (۱۰۰۰)
✓ مطوی موقوف فاعلان (۱۰۱)	✓ مطوی مذال مفتعلان (۱۰۰۱)

^۱ مخلع؛ خبن و قطع اجتماعی دیر.

^۲ مخبول؛ خبن و طی اجتماعی دیر.

^۳ مجدوع؛ مفعولات نینگ ایکی سبب خفیفینی تشلب، تا حرفینی هم ساکن قیلیش دیر.

^۴ منحور؛ جدع و کشف اجتماعی دیر.

ایکینچی فصل

(تقطیع)

شعر همیشه وقت، افاعیل گه حرف-به حرف ماس کبلیب تورمهیدی، بیران پیت بیر مصراع چۆزلیب حرفلری کۆپه ییب کپته دی و بیر مصراعی ايسه چۆزلمسدن حرفلری هم کۆپه یمسدن قیسقه بۆلیب تۆره دی، اما وزن جهتدن ایکیسی هم بیر وزنده و هجآلری هم تینگ دیر؛ مثلاً:

بیت: کۆنگول ایچره شعلۀ نشق کیم پیتته دور فلککه زبانه سی،

تنیم و سۆیکلریم اول اۆتینگنی یاقرغه خار و خس ایله دینگ.

نویایی

تقطیع: ک نگل اچ رشع ل ی نشق کم ی ت در فلک ک زبان سی

۱۰۱۰۰ ۱۰۱۰۰ ۱۰۱۰۰ ۱۰۱۰۰

متفاعلن متفاعلن متفاعلن متفاعلن

ت ن موس یک ل رمل اتنگ ن ی قرغ خا رخ سی ل دنگ

۱۰۱۰۰ ۱۰۱۰۰ ۱۰۱۰۰ ۱۰۱۰۰

متفاعلن متفاعلن متفاعلن متفاعلن

انه شو بیت نینگ بیرینچی مصرعیدن ایکینچی مصرعی نینگ حرفی کۆپ بۆلگن، اما کۆردیک که، وزن جهتدن ایکیسی هم بیر وزنده و هجآلر هم بیر خیل دیر. لپکن بو مناسب تلیکلرنی تقطیع قواعدینی بیلمه سک، تاپیش آسان اېمس، چونکه بو بیت نینگ تقطیعی ده کۆردیک که نېچه حرفلر توشیب قالدی، بناءً تقطیع و اونینگ قواعد-تیزیملری بیلن تانیشمه سک بۆلمه یدی.

تقطیع لغتده بۆلك-بۆلك قیلیشنی آیتهدیلر. اصطلاحده اېسه شعرنی جزءلرگه بۆلش و جزءلرنی افاعیل جزءلرگه ماس قیلش دیر و یا شعرنی جزءلرگه بۆلش و جزءلرنی افاعیل نینگ اسباب، اوتاد و فواصلیگه برابر قیلش دیر.

تقطیعده حرفلرنینگ حرکتی و سکونی کۆزده توتیلهدی و حرکت نینگ (فتحه، ضمه و کسره) خصوصیتینی دخلی یوق، مطلق حرکت بۆلسه بۆلهدی؛ مثلاً: طوطی بیله بلبل بیر وزنده (فعلن). یا که گل بیله تیل بیر وزنده (فع).

ینه هم تقطیعه تلفظگه کېلهدیگن حرف اعتبارلی، نه یازیلگن حرف. یعنی تلفظگه کېلهدیگن، حرف حسابلنهدی، اگر چندیکه یازیلگن بۆلمسه هم. اما یازیلگن بیلن تلفظ قیلنمهسه، حرف حسابلنهدی.

تقطیع قیلشده نکته لر

۱- (آ - O) عروضده مد (~) اۆزی بیر حرف حسابلنهدی و مدلی الف (آ) ۹۰ فایز بیرده اوزون هجا سنهلهدی و ۱۰ فایز بیرده اېسه قیسقه هجا سنهلهدی؛ مثل:

بیت : آمدم آه ! آمدم کېلمسوکین؟ طاقتیمنی اول پری بیلمسوکین؟

لطفی اندخویی

تقطیع : آم دم آ - آم دم کل - مس م کن

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

طاق تم نی او پ ری بل مس م کن

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بعضاً مد اوزیدن آلدینگی ساکن حرفگه حرکتینی بپریب، او حرفنینگ بیران چاغ

قیسقه هجا و بیران چاغ اېسه اوزون هجا توزهتهدی و بیران پیتلر اوزیدن آلدینگی ساکن حرفگه حرکتینی بپریب اوزی یوقالیب کپتهدی. بیران کپزلر مد مستقل حالتده هم قیسقه هجا سنهلهدی. بوندهی حالتلرده جوده یینگیل تلفظ قیلینهدی.

بیت: تون آقشام بولدی و کپلمس مپنینگ شمع شبستائیم،

بو اندوه اوتییدین هر دم کویر پروانه دپک جانیم.

تقطیع: ت نق شم بل دیو کل مس م ننگ شم عی ش بس تا نم

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ب ان ده او ت دن هر دم ک یر پر وا ن دک جانم

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

۲- (و): او بیران پیتلر عطفی-اېرگشتیرووچی بولهدی؛ یعنی ایکی کلمه نینگ اورتھ سیده کپلهدی. یازیلگن بیلن تلفظگه کیرمه ییده؛ مثل: جان و جهان، تن و دولت.

بیت: جان و جهان و تن و دولت اوزینگ، بیزگه ولی فتنه قیلیبان کوزینگ.

تقطیع: جان ج ها - نُوت ن دو - لت اُزنگ

۱۰۰۱ ۱۰۰۱ ۱۰۱

مفعلنن مفعلنن فاعلن

بازگ و لې	فِت ن ق لې	با ك زنگ
۱۰۰۱	۱۰۰۱	۱۰۱
مفعتلن	مفتعلن	فاعلن

واو بیران پیتلر ضمه نینگ بیانی بولیب کوپراق تلفظدن ساقط بوله دی. بعضاً بیران رکن نینگ آخیرده ساکن حرف حسابیگه کیره دی؛ مثلاً: بو، چو، یو. یوقاریده گی شعر نینگ (اوزینگ، کوزینگ) دېگن سوزلریده گی واولر هم تلفظگه کیرمه دیدیگن گه مثال بوله آله دی. بو واولر خطده بولگن بیلن تلفظده ساقط دیر.

ینه بیران پیتلر واو ضمه نینگ اشمامی بولیب یعنی ضمه دن بیر هیید بولیب کپله دی؛ مثل: خواجه، خواب، خوار^۱. بو حالتده هم واو تلفظگه کیرمه دیدی.

بییت: ای خواجه! سېنگه حرام دیر خواب، عمرینگ عبث اؤتیب و بولور آب!

تقطیع: ای خاج - س گه ح را - م در خاب

۰۱۱ ۱۰۱۰ ۱۱۰

مفعول مفاعلن فعولان

عم رنگ ع ب ثوت بو ب لُر آب

۰۱۱ ۱۰۱۰ ۱۱۰

مفعول مفاعلن فعولان

۳- همزه (ء) یا الف شکلیده و (ع): مصرع نینگ اؤرتیه سیده واقع بولسه لر، حرکتلرینی اؤزلریدن آلدینگى حرفگه بېرگنده، اؤزلى تلفظگه کپله می ساقط بوله دیلر؛ همزه گه مثال یوقاریده گی شعر نینگ ایکنیچی مصرعیده گی الف لر مثال بوله آله دی. ویا " آگه " نینگ معلم و صفیده یازگن شعرى نینگ منه بو بییتی گه بیر آز تامللشیب، دقت قیلینگ. بییت: ای اولوغ فرزانه مرد ای رهبریم! افتخار اېتگه ی سېنگه بو کشوریم.

^۱ البته، بونده ی سؤزلر فارسچه گه عاید دیر.

تقطیع: ای الغ فر - زان مردی - ره ب رم

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

اف ت خارت گس ننگه بو کش و رم

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

عین اگه مثال منه بو بیتنی (عشقینگ) یگه کوزنگ!

بیت: ابرور من اورتنه نیب دایم سبن عشقینگده، پری پیکر!

بو تپلبه حالیدن آلگین خبر آهسته-آهسته. لطفی اندخوبی

تقطیع: ارر من ار - ت نب دایم - س نش قنگ ده - پ ری پی کر

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ب تل به حا - ل دن آل گن - خ بر آ هس - ت آ هس ته

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

۴- (ه): تلفظگه کیرمهیدی. اورتده واقع بؤلگنده اولچه یا تقطیع دن توشوب قالهدی. اگر

مصرع سونگیده توشسه ساکن حرف حسابیگه کیرهدی؛ و هم (گه، ده) قوشیمچه لرده

بعضاً ساکن حرف حسابلنهدی؛ مثال:

بیت: صبا، افسرده یولینگ توشسه بیزینگ اوینگچه،

یپتور دعا و سلامیمنی اندخوبگچه. لیب

تقطیع: ص با ا سر د ی لنگ تش س بز ن نگو ی گ چه

۱۰۱۰ ۱۱۰۰ ۱۰۱۰ ۱۰۰

مفاعیلن فعلاثن مفاعیلن مفاعیلن

ی ت ر د عا و س لا مم ن ان د حُو ی گ چه

۱۰۱۰ ۱۱۰۰ ۱۰۱۰ ۱۰۰

مفاعیلن فعلاثن مفاعیلن مفاعیلن

۵- (ن) ساکن: (آ-۵) دن سۆنگ کپلسه توشیب قالدی؛ مثال:

بیت: ایمان لحظه فارغ اونینگ یادیدن،

لیبب او هم قیلسه بیر لحظه یادیم، قنی؟

تقطیع: ا م ا ل ح ظ فارغ ا ن ن گ ی ا د د ن

۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰ ۱۰

فعولن فعولن فعولن فعل

ا هم قل س بر ل ح ظ ی ا دم ق نی

۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰ ۱۰

فعولن فعولن فعولن فعل

۶- (ت) : هر (ت) که اوندن بورون بیر ساکن حرف بولسه، (مست، آلت، پست) دېک

لغتلر، اگر بیت اؤرته سیده کپلگن بولسه متحرکه حساب بوله دی و اگر بیت آخریده

توشسه بیر ساکن حسابلنهدی. مثال:

بیت: میخانه ده مست اولدی، افسوس که پست اولدی.

تقطیع: می خان د مس تل دی، اف سو س که پس تل دی.

۰۱۱ ۱۱۱۰ ۰۱۱ ۱۱۱۰

مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلن

ینه هر ساکن حرف اوندن آلدین ینه بیر ساکن حرف بولسه، شو تیزیم دیر. یوقاریدهگی

بیتنی "افسوس" کلمه سیده تأمللشینگ.

۷- اگر اوچ ساکن بیر-بیری نینگ ایزیدن کپلسه، آخرگی ساکن اورتهدن کپتیب، ایکیچی

ساکن متحرک بوله دی؛ مثال: لهراسپ، گشتاسپ، کارد و باشقه لر.

بیت: گشتاسپ باره سیده، افسانه لر توزور من.

تقطیع: گش تاس - بار سی ده اف سان - لر ت زُر من

۰۱۱ ۱۱۰۱ ۰۱۱ ۱۱۰۱

مفعولُ فاعلاتن فاعلاتن مفعولُ فاعلاتن

۸- (ی): وقتیکه (ی) حرفیدن سونگره حرکتلی (الف) یازیلسه، (ی) تلفظ بولمه ی

تقطیع دن ساقط بوله دی؛

بیت: بول عجب حال ایله بیلمان که جنون دشتی ارا،

مونچه مپن تپلبه گه کیم، تفرقه تاشی آتتینگ. نوایی

تقطیع: بلع جب حا - ل ل بل ما - ک ج نن دش - ت آ را

۱۱۰۱ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۰۰

فاعلاتن فَعَلَاتن فَعَلَاتن فَعَلن

من چ من تل - ب گ کم تف - رق تاشی - آت تنگ

۱۱۰۱ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۱

فاعلاتن فَعَلَاتن فَعَلَاتن فَعَلن

۹- (ng-نگ): بورون تاووشی بولگنده، بیر سپس (حرف) حسابلنه دی؛ یینگیل تلفظی

هم بار، آغیر تلفظی هم بار؛ قیسقه هجا هم بولیب کپله دی، اوزون هجا هم بولیب کپله دی؛

شاعرنینگ تلفظیگه قره دیدی؛ مثال: آنگ-onang، سونگ-so'ng، تانگ-tong،

مېنىڭ-aning، آينىڭ-aning، آينىڭ-o'ning، كۆنگىلىنىڭ-ngiling.ko
يوقارىدەگى شعرلردە مثاللىرى اۆتدى.

۱۰- (۱) تشديد: تشديد ايگى حرف حسابلنەدى، بعضا بىرته هم حسابلنەدى.

بيت: اَنْ مَنَّ جِنَّ تَنْ جِلُّ بِلْ^۱ جمله تشديدى اېرور بو، يىخشى بيل.

تقطيع: ان ن من ن جن ن تن ن جل ل بل

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

جم ل تش دى دى ا ر ر بو يىخ ش بل

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

۱۱- ضمه و كسره (۱) بعضاً تقطيعده اوزون هجا سنهلهدى؛ مثلاً: منه بو بيت نىنىڭ
(فام و لېكن، حضرت زنگى) مقاميده دقت قىلىنىڭ.

بيت: اېردىلر ظاهر سىيە فام و لېكن باطنا، تابىتىلر نور و ضىيانى حضرت زنگى اتا.

كىمى تاشكندى

تقطيع: ار د لر ظا - هر س يه فا - مو و لې كن - با ط نا

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

تب ت لر نو - روض يانى - حض رتى زن - گى ا تا

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

^۱ فقط تشديدنى كورستىش اوچون يازىلدى، مصرعهده معنى سى يوق.

۱۲. بیران پیتلر بیتده هجألر توزیلیش نقطه نظرده قیسقه هم بولسه تقطیعده اوزون هجأ حسابلندهدی؛ چونکه اوشه قیسقه هجأ تلفظ قیلیشه اوزون یا چوزیلیب ادا بولهدی، شو جهتده اوزون هجأ سنهلهدی؛ مثال:

بیت: تویمه‌غای ایگی حارصی هرگز، حارص علم و حارص دنیا.

صفیری

هرگز	کِ حارصی	تقیع: تُی مَ غی اِک
۱۱	۱۰۱۰	۱۱۰۱
فعلن	مفاعله	فاعلاتن
دن یا	مُ حارصی	حارصی عل
۱۱	۱۰۱۰	۱۱۰۱
فعلن	مفاعله	فاعلاتن

اوپچینچی فصل

(بحر تورلری)

اؤشندەدی که، موسیقە^۱ علمیدە مقاملر بۆلیب اولرنینگ هر بیریدە اۆزبگه خاص اسم و اصطلاحلری بۆلگن، عروض علمیدە هم شوندهی مقاملر بۆلگن و بو مقاملرگه بحر دېب اطلاق قیلەدیله.

بحر

لغته کتّه تۆختهگن سووگه آیتەدیله. عروض اصطلاحیده اېسه هر بیر اصیل رکنی تکرار بۆلیشی و یا ایکی رکنی قوشیلیشی و تکرار کبلیشی بیلن اؤرتەگه کبلهدیگن وزنگه بحر دېیلهدی.

بو وزنلرگه "بحر" سۆزینی مجازاً اطلاق قیلەدیله. نېگه که، بحرده قسما-قسم قیمتلی جوهرلر، نباتلر و حیوانلر بۆلهدی و شعرنینگ وزنلریده هم رنگ-رنگ ترنم، احساس و توپغولری بۆلهدی. خلیل بن احمد اؤز زمانیدهگی شعرلرنی تۆیلب (۱۵) بحرگچه^۲ آلیب بارگن، چونکه عربلر اؤشه پیتگچه (۱۵) بحرده شعر یازگن اېگنلر. اوندن سونگ عجملرینه بحرلر قوشیب (۱۹) بحرگچه آلیب بارگنلر و بابر اېسه اؤز (مختصر) رساله سیده (عمیق و عربض) بحرلرنی قوشیب (۲۱) بحرگچه آلیب بارگن.

^۱ موسیقە علمی اؤن ایکی مقامدن توزیلگن: رهاوی، حسین، راست، حجاز، بزرگ، کوچک، عراق، صفاهان، نوا، عشاق، رنگله و بوسلیک.

^۲ طویل، مدید، بسیط، وافر، کامل، هزج، رمل، رجز، سریع، منسرح، خفیف، مضارع، مقتضب، مجتث، متقارب.

بحرلرنینگ اسملری: (طویل، مدید، بسیط، رجز، هزج، سریع، رمل، وافر، مضارع،

متقارب، متدارک، کامل، منسرح، مقتضب، مجتث، جدید، قریب، خفیف، مشاکل، عمیق و عریض).

بحرلر دستلب ایکی گروهگه بۆلینهدی؛ متفق الارکان و مختلف الارکان.

الف- متفق الارکان: رکنلردن بیر رکن تکرار بۆلیشیدن حاصل بۆلهدیگن بحرلرگه آیتیلهدی.

- ۱- متقارب بحری: فعولن (۱۱۰)
- ۲- رجز بحری: مستفعلن (۱۰۱۱)
- ۳- کامل بحری: متفاعلن (۱۰۱۰۰)
- ۴- تدارک بحری: فاعلن (۱۰۱)
- ۵- رمل بحری: فاعلاتن (۱۱۰۱)
- ۶- هزج بحری: مفاعیلن (۱۱۱۰)
- ۷- وافر بحری: مفاعلتن (۱۰۰۱۰)

یوقاریدهگی بحرلر اصلی بحرلر و یا اصلی وزنلردیر.

وزن اجزاءسی هر بیر بیتده تورت مرته تکرار بۆلسه مربع، آلتی مرته تکرار بۆلسه

مسدس و سکیز مرته تکرار بۆلسه مثنی دپیلهدی. بعضاً اؤن آلتی و بییگیرمه تورت رکنلیک هم یازهدیلر، شاعرنینگ ایستگی و کوچیگه قرهیدی.

ب: مختلف الارکان: ایکی یا ایکی دن کۆپ رکنلرنینگ تکرار بۆلیشیدن حاصل بۆلهدیگن بحرلرگه آیتیلهدی^۱. متفق الارکاندن قالگن باشقه بحرلر مختلف الارکاندیر.

^۱ شو پییتگچه ایکی رکندن توزیلگن مختلف الارکان بار، ممکن کبله جکده اوچ، تورت رکندن هم توزیلسه.

مختلف الاركان بحرلى قويیده گى اوچ تورگه بۆلینه دى .

الف: ايگى اصل ركن نوبتى بيلن ألمه شيب كېله دى:

- ۱- مضارع بحرى: مفاعيلن ، فاعلاتن ، مفاعيلن ، فاعلاتن .
- ۱- خفيف بحرى: فاعلاتن ، مستفعلن ، فاعلاتن ، مستفعلن .
- ۲- منسرح بحرى: مستفعلن ، مفعولات ، مستفعلن ، مفعولات .
- ۴- محبت بحرى: مستفعلن ، فاعلاتن ، مستفعلن ، فاعلاتن .
- ۵- مقتضب بحرى: مفعولات ، مستفعلن ، مفعولات ، مستفعلن .
- ۶- طويل بحرى: فعولن ، مفاعيلن ، فعولن ، مفاعيلن .
- ۷- مدید بحرى: فاعلاتن ، فاعلن ، فاعلاتن ، فاعلن .
- ۸- بسیط بحرى: مستفعلن ، فاعلن ، مستفعلن ، فاعلن .
- ۹- عريض بحرى: مفاعيلن ، فعولن ، مفاعيلن ، فعولن .
- ۱۰- عمیق بحرى: فاعلن ، فاعلاتن ، فاعلن ، فاعلاتن .

ب: ايگى خيل اصل ركندن توزیلگن؛ باشیده گى ركن تکرارلنمەيدى و ايگىنچى ركن تکرارلنە دى:

۱۱- مشاكل بحرى: فاعلاتن ، مفاعيلن ، مفاعيلن .

ج: ايگى خيل اصل ركندن توزیلگن؛ بىرى اول تکرارلنە دى و ايگىنچىسى ايسه تکرارلنمەيدى:

- ۱۲- سريع بحرى: مستفعلن ، مستفعلن ، مفعولات .
- ۱۳- قریب بحرى: مفاعيلن ، مفاعيلن ، فاعلاتن .
- ۱۴- جدید (غریب) بحرى: فاعلاتن ، فاعلاتن ، مستفعلن .

يوقاریده گى بحرلر همه لرى فرعى بحرلر و یا فرعى وزنلردير .

ینه بحر لر اوز اجزاسیگه نظراً ایکی گه بولینه دی؛ سالم بحر و غیر سالم بحر.

سالم بحر: رکنلر اصلی حالتیده کبلیب اوزگرمه گن بولسه، سالم بحر دیر؛ مثلاً قوییده گی بیت، رجز مثنم سالم.

بیت: نې ناز بو، نې شېوه دور ای جادو کوزلوک شوخ شنگ، کبک دری طاووسده یوق، البتّه بو رفتار و رنگ. سکاکی

تقطیع: نې ناز بو - نې شې و در - ای جاد کز - لک شوخ شنگ

۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۰۱۱

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

کب کی دری طاوس دیق ال بت ت بو رفتار رنگ

۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۰۱۱

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

غیر سالم بحر: رکنلر اصلی حالتیدن اوزگریب زحافلیک بولگن بولسه، غیر سالم بحر دیر؛ مثلاً منه بو بیت رمل مثنم محذوف، غیر سالم بحر لردن نمونه.

بیت: گر نظرده بولمه سه اول سرو قامت جلوه گر،

سدره طویی بیله سرو صنوبرنی نپته ی؟ فیروز

تقطیع: گرن ظرده - بل م سه ال - سرو قامت - جل و گر

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

سدره طی بی ب له سر ووص نو بر نین تی

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

اۋزبېكچه شعریتیده رواج تاپگن بحرلر

اۋن توقوز بھردن بېش بحر عربگه خاص بولگن و عجم شعریتیده رواج تاپمەگن؛ بو بحرلر: (طویل بحری، مدید بحری، بسیط بحری، وافر بحری و کامل بحری) دیر. بو بحرلر دده اۋزبېكچه، بلکه بوتون تورکچه و فارسچه شعراسی هم نظم یازمەدیدلر، چونکه عجم میانیدە غیرمطبوع دیر، بلکه بعضاً اۋز کوچ و توانلرینی کورستیش اوچون نظم یازەدیدلر، قالگن بحرلر دده اېسە متفق نظم آیتە دیرلر.

ھزج بحری

ھزج لغتدە ترانہ کویلش و ترتملیک آوازی آیتە دیرلر. اصطلاحدە اېسە (مفاعیلن) رکن نی تکرار بولشیدن حاصل بولەدیگن بحرگە آیتلەدی.

بو بھردە آیتلگن شعرلر جودە چوچوک، خوش آھنگ و دلگش دیر. عربلر بو بحر نینگ مسدسی دە جودە کوپ شعر یازەدیدلر. تورکی شعریتیدە اېسە قوللنیلیشی جھتیدن، رمل بھردن ایگینچی اۋریندە تورەدی. نوایی^(۱) اۋز خمسەسی نینگ (فرھاد و شیرین) ینی شو بھرنینگ مسدس مقصوریدە یازگن. ھزج (مفاعیلن، ۱۱۱۰) نینگ زحافلری^۱

۱- مقبوض : مفاعلن (۱۰۱۰)	۷- محذوف: فعولن (۱۱۰)
۲- مسبغ : مفاعیلن (۱۱۱۰)	۸- مقصور: مفاعیل (۱۱۰)
۳- مکفوف: مفاعیل (۰۱۱۰)	۹- اھتم: فعول (۱۰)
۴- اخرم: مفعولن (۱۱۱)	۱۰- محبوب: فعل (۱۰)
۵- اخب: مفعول (۰۱۱)	۱۱- ازل: فاع (۱)
۶- اشتر: فاعلن (۱۰۱)	۱۲- ابتر: فع (۱)

^۱ مسبغ، مقبوض، مکفوف، مقبوض مسبغ زحاف، قالگنی علت دیر.

هزج مثنیٰ سالم (مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیلن)^۱

بیت: خزان پیراغی ینگلغ گل یوزینگ هجریده سرگردیم،

کوریب رحم ایله گیل، ای لاله رخ بو چهره زردیم. بایر

تقطیع: خ زایپ را - غ ینگ لغ گل - ی زنگ هج ری - د سرگردم

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ک رب رح می ل گل ای لا ل رخ بو چه رئی زردم

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بیت: سنگا کونگولوم وفا ایله کوزونگ غیر جفا قیلمس،

کوز اول کورماسه آخر کونگلینی مبتلا قیلمس. سلطان بدیع الزمان

تقطیع: س نگا کنگ لم - و فا ای له - کوزنگ غی ری - ج فا قل مس

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ک زل کر ما س آخر کن گ لی نی مب ت لا قل مس

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

^۱ منگه نی منزل و مأوی عیان، نی خانمان پیدا،
بلاى عشقیدین بولدی کوزوم نینگ چشمه سی دریا،
بهاران دلگه اولتیرمس، خزانیمدن اده شگمن،
نی جانیمدین اثر ظاهر، نی کونگولومدین نشان پیدا. نوایی
الف تپک قدیم اول دریا نینگ ایچره کورونور یکتا. حافظ خوارزمی
آتیلگن اوقنی آخرمس کمانیمدن اده شگمن. نسیم

۱ منگه نی منزل و مأوی عیان، نی خانمان پیدا،
بلاى عشقیدین بولدی کوزوم نینگ چشمه سی دریا،
بهاران دلگه اولتیرمس، خزانیمدن اده شگمن،

بیت: دعانی مستجاب ابتگیل رسول الله طفیلیدین،

قضاغه راضی لیک بېرگن ذبیح الله طفیلیدین. حزینی

تقطیع: دعانی مس - ت جابت گل - رسول لا - طفی لی دن

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

قضاغه را ض لک بېرگن ذبی حل لا طفی لی دن

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

اېندی زحافللی وزنلر نینگ اسملری رکن موقعیتی نینگ ترتیبی گه قره ب اوزگره دی.

هزج مثنی مسبغ (مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیلن):^۱

بیت: قرا زلفونگ فراقیده پېریشان رۆزگاریم بار،

یوزونگ نینگ اشتیاقیده، نې صبر و نې قراریم بار. بابر

تقطیع: قرا زلفونگ فراقیده پېریشان رۆ زگاریم بار

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

یوزونگ نینگ اش تیاقیده نې صبر و نې قراریم بار

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

هزج مثنی مقبوض (مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیلن):

^۱ سېن اوز خُلُقینگنی توزگیل، بولمه اېل اخلاقیدین خورسند،

بیت: سبّینگچه کیمده دور صفا، سبّینگچه کیمده دور بلا،

مبّینگچه کیم قیلور وفا، مبّینگچه کیم چبکر جفا.

تقطیع: سبّینگچه کیم ده دور صفا سبّینگچه کیم ده دور بلا

۱۰۱۰ ۱۰۱۰ ۱۰۱۰ ۱۰۱۰

مفاعلن مفاعلن مفاعلن مفاعلن

مبّینگچه کیم قیلور وفا مبّینگچه کیم چبکر جفا.

۱۰۱۰ ۱۰۱۰ ۱۰۱۰ ۱۰۱۰

مفاعلن مفاعلن مفاعلن مفاعلن

هزج مثنی مکفوف اخرم (مفاعیلُ، مفعولن، مفاعیلُ، مفعولن)

بیت: قنی سبّیچه دلدارِی، قنی مېنچه دلداده؟

قنی سبّی کبی سرکش، قنی مېندبک افتاده؟

تقطیع: قنی سبّیچه دلدارِی قنی مېنچه دلداده؟

۱۱۱ ۰۱۱۰ ۱۱۱ ۰۱۱۰

مفاعیلُ مفعولن مفعولن مفاعیلُ

قنی سبّی ک بی سرکش قنی مېندی ک افتاده؟

۱۱۱ ۰۱۱۰ ۱۱۱ ۰۱۱۰

مفاعیلُ مفعولن مفعولن مفاعیلُ

هزج مثنی اخرب (مفعولُ، مفاعیلن، مفعولُ، مفاعیلن)

بیت: می بیرله یوزونگ تیم-تیم احمرمو اپکین آیا؟

یا شعله ارا بیر-بیر اخگرمو اپکین آیا؟ نویی

اېكین آيا	احمرمو	يوزونگ تیم-تیم	مى بیرله	تقطیع:
۱۱۰	۰۱۱	۱۱۱۰	۰۱۱	
مفاعیلن	مفعولُ	مفاعیلن	مفعولُ	
اېكین آيا	اخگرمو	ارا بیر-بیر	یا شعله	
۱۱۰	۰۱۱	۱۱۱۰	۰۱۱	
مفاعیلن	مفعولُ	مفاعیلن	مفعولُ	

هزج مثنیٰ اخرب مسبیغ (مفعولُ، مفاعیلن، مفعولُ، مفاعیلان)

بیت: باغ ایچره سنگه ساچتی گل آق و قیزیل یفراق،

شه باشیغه انداق کیم اېل آق و قیزیل یارماق. نوایی

قیزیل یفراق	گل آق و	سنگه ساچتی	باغ ایچره	تقطیع:
۱۱۱۰	۰۱۱	۱۱۱۰	۰۱۱	
مفاعیلان	مفعولُ	مفاعیلن	مفعولُ	
قیزیل یارماق	اېل آق و	غه انداق کیم	شه باشی	
۱۱۱۰	۰۱۱	۱۱۱۰	۰۱۱	
مفاعیلان	مفعولُ	مفاعیلن	مفعولُ	

هزج مثنیٰ اخرب مکفوف محذوف (مفعولُ، مفاعیلُ، مفاعیلُ، فعولن):^۱

بیت: ایرنینگ قولی دور نیشکر ای جان بېلی باغلیق،

گل داغی یوزونگ بندهسی دور تونی یماغلیق. مولانا کمالی

^۱ جان قالمه دی غمدین، ولی جانانه اینانمس، فریادیم ایشیتمس، دغی افغانه اینانمس. عطایی

لی باغلیق	کر ای جان بی	لی دور نیش	ایریننگ قو	تقطیع:
۱۱۰	۰۱۱۰	۰۱۱۰	۰۱۱	
فعولن	مفاعیلُ	مفاعیلُ	مفعولُ	
یماغلیق	سی دور تونی	یوزونگ بنده	گل داغی	
۱۱۰	۰۱۱۰	۰۱۱۰	۰۱۱	
فعولن	مفاعیلُ	مفاعیلُ	مفعولُ	

هزج مثنیٰ اُخرَب مکفوف مقصور (مفعولُ، مفاعیلُ، مفاعیلُ، فعولان)

بیت: اول تورک ختانینگ ابرور انداق کوزی قیماچ،

کیم، نازدین اولمس دېمک آئینده گی، کوز آچ. نوایی

زی قیماچ	رور انداق کو	ختانینگ ای	اول تورک	تقطیع:
۱۱۰	۰۱۱۰	۰۱۱۰	۰۱۱	
فعولان	مفاعیلُ	مفاعیلُ	مفعولُ	
گی کوز آچ.	مک آئینده	دین اولمس دې	کیم، ناز	
۱۱۰	۰۱۱۰	۰۱۱۰	۰۱۱	
فعولان	مفاعیلُ	مفاعیلُ	مفعولُ	

هزج مثنیٰ اُخرَب مکفوف محذوف/مقصور مستزاد^۱

ممتاز ادبیاتیمیزده مستزاد دېب اتلگن لیریک ژانر بیز قوبیده اورگنه دیگن وزنده گینه

یازیلگن. اونینگ تقطیعی، اصلیده، بیز یوقاریده اورگنگن هزج مثنیٰ اُخرَب مکفوف

^۱ ای غمزه سی فتنه، کوزی فئان، اوزی آفت،
ختم اولدی سېنگه سلطنتِ ملکِ لطافت،
رحم ایله بو جانه،
ای شاهِ یگانه. گدایی

محدوف/مقصور وزنی بیلن دبیرلی بیر خیل بولیب، فقط سونگی رگندن سونگ ینہ ایکی رکن - (مفعول) ہمدہ (فعولن/فعولان) آرتتیریلہدی. اصلیدہ، مستزاد سوزی نینگ اوزی ہم لغوی جہتدن «آرتتیریلگن، زیادہ قیلینگن» دېگن معنالرنی افادہلہیدى. عیناً شو سببلی ہم مذکور وزن ہزج مثنیٰ اخرج مکفوف محدوف مستزاد دېب ناملنہدی. اونینگ تقطیعی قویدہ گېچہ دیر. مثال:

بیت: ای کوزلری بادام و ساچی دام و یوزی آل، کپل ترک جفا قیل،
سالمة بو هوادارنی کوزدین، سوزینی آل، عاشقغہ وفا قیل.
حافظ خوارزمی

تقطیع: ای کوزل ری بادام و ساچی دام و یوزی آل - کپل ترک جفا قیل،

۱۱۰ ۰۱۱ ۱۱۰ ۰۱۱۰ ۰۱۱۰ ۰۱۱

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفعولُ

سالمة بو هوادار نی کوزدین، سوزینی آل - عاشقغہ وفا قیل.

۱۱۰ ۰۱۱ ۱۱۰ ۰۱۱۰ ۰۱۱۰ ۰۱۱

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفعولُ

ہزج مثنیٰ اخرج مکفوف (مفعولُ، مفاعیلُ، مفاعیلُ، مفاعیلن):

بیت: آرتر مېنگہ حیرت گر آنینگ حسنیغہ کوز سالسم،

اورتر مېنی غیرت گر اورتر چاغده باقیب قالسم. نوایی

تقطیع: آرتر مې ننگہ حیرت گ ر آنینگ حسنی غہ کوز سالسم

۰۱۱ ۰۱۱۰ ۰۱۱۰ ۱۱۱۰

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلُ مفاعیلن

اؤرتر می	نی غیرت گ	ر اؤتر چاغده	
۰۱۱	۰۱۱۰	۰۱۱۰	۱۱۱۰
مفعولُ	مفاعیلُ	مفاعیلُ	مفاعیلن

هزج مثنیٰ محبوب اشتر (فعلُ، فاعلن، فاعلن، فاعلن):

بیت: تعلق علایق بیلہ قالمه‌دی، ایشیم بو خلایق بیلہ قالمه‌دی.

تقطیع:	تعل	لق علا	یق بیلہ	قالمه‌دی
	۱۰	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱
	فعلُ	فاعلن	فاعلن	فاعلن
	ایشیم	بو خلا	یق بیلہ	قالمه‌دی
	۱۰	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱
	فعلُ	فاعلن	فاعلن	فاعلن

هزج مسدس سالم (مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیلن):

بیت: ایننگ دہوانہ‌سی بولدیم، قیادیر او؟

لطفی اندخوبی جهان افسانہ‌سی بولدیم، قیادیر او؟

تقطیع:	ایننگ دہوا	نہ‌سی بولدیم	قیادیر او
	۱۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۱۰
	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
	جهان افسا	نہ‌سی بولدیم	قیادیر او
	۱۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۱۰
	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن

هزج مسدس محذوف عروض و ضرب (مفاعیلن، مفاعیلن، فعولن)^۱:

بیت: ایچیریب اېلگه قاشق بیرله شوروه،

چۆمیچ صافی بیله کۆزنی چیقومه. سیف سراپی

تقطیع: ایچیریب اېل گه قاشق بیر له شوروه

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

چۆمیچ صافی بیله کۆزنی چیقومه

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

هزج مسدس مقصور عروض و ضرب (مفاعیلن، مفاعیلن، مفاعیل)^۲:

بیت: اونوتماغیل که تا هجر اېتدی بېداد،

منی بیر نامه بیرله قیلمه دینگ شاد. نوایی

تقطیع: اونوتماغیل که تا هجر اېت دی بېداد

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل

منی بیر نا مه بیرله قیل مه دینگ شاد

۱۱۱۰ ۱۱۱۰ ۱۱۰

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل

^۱ هزج مسدس محذوف ابوعلی سینان نمونه:

دۆشنبه، شنبه کونی کېتمه شرقه، نه یکشنبه، نه جمعه کونی غریه.

سه شنبه، چارشنبه کونی زینهار، شماله کېتمه ای صادق شیرین بار.

جنوبه قیلمه پنجشنبه ده نیت، قیلیب دور بو علی بویله وضعیت.

^۲ سپینگ اوسروک کوزونگگه نی خبر بار؟ کیم آندین عقل و جانغه کوپ خطر بار. لطفی هروی

هزج مسدس اخرب مکفوف سالم (مفعولُ، مفاعیلُ، مفاعیلن):
بیت: ای حسن جهان ایچره بلا سالغن، قتل ایتگالی خلق اؤزره صلا سالغن.

تقطیع: ای حسن جهان ایچره بلا سالغن

۰۱۱ ۰۱۱۰ ۱۱۱۰

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلن

قتل ایتگه لی خلق اؤزره صلا سالغن

۰۱۱ ۰۱۱۰ ۱۱۱۰

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلن

هزج مسدس اخرب محذوف (مفعولُ، مفاعلن، فعولن):

بیت: یوق دهرده گرچه یار سبن دپک،

دشمن داغی قیده بار سبن دپک؟ نوایی

تقطیع: یوق دهر ده گرچه یار سبن دپک

۰۱۱ ۱۰۱۰ ۱۱۰

مفعولُ مفاعلن فعولن

دشمن دا غی قیده بار سبن دپک

۰۱۱ ۱۰۱۰ ۱۱۰

مفعولُ مفاعلن فعولن

هزج مسدس اخرب مقبوض مقصور ياكه محذوف مسيغ (مفعول، مفاعن، فعولان يا مفاعيل)^۱:

بيت: اي يخشي آتینگ بيله سر آغاز،

انجامى غه كيم يپتر هر آغاز. نوایی

تقطيع: اي يخشي	آتینگ بيله	سر آغاز
۰۱۱	۱۰۱۰	۱۱۰
مفعول	مفاعن	مفاعيل
انجامى	غه كيم يپتر	هر آغاز
۰۱۱	۱۰۱۰	۱۱۰
مفعول	مفاعن	فعولان

هزج مربع (مفاعيلن، مفاعيلن)^۲

بيت: كېل اي جادو كوزينگ بيرله،

كمان ايلب يوره ك تيرله. لطفى اندخوبى

تقطيع: كيل اي جادو	كوزينگ بيرله	كمان ايلب	يوره ك تيرله
۱۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۱۰
مفاعيلن	مفاعيلن	مفاعيلن	مفاعيلن

رباعى نينگ ۲۴ وزنى

رباعى وزنى هزج بحرى نينگ اخرم و اخرب زحافيدن استخراج قىلىنهدى. و «او

وزنى دور اسرو خوش آينده و نظمى دور بغايت رباينده». رباعيلر برچه لرى يا اخرب ركنى

^۱ اي، دېب صفتينگده اهل ادراك، لَو لَآكَ لَمَّا خَلَقْتُ الْاَفْلاكَ. نوایی

^۲ هزج مربع عرب شعراسى نينگ داىى دير.

بیلن یا اخرم رکنی بیلن باشلندهدی. اگر اخرب رکنی بیلن باشلنسه "اخرب شجرهسی" و اگر اخرم رکنی بیلن باشلنسه "اخرم شجرهسی" دپيلهدی. بو ایگی شجره هر بیرسی ۱۲ وزن دن عبارت بولگن. ینه هم آیتیش کپره ککه مصرع نینگ اؤرته دهگی یا آخردهگی رکنلری کؤپراق کپزلر اوزگردهدی، ندرتاً تورت مصرع بیر وزنده تاپيلهدی. رباعی نینگ کؤپراق مستعملی همان "اخرب شجرهسی" دیر.

الف: اؤن ایگی وزن اخرب شجرهسی

- ۱- مفعولُ مفاعِلن مفاعیلن فعْ: بحر هزج مِثمن اخرب مقبوض ابتر
- ۲- مفعولُ مفاعِلن مفاعیلن فاعْ: بحر هزج مِثمن اخرب مقبوض ازل
- ۳- مفعولُ مفاعِلن مفاعیلُ فعلْ: بحر هزج مِثمن اخرب مقبوض مکفوف محبوب
- ۴- مفعول مفاعِلن مفاعیلُ فعولْ: بحر هزج مِثمن اخرب مقبوض مکفوف اهتم
- ۵- مفعول مفاعیلُ مفاعیلن فعْ: بحر هزج مِثمن اخرب مکفوف ابتر
- ۶- مفعول مفاعیلُ مفاعیلن فاعْ: بحر هزج مِثمن اخرب مکفوف ازل
- ۷- مفعول مفاعیلُ مفاعیلُ فعلْ: بحر هزج مِثمن اخرب مکفوف محبوب
- ۸- مفعول مفاعیلُ مفاعیلُ فعولْ: بحر هزج مِثمن اخرب مکفوف اهتم
- ۹- مفعول مفاعیلن مفعولن فعْ: بحر هزج مِثمن اخرب اخرم ابتر
- ۱۰- مفعول مفاعیلن مفعولن فاعْ: بحر هزج مِثمن اخرب اخرم ازل
- ۱۱- مفعول مفاعیلن مفعولُ فعلْ: بحر هزج مِثمن اخرب محبوب
- ۱۲- مفعول مفاعیلن مفعول فعولْ: بحر هزج مِثمن اخرب اهتم

ب: اؤن ایگی وزن اخرم شجرهسی

- ۱- مفعولن فاعِلن مفاعیلن فعْ: بحر هزج مِثمن اخرم اشتر ابتر

- ۲- مفعولن فاعلن مفاعیلن فاع: بحر هزج مثنیٰ اخرم اشتر ازل
- ۳- مفعولن فاعلن مفاعیلُ فعلُ: بحر هزج مثنیٰ اخرم اشتر مکفوف محبوب
- ۴- مفعولن فاعلن مفاعیلُ فعولُ: بحر هزج مثنیٰ اخرم اشتر مکفوف اهتم
- ۵- مفعولن مفعولُ مفاعیلن فعُ: بحر هزج مثنیٰ اخرم اخر ابتر
- ۶- مفعولن مفعولُ مفاعیلن فاع: بحر هزج مثنیٰ اخرم اخر ازل
- ۷- مفعولن مفعولُ مفاعیلُ فعلُ: بحر هزج مثنیٰ اخرم اخر مکفوف محبوب
- ۸- مفعولن مفعولُ مفاعیلُ فعولُ: بحر هزج مثنیٰ اخرم اخر مکفوف اهتم
- ۹- مفعولن مفعولن مفعولن فعُ: بحر هزج مثنیٰ اخرم مخنق ابتر
- ۱۰- مفعولن مفعولن مفعولن فاع: بحر هزج مثنیٰ اخرم مخنق ازل
- ۱۱- مفعولن مفعولن مفعولُ فعلُ: بحر هزج مثنیٰ اخرم مخنق اخر محبوب
- ۱۲- مفعولن مفعولن مفعولُ فعولُ: بحر هزج مثنیٰ اخرم مخنق اخر اهتم
- یوقاریده گی رباعی وزنلری اوچون مثال آلیب کپلینمه دی، چونکه رباعیلر نینگ دېوانلردن توپلم لرینی هم تاپسه بوله دی. شو سببدن کلام چوزیلمه سین دېب مثال کپلتیریشدن واز کپچدیک.

رمل بحری

رمل بحری تورکی شعریتیده اپنگ کوپ قولنیلگن بحر بولیب، دپیرلی برچه شاعرلر ایجادیده یبتکچی توره دی. «رمل» سۆزی عربچه «تویه نی لؤکیلشی»، «بویه توقیش» دېگن معنانی انگلته دی. اصطلاحده اېسه (فاعلاتن) رکن نینگ تکرار بولیشیدن حاصل بوله دیگن بحرگه آیته دیلر.

رمل دهب اونی اوچون ایتهدیلرکه گویا بو بحردهگی رکن نینگ سبیلرینی وتدلر بیلن
توقیگهیلر، ایپ بیلن بوربانی توقیگن دهبک. یا بو بحردهگی شعرلر نینگ وزنلری یورغه دیر،
توبه چاپگنی دهبک.

رمل (فاعلاتن) نینگ زحافلری^۱

۸-مشعث: مفعولن (۱۱۱)	۱-محدوف: فاعلن (۱۰۱)
۹-مربوع: فعل (۱۰)	۲-مقصور: فاعلان (۱۰۱)
۱۰-مخبون مقصور: فعلان (۱۰۰)	۳-مخبون: فعلاتن (۱۱۰۰)
۱۱-مجحوف: فع (۱)	۴-مشکول: فعلات (۰۱۰۰)
۱۲-مجحوف مسبغ: فاع (۱)	۵-مکفوف: فاعلات (۰۱۰۱)
۱۳-مقطوع مسبغ: فعلان (۱۱)	۶-مسبغ: فاعلیان یا فاعلاتان (۱۱۰۱)
	۷-مقطوع: فعلن (۱۱)

بیت و تقطیع

رمل مثنی سالم (فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن)

بیت: کپل عمر نینگ قدرینی بیلماق کپرهک، ای! بیخبر سن،

اوتهدی کپلمسلیگینی برچه بیلگهی، نی باقر سن؟ لطفی اندخویی

تقطیع: کپل عمر نینگ قدرینی بیل ماق کپرهک ای بیخبر سن

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

اوتهدی کپل مسلیگینی برچه بیلگهی نی باقر سن

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

^۱مخبون، مکفوف، مشکول، مسبغ، مخبون مسبغ زحاف، باشقه سی علل دیر.

رمل مثنیٰ مقصور (فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلان)^۱

بیت: یار باریب جانغه قویدی داغ فرقت ای رفیق!

کۆنگلومه کار اېتمه سونمو؟ درد غربت ای رفیق! سلطان مسعود میرزا

تقطیع: یار باریب جانغه قویدی داغ فرقت ای رفیق

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

کۆنگلومه کار اېتمه سونمو درد غربت ای رفیق

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

رمل مثنیٰ محذوف (فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلان)^۲

بیت: بۆلدى بغيرم سوو غمینگدین "بخشیلک قیل سال سوغه"

آخر ای گل "خرمنین البتّه هر اېکن اورر" آتایی

تقطیع: بۆلدى بغيرم سوو غمینگدین بخشیلک قیل سال سوغه

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

آخر ای گل خرمنین ال بتّه هر اېک کن اورر

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

^۱ نېچه دوران غصه سی بۆلغهی مېنینگ جانیمغه خاص، کاشکی اولسم دغی بو غصه دین بۆلسم خلاص. بابر ای کمال حسن یوسف دین جمالینگ یادگار، بۆلدى هجرینگدین بعینه کۆز لیریم یعقوب وار. عطایی

^۲ ابردیله ظاهر سییه فام ولېکن باطنا، تاپدیله نور و ضیانی حضرت زنگی اتا. کمی تاشکندی سېن کېبی شوخ ستمگر دنیا ده پیدا قنی؟ سحر باییده کۆز ونگ دېک کافر یغما قنی؟ سلطان احمد میرزا آه کیم بغيرم فراق و درد اوقیدین یاره دور، وه که کۆنگلوم تیغ هجران زخمیدین یوز پاره دور. سلطان حسین بایقرا

رمل مثنیٰ مخبون محذوف (فَعَلَاتِن، فَعَلَاتِن، فَعَلَاتِن، فَعَلَن)

بیت: بو جهان برچه‌نی آگه‌ی که غم ایلب، نبته‌یین؟

بس اوزی قالگه‌لی دیر، بپرگنیگه شکر ابته‌یین.

تقطیع: بو جهان بر چهنی آگه‌ی که غم ایلب نبته‌یین

۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۰۰

فَعَلَاتِن فَعَلَاتِن فَعَلَاتِن فَعَلَن

بس اوزی قال گه‌لی دیر بپر گنی‌گه شک ر ابته‌یین

۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۰۰

فَعَلَاتِن فَعَلَاتِن فَعَلَاتِن فَعَلَن

رمل مثنیٰ مخبون مقصور (فاعلاتن، فَعَلَاتِن، فَعَلَاتِن، فَعَلَان)

بیت: وه‌که، اول مغبچه هر دم که چپرک باده‌ ناب،

قوزغه‌لور عربده‌سیدین بو کهن دیری خراب. نوایی

تقطیع: وه‌که، اول مغ بچه هر دم که چپرک با دة ناب

۱۱۰۱ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۰۰

فاعلاتن فَعَلَاتِن فَعَلَاتِن فَعَلَان

قوزغه‌لور عربده‌سیدین بو کهن دی ری خراب

۱۱۰۱ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۰۰

فاعلاتن فَعَلَاتِن فَعَلَاتِن فَعَلَان

رمل مثنیٰ مخبون مقطوع (فاعلاتن، فَعَلَاتِن، فَعَلَاتِن، فَعَلَن)^۱

بیت: کبدی اول وقت که باشیمنی آلیب کبتگایمین،

عالم ایچره ایاغیم یبتگانچه یبتگایمین. بابر

^۱ نبچه بولغدی منگه هجر ایچره تظلم، یارب؟ ایله بو ظلم ارا حالیمغه ترخم، یارب. نوایی

ت که باشیم	نی آیب کبت	گایمېن	تقطیع: کېلدى اول وق
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱	۱۱۰۱
فعلاتن	فعلاتن	فعلن	فاعلاتن
ایاغیم یېت	گانچه یېت	گایمېن	عالم ایچره
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱	۱۱۰۱
فعلاتن	فعلاتن	فعلن	فاعلاتن

رمل مثنیٰ مخبون مقطوع مسیغ (فاعلاتن، فعلاتن، فعلاتن، فعلان)

بیت: منگه اول کۆزی قاره دېدی چوچوک چندین سۆز،

نې عجب آنی قاره کۆز دېسـم و شیرین سۆز. نوایی

زی قاره دې	دی چوچوک چن	دین سۆز	تقطیع: منگه اول کۆ
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱	۱۱۰۱
فعلاتن	فعلاتن	فعلان	فاعلاتن
نی قاره کۆز	دېسـم و شی	رین سۆز	نې عجب آ
۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۱	۱۱۰۱
فعلاتن	فعلاتن	فعلان	فاعلاتن

رمل مثنیٰ مشکول (فعلاتن، فعلاتن، فعلاتن، فعلان)^۱

بیت: تیله گیم سېنینگ حضورینگ، طلیم سېنینگ جمالینگ،

نېچه کون تیریکلیگیم دین، غرضیم سېنینگ وصالینگ. نوایی

^۱ بو کپچر جهانده ساقی، چو ایمس وفا نشانی، بری عیش بیرله کپچسه کپرهک اوشبو عمر فانی. لطفی هروی

تقطیع: تیلہ گیم سپی	نینگ حضورینگ	طلبیم سپی	نینگ جمالینگ
۰۱۰۰	۱۱۰۱	۰۱۰۰	۱۱۰۱
فَعَلَاتُ	فاعلاتن	فَعَلَاتُ	فاعلاتن
نپچہ کون تی	ریکلیگیم دین	غرضیم سپی	نینگ وصالینگ
۰۱۰۰	۱۱۰۱	۰۱۰۰	۱۱۰۱
فَعَلَاتُ	فاعلاتن	فَعَلَاتُ	فاعلاتن

رمل مٹمن مکفوف محذوف (فاعلاتن، فاعلن، فاعلاتن، فاعلن)

بیت: وہ کہ نازینگ اولدیرر، بو نی حال؟ ای بی یه ی!

زجرینگ اولسه نی بولر؟ من کو لال، ای بی یه ی! لطفی اندخوبی

تقطیع: وہ کہ نازی	نگول دیرر	بو نی حال	ای بی یه ی
۰۱۰۱	۱۰۱	۰۱۰۱	۱۰۱
فاعلاتن	فاعلن	فاعلاتن	فاعلن
زجرینگ اولسه	نی بولر	من کو لال	ای بی یه ی
۰۱۰۱	۱۰۱	۰۱۰۱	۱۰۱
فاعلاتن	فاعلن	فاعلاتن	فاعلن

رمل مسدس سالم (فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن)

بیت: ای کوزوم نینگ روشنی آہستہ یورگیل،

یاکہ دم آگہی دپیب بیر لحظہ تورگیل. لطفی اندخوبی

تقطیع: ای کوزوم نینگ	روشنی آ	ہستہ یورگیل
۱۱۰۱	۱۱۰۱	۱۱۰۱
فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن

يا كه دم آل گه‌ی دپیب بیر لحظه تورگیل
۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

رمل مسدس محذوف (فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلن)^۱

بیئت: لعنت اول ملعون یزیدگه کیم، قیلور،

مصطفی اوغلانلریغه بو جفا. سیف سراپی

تقطیع: لعنت اول مل عون یزیدگه کیم قیلور

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

مصطفی اوغ لان لریغه بو جفا

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

رمل مسدس مخبون مقطوع (فاعلاتن، فعلاتن، فعلن)

بیئت: غیرغه نیچه وفا قیلغای سېن؟

جانیمه نیچه جفا قیلغای سېن؟ بابر

تقطیع: غیرغه نی چه وفا قیل غای سېن

۱۱۰۱ ۱۱۰۰ ۱۱

فاعلاتن فعلاتن فعلن

جانیمه نی چه جفا قیل غای سېن

۱۱۰۱ ۱۱۰۰ ۱۱

فاعلاتن فعلاتن فعلن

^۱ منتظر دور کوزلریم دیدارینه، کیم قولاقیم شکرین گفتارینه. حافظ خوارزمی

رمل مسدس مخبون محذوف (فَعَلَاتِن، فَعَلَاتِن، فَعَلِن)

بیت: نپچه یوزون کوروب حیران^۲ اولهیین،

الهی مبن سبنگه قربان اولهیین. بابر میرزا^۳

تقطیع:	نپچه یوزون	کوروب حیرا	ن اولهیین
	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۰۰
	فَعَلَاتِن	فَعَلَاتِن	فَعَلِن
	الهی مبن	سبنگه قربا	ن اولهیین
	۱۱۰۰	۱۱۰۰	۱۰۰
	فَعَلَاتِن	فَعَلَاتِن	فَعَلِن

رمل مسدس مشکول محذوف (فَعَلَاتُ، فَعَلَاتُ، فاعلن)

بیت: قدی فرقتی مبنی دؤ تا قیلور،

قاشی هجری قامتینی یا قیلور. بابر

تقطیع:	قدی فرق	تی مبنی دؤ	تا قیلور
	۰۱۰۰	۰۱۰۰	۱۰۱
	فَعَلَاتُ	فَعَلَاتُ	فاعلن
	قاشی هجری	قامتینی	یا قیلور
	۰۱۰۰	۰۱۰۰	۱۰۱
	فَعَلَاتُ	فَعَلَاتُ	فاعلن

^۱ ای غمینگ گوهری جان و تن ارا ایکی دُر ینگلیغ، ایکی مخزن ارا نوایی

^۲ حیران: حا حرفینی وصلیه قبله دی. بعضی کیمسه لر بوندن اعتراض آلیشی هم ممکن. چونکه حا حرفی نینگ مخرجی رعایه قبیلیمه کن. اما معاصر ادبیاتده بولر اونچه لیک عیب دیلمهیدی، اگرچه اوشبو شعر ممتاز ادبیاتیمیزگه عایدیر؛ شو باعث اؤرنک کبلیتیریلدی و حضرت نوایی هم مجالس النفایس ده شو بیتنی اوشبو شاعر دن مثال کبلیتیرکن.

^۳ بابر میرزا او هندوستانده گی بابر اېمس.

رمل مسدس مخبون مقصور (فَعْلَاتَن، فَعْلَاتَن، فَعْلَان)

بیت: یانه مغ دیرینه کیردیم سرمرست،

مى تۆت ای مغبچه باده پرست. نوایی

تقطیع: یانه مغ دی رینه کیردیم سرمرست

۱۱۰۱ ۱۱۰۰ ۱۰۰

فاعلاتن فَعْلَاتَن فَعْلَان

مى تۆت ای مغ بچه با ده پرست

۱۱۰۱ ۱۱۰۰ ۱۰۰

فاعلاتن فَعْلَاتَن فَعْلَان

رمل مربع سالم (فاعلاتن، فاعلاتن)

بیت: نېچه بیلر ایلگری بیل، کېلدى قتیق بیز اوچون، بیل!

تقطیع: نېچه بیلر ایلگری بیل کېلدى قتیق بیز اوچون بیل

۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱ ۱۱۰۱

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

رمل مربع مخبون (فَعْلَاتَن، فَعْلَاتَن)

بیت: منگه هجرینگدین الم کوپ، صنما قیلمه ستم کوپ. نوایی

تقطیع: منگه هجرینگ دین الم کوپ صنما قیل مه ستم کوپ

۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰

فَعْلَاتَن فَعْلَاتَن فَعْلَاتَن فَعْلَاتَن

رجز بحری

رجز لغتده مضطرب، تیز و چقان بولیشلیک دیر. اصطلاحده اېسه (مستفعلن) رکن نینگ تکرار لیشیدن حاصل بوله دېگن بحرگه آیتگه یلر.

عربلر کؤپراق معرکه-سواش لرده و بیر-بیر یگه مفاخرت قیلیشه بو بحر بیلن ایبات آیتدی لر، بو حالتلرده سېسلر مضطرب بولیب، حرکتلر اېسه اوچقور یا کېسکیر بوله دی. اونی اوچون بو بحرگه رجز دېب اسم قویدی لر. رجز بحری هج بحری بیلن رملگه قره گنده کمراق قوللنیلده دی.

رجز بحری (مستفعلن ، ۱۰۱۱) نینگ زحافلری

۱- مذال: مستفعلن (۱۰۱۱)	۷- مخدود محذوف: فع (۱)
۲- مخبون: مفاعلن (۱۰۱۰)	۸- مطوی: مفتعلن (۱۰۰۱)
۳- مخبون مذال مفاعلان (۱۰۱۰)	۹- مطوی مذال: مفتعلان (۱۰۰۱)
۴- مرفوع: فاعلن (۱۰۱)	۱۰- مقطوع: مفعولن (۱۱۱)
۵- مرفوع مذال: فاعلان (۱۰۱)	۱۱- مخلع: فعولن (۱۱۰)
۶- مخدود یا مهزوج: فعلن (۱۱)	۱۲- مرفل: مستفعلاتن (۱۱۰۱۱)

بیت و تقطیع

رجز مثنی سالم (مستفعلن، مستفعلن، مستفعلن، مستفعلن)^۱

بیت: کلیم ارا گر کیرسن گیز جان نقدی دور پاداشین گیز،

کوز اشکی بیرله سوو سیپیپ مژگان بولور فراشین گیز. امیری

تقطیع: کلیم ارا	گر کیرسن گیز	جان نقدی دور	پاداشین گیز
۱۰۱۱	۱۰۱۱	۱۰۱۱	۱۰۱۱
مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن

^۱ بیر اوزره تیم-تیم قان یاشیم گویا که تاممس دم-به دم، کیم، نقدی وصلینگ بیعی غه کوزلر سنر بیر-بیر دم.

فرآشینگیز	مژگان بۆلور	له سوو سیییب	كۆز اشكى بیر
۱۰۱۱	۱۰۱۱	۱۰۱۱	۱۰۱۱
مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن

رجز مثنی مطوی (مفتعلن، مفتعلن، مفتعلن، مفتعلن)

بیت: اپندی قولیمنی اوزهیین، نفسیم اویینی توزهیین،

دنیا متاعینی قویوب، آخرتیمنی توزهیین. لطفی اندخوی

نی بوزهیین	نفسیم اوی	نی اوزهیین	اپندیم قولیم
۱۰۰۱	۱۰۰۱	۱۰۰۱	۱۰۰۱
مفتعلن	مفتعلن	مفتعلن	مفتعلن
نی توزهیین	آخرتیم	عینی قویوب	دنیا متا
۱۰۰۱	۱۰۰۱	۱۰۰۱	۱۰۰۱
مفتعلن	مفتعلن	مفتعلن	مفتعلن

رجز مثنی مخبون (مستفعلن، مستفعلن، مفاعلن، مفاعلن)

بیت: کوردیم یوزیم آئینهلب، نیچه گناهلر ایله دیم،

آه و ندامت ایله دیم، نیگه گناهلر ایله دیم؟ لطفی اندخوی

لر ایله دیم	نیچه گناه	آئینهلب	کوردیم یوزیم
۱۰۱۰	۱۰۱۰	۱۰۱۱	۱۰۱۱
مفاعلن	مفاعلن	مستفعلن	مستفعلن
لر ایله دیم	نیگه گناه	مت ایله دیم	آه و ندا
۱۰۱۰	۱۰۱۰	۱۰۱۱	۱۰۱۱
مفاعلن	مفاعلن	مستفعلن	مستفعلن

رجز مثنیٰ مخلع (مستفعلن، فعولن، مستفعلن، فعولن)

بیت: دار الفناء مکانی جای فغان اہمسمو؟

عیش و نشاطینی بیل زھر ایلان اہمسمو؟^۱ خلیفہ صاحب صفیراللہ صفیری

تقطیع: دارالفنا	مکانی	جای فغا	ن اہمسمو
۱۰۱۱	۱۱۰	۱۰۱۱	۱۱۰
مستفعلن	فعولن	مستفعلن	فعولن
عیش و نشا	طینی بیل	زھر ایلا	ن اہمسمو
۱۰۱۱	۱۱۰	۱۰۱۱	۱۱۰
مستفعلن	فعولن	مستفعلن	فعولن

رجز مثنیٰ مطویٰ مخبون (مفتعلن، مفاعلن، مفتعلن، مفاعلن)

بیت: فرقتینگ اؤل تورور مہنی توتمه روا جیگی-جیگی،

کونگلوم آلیب یاشینمه غیل بہر خدا جیگی-جیگی. مولانا لطفی ہروی

تقطیع: فرقتینگ اؤل	تورور مہنی	توتمه روا	جیگی-جیگی
۱۰۰۱	۱۰۱۰	۱۰۰۱	۱۰۱۰
مفتعلن	مفاعلن	مفتعلن	مفاعلن
کونگلوم آلیب	یاشینمه غیل	بہر خدا	جیگی-جیگی
۱۰۰۱	۱۰۱۰	۱۰۰۱	۱۰۱۰
مفتعلن	مفاعلن	مفتعلن	مفاعلن

^۱ بو نظم لر ذوبحرین دیر؛ یعنی رجز بحریدہ مثنیٰ مخلع بولیب و مضارع بحریدہ اہسہ مثنیٰ مخرب بولگہی. شونینگدہک باشقہ ہم ایکی، اوچ، تورت حتی بہش بحرلی نظمہر بار، آخترگن کیشی تاپہدی.

رجز مسدس سالم (مستفعلن، مستفعلن، مستفعلن)

بیت: هجرینگنده یوز آه و ندامت ایله دیم،

اۆز جانیمه نېلرنی طاقت ایله دیم. لطفی اندخویی

تقطیع: هجرینگده یوز آه و ندا مت ایله دیم

۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۰۱۱

مستفعلن مستفعلن مستفعلن

اۆز جانیمه نې لرنی طاقت ایله دیم

۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۰۱۱

مستفعلن مستفعلن مستفعلن

رجز مسدس مخدود یا مهزوج (مستفعلن، مستفعلن، فعلن)

بیت: وه که فراقینگ کوییده یاندیم،

وصفینگ فلک اوجیده مېن قانیدم. لطفی اندخویی

تقطیع: وه که فرا قینگ کوییده یاندیم

۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۱

مستفعلن مستفعلن فعلن

وصفینگ فلک اوجیده مېن قانیدم

۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۱

مستفعلن مستفعلن فعلن

رجز مسدس مخبون (مفاعلهن، مفاعلهن، مفاعلهن)

بیت: کوزونگ قرا، ساچینگ قرا، قاشینگ قرا،

یوزونگ آق و تیشینگ کبی بیزه قرا. لطفی اندخویی

قاشینگ قرا	ساجینگ قرا	تقطیع: کوزونگ قرا
۱۰۱۰	۱۰۱۰	۱۰۱۰
مفاعن	مفاعن	مفاعن
بیزه قرا	تیشینگ کبی	یوزونگ آق و
۱۰۱۰	۱۰۱۰	۱۰۱۰
مفاعن	مفاعن	مفاعن

رجز مسدس مطوی مرفوع مذال (مفتعلن، مفتعلن، فاعلان)

بیت: بو اریغ اوستیغه کبلیبدور چراغ،

بسمله دهب، غمه بیمه، قویغیل ایاغ. صغیری

تقطیع: بو اریغ اوس تیغه کبلیب دور چراغ

۱۰۰۱ ۱۰۰۱ ۱۰۰۱

مفتعلن مفتعلن فاعلان

بسمله دهب غم بیمه قوی غیل ایاغ

۱۰۰۱ ۱۰۰۱ ۱۰۰۱

مفتعلن مفتعلن فاعلان

رجز مسدس مطوی مخبون (مفتعلن، مفاعن، مفاعن)

بیت: وه! که گناه لر ایله دیم خدای من،

کون اؤته دی تولوب تاشر جزای من. لطفی اندخویی

تقطیع: وه! که گناه لر ایله دیم خدای من

۱۰۰۱ ۱۰۱۰ ۱۰۱۰

مفتعلن مفاعن مفاعن

جزاي من	تولوب تاشر	كون اۆتهدى
۱۰۱۰	۱۰۱۰	۱۰۰۱
مفاعلن	مفاعلن	مفتعلن

رجز مربع سالم (مستفعلن، مستفعلن)

بيت: سېن سيز ايشيم فریاد اېرور، اۆز جانیمه بېداد اېرور. نوایی

تقطیع: سېن سيز ايشيم	فریاد اېرور	اۆز جانیمه	بېداد اېرور
۱۰۱۱	۱۰۱۱	۱۰۱۱	۱۰۱۱
مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن

رجز مربع مطوی مخبون (مفتعلن، مفاعلن)

بيت: اېندی محبت ایلهیین، کینه لریمنی تیلهیین. لطفی اندخویی

تقطیع: اېندی محب	بت ایلهیین	کینه لریم	نی تیلهیین
۱۰۰۱	۱۰۱۰	۱۰۰۱	۱۰۱۰
مفتعلن	مفاعلن	مفتعلن	مفاعلن

تقارب بحری

تقارب لغتده یاووقلیکنی بیلدیرهدی. اصطلاحده اېسه (فعولن) رکن نینگ تکرار بولیشیدن قولگه کېلهدیگن بحر دیر.

بو بحر نینگ اوزون و قیسقه هجالی بیر-بیریگه نهایت یقین تورگن، شو اوچون تقارب آتی اوزیگه آگن.

تقارب بحریده کوپراق داستانلر نظم اېتیلهدی. بو بحر نینگ سالم و غیرسالمی دن قوللنیلیب کېلماقده.

تقارب بحری (فعولن، ۱۱۰) نینگ زحافلری.

۱- مسیغ: فعولان (۱۱۰)	۵- ائلم: فعلن (۱۱)
۲- مقبوض: فعول (۰۱۰)	۶- ائلم مسیغ: فعْلان (۱۱)
۳- مقصور: فعول (۱۰)	۷- ائرم: فعلْ یا فاعْ (۰۱)
۴- محذوف: فعل (۱۰)	۸- ابتر: فع (۱)

مقارب مثنی سالم (فعولن، فعولن، فعولن، فعولن)^۱

بییت: ینه سن سیزین مونسیم غم بؤلودور،

کوزومگه یوره ک قانی همدم بؤلودور. نوایی

تقطیع: ینه سن سیزین مو نسیم غم بؤلوب دور

۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰

فعولن فعولن فعولن فعولن

کوزومگه یوره ک قا نی همدم بؤلوب دور

۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰

فعولن فعولن فعولن فعولن

تقارب مثنی محذوف (فعولن، فعولن، فعولن، فعل)^۲

بییت: کونگولدین جیقارغیل توارسوق لوغین،

کییم بیرله تیب توت قرین توق لوغین. احمد یوگناکی

تقطیع: کونگولدین جیقارغیل توارسوق لوغین

۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰ ۱۰

فعولن فعولن فعولن فعل

^۱ لیینگ کییم اولوک تیرگوزور جان مو ابرکین، اگر جان اېمس، آب حیوان مو ابرکین؟
^۲ نېچدکیم کویر هجر ارا جان منگه، اېمس ترکینی قیلماق امکان منگه. نوایی

لوغین	قرین تۆق	له تیب توت	کییم بیر
۱۰	۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰
فعل	فعولن	فعولن	فعولن

تقارب مثنیٰ مقصور (فعولن، فعولن، فعولن، فعولن)

بیت: بیراونی دېسام جان، قیلور جانغه قصد،

بابر ییبان توزنی، ایلار نمکدانغه قصد.

غہ قصد	قیلور جان	دېسام جان	بیراونی
۱۰	۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰
فعول	فعولن	فعولن	فعولن
غہ قصد	نمکدان	نی، ایلار	ییبان توز
۱۰	۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰
فعول	فعولن	فعولن	فعولن

متقارب مثنیٰ ابتر (فعولن، فعولن، فعولن، فع)

بیت: کوزینگ قارہسین کورمسم قویمم،

فراقینگده دايم کوزوم نم-نم. لطفی اندخویی

مم	مسم قوی	رہسپن کور	کوزینگ قا
۱	۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰
فع	فعولن	فعولن	فعولن
نم	کوزوم نم	ده دايم	فراقینگ
۱	۱۱۰	۱۱۰	۱۱۰
فع	فعولن	فعولن	فعولن

متقارب مثنیٰ ائلم (فعولن، فعولن، فعلن، فعولن)

بیت: ایا دوستلر! نی بولگن بو حالیم؟

نثر هر تمان اولگن قیل و قالیم. لطفی اندخویی

تقطیع: ایا دوس تلر نی بولگن بو حالیم

۱۱۰ ۱۱ ۱۱۰ ۱۱۰

فعولن فعولن فعولن فعلن

نثر هر تمان اول گن قی ل و قالیم

۱۱۰ ۱۱ ۱۱۰ ۱۱۰

فعولن فعولن فعولن فعلن

متقارب مثنیٰ ائرم مسبیغ (فعل، فعولن، فعل، فعولان)

بیت: ای یوزی نسرین، قامتی شمشاد،

بابر نیچه قیلور سپن جانیمه بیداد؟

تقطیع: ای یو زی نسرین قام تی شمشاد

۰۱ ۱۱۰ ۰۱ ۱۱۰

فعل فعل فعولن فعل فعولان

نیچه قیلور سپن جانی مه بیداد

۰۱ ۱۱۰ ۰۱ ۱۱۰

فعل فعولن فعل فعولان

متقارب مثنیٰ ائلم (فعلن، فعولن، فعلن، فعولن)

بیت: ای شوخ زیبا، ای سرو رعنا،

بولدوم غمینگدین مجنون و شیدا. نوایی

تقطیع:	اې شو	خ زیبا	اې سر	و رعنا
۱۱	۱۱۰	۱۱	۱۱۰	
فعلن	فعولن	فعلن	فعولن	فعولن
بولدوم	غمینگ دین	مجنو	ن و شیدا	
۱۱	۱۱۰	۱۱	۱۱۰	
فعلن	فعولن	فعلن	فعولن	فعولن

متقارب مثنی ائرم محذوف (فعل، فعلن، فعل، فعل)

بیت: اې پری، نی لر قیلدیره سن؟

جانیمه خنجر تیلدیره سن. لطفی اندخویی

تقطیع:	اې پ	ری نی لر	قیلیدی	ره سن
۰۱	۱۱۰	۰۱	۱۰	
فعل	فعولن	فعل	فعل	فعل
جانی	مه خنجر	تیلدی	ره سن	
۰۱	۱۱۰	۰۱	۱۰	
فعل	فعولن	فعل	فعل	فعل

متقارب مثنی مقبوض ائلم (فعل، فعلن، فعل، فعلن)

بیت: اگر سورر سپن وگر تیلر سپن،

اؤزونگ بیلر سپن نی کیم قیلر سپن. نوایی

تقطیع:	اگر سو	رر سپن	وگر تی	لر سپن
۰۱۰	۱۱	۰۱۰	۱۱	
فعل	فعلن	فعلن	فعل	فعلن

متقارب مسدس محذوف (فعولن، فعولن، فعل)

بیت: سوزینگ کولدورور، ای پری!

تأثرلی بارگن سَری. لطفی اندخویی

تقطیع: سوزینگ کول دورور ای پری - تأثر لی بارگن سری

۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰ ۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰

فعولن فعولن فعل فعولن فعل

متقارب مربع سالم (فعولن، فعولن)

بیت: بو حالیم، نې بۆلدى؟ منگا جمله کولدی. لطفی اندخویی

تقطیع: بو حالیم نې بۆلدى - منگا جم له کولدی

۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰ ۱۱۰

فعولن فعولن فعولن فعولن

متدارک بحری

متدارک لغتده بیر نرسه نینگ سېزلىش و یا تاپیشنی آیتهدی. اصطلاحدە اېسه (فاعلن)

رکن نینگ تکرار بۆلیشیدن حاصل بۆله دیگن بحرگه آیتهدیلر.

بو بحرنی ابوالحسن اخفش تقارب بحریدن تاپگن؛ یعنی تقارب بحرنی نینگ یوزیدن

تاپیلگن بحردير. شو اوچون تدارک یا متدارک دېب ناملنگن. اصلي بحرلر سیره سیدن

بۆلگن بیلن قوللنیلیشی بیر آز کمچین.

متدارک بحری (فاعلن، ۱۰۱) نینگ زحافلری

۱- مخبون : فَعَلن (۱۰۰)	۴- مخدود: فع (۱)
۲- مقطوع: فَعَلن (۱۱)	۵- مزال : فاعلان (۱۰۱)
۳- مخبون مقطوع: فعل (۱۰)	

بیت و تقطیع

متدارک مٹمن سالم (فاعلن، فاعلن، فاعلن، فاعلن)^۱

بیت: بار ابدی بیر پری، کوزلریم اول سری،

دم-بدم کورهمن، ینگگی کورگن سری. لطفی اندخویی

تقطیع:	بار ابدی	بیر پری	کوزلریم	اول سری
	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱
	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن
	دم-بدم	کورهمن	ینگگی کور	گن سری
	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱
	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن

متدارک مٹمن مخبون (فاعلن، فَعَلن، فاعلن، فَعَلن)

بیت: ظالما! نې قلم؟ عالما! نې ستم؟

کافرا! نې کرم؟ اېندی نې نې کورهمن؟ لطفی اندخویی

تقطیع:	ظالما	نې قلم	عالما	نې ستم
	۱۰۱	۱۰۰	۱۰۱	۱۰۰
	فاعلن	فَعَلن	فاعلن	فَعَلن

^۱ ای سېنگه مبتلا لیق ایکی کون ارا، اَنْتْ خَيْرُ الْبَشَرِّ، اَنْتْ خَيْرُ الْوَرَا. نوایی

نې كۆرەم	اېندى نې	نې كرم	كافرا
۱۰۰	۱۰۱	۱۰۰	۱۰۱
فعلن	فاعلن	فعلن	فاعلن

متدارك مثنى مقطوع (فعلن، فعلن، فعلن، فعلن)^۱

بيت: كولدور بيزنى يىغلتمه گين،

مژگانينگ گه تيغلتمه گين. لطفى اندخوبى

مه گين	يىغلت	بيزنى	كولدور	تقطيع:
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	
فعلن	فعلن	فعلن	فعلن	
مه گين	تيغلت	نينگ گه	مژگا	
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	
فعلن	فعلن	فعلن	فعلن	

متدارك مثنى مخبون (فعلن، فعلن، فعلن، فعلن)

بيت: چو قلم، نې قدم؟ هنرينگ دم-دم^۲،

اۈزى دير چاپه غن، سېنگه اې دم-دم! لطفى اندخوبى

دم-دم	هنرينگ	نې قدم	چو قلم	تقطيع:
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	
فعلن	فعلن	فعلن	فعلن	
دم-دم	سېنگه اې	چاپه غن	اۈزى دير	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	
فعلن	فعلن	فعلن	فعلن	

^۱ بارغیل اې همدم، هر يانی كۆنگول اېتمیش، تاپغیل آنی. نوایی

^۲ دم-دم: دمبدم، لحظه-لحظه. سۆنگی مصراعدهگی دم-دم: آرام. مثلا: دم اۈرمه گیل!

متدارک مثنیٰ مخبون مقطوع (فاعلن، فعل، فاعلن، فعل)

بیت: عشق دین ایشیم مشکل ایله دینگ، هجرنی منگا قاتل ایله دینگ.

تقطیع: عشق دین ایشیم مشکل ای له دینگ

۱۰۱ ۱۰ ۱۰۱ ۱۰

فاعلن فعل فاعلن فعل

هجرنی منگا قاتل ای له دینگ

۱۰۱ ۱۰ ۱۰۱ ۱۰

فاعلن فعل فاعلن فعل

متدارک مسدس سالم (فاعلن، فاعلن، فاعلن)

بیت: ای یوره ک! دمبدم اورهسن،

کیم دپیهی لحظهیی تورهسن؟ لطفی اندخویی

تقطیع: ای یوره ک دمبدم اورهسن - کیم دپیهی لحظهیی تورهسن

۱۰۱ ۱۰۱ ۱۰۱ ۱۰۱ ۱۰۱ ۱۰۱

فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن

متدارک مسدس مقطوع (فعلن، فعلن، فعلن)

بیت: ابلدین قاچیب بولمس، مهلت تولمه‌ی اولمس. لطفی اندخویی

تقطیع: ابلدین قاچیب بولمس - مهلت تولمه‌ی اولمس

۱۱ ۱۱ ۱۱ ۱۱ ۱۱ ۱۱

فعلن فعلن فعلن فعلن فعلن فعلن

مدارک مسدس مخبون مقطوع (فعلن، فعلن، فعلن)

بیت: سپنه باردیر بیر آدم، مپنه دیر برچه عالم. لطفی اندخویی

تقطيع: سېنە بار دىر بىر آدم - مېنە دىر برچە عالم

۱۰۰ ۱۱ ۱۱ ۱۰۰ ۱۱ ۱۱
فعلن فعلن فعلن فعلن فعلن فعلن

اېسلىتمە: شو يېرگىچە يېتى بحر متفق الاركان دن بېشئەسى ذكر قىلىندى، ايكيته (كامل و وافر) بحرلىنى اېسە عليحده آخر فصلده كېلتىرەمىز، چونكە بو ايگى وزن عجمده آز قۇللىنيله ديگن وزنلردن دىر.

اېندى اېسە مختلف الاركان بحرلر نىنگ تفصيلى گە توشەمىز.

مضارع بحرى

مضارع لغتدە اوخشە تيشنى ايتگەى. اصطلاحده اېسە (مفاعيلن، فاعلاتن) ركنلردن حاصل بۇلە ديگن وزنگە ايتگەيلر^۱.

بو بحر هزج بحرى بيلن رمل بحرى نىنگ ركنلردن اۋرتەگە كېلگن. مثنى سالمى ايگى مرتە (مفاعيلن، فاعلاتن) دن، مسدس سالمى بىر مرتە (مفاعيلن، فاعلاتن، مفاعيلن) دن و مربع سالمى اېسە بىر مرتە (مفاعيلن، فاعلاتن) دن توزيله دى. بو بحر نىنگ سالمىدن كۆرە غير سالم و مزاحفى كۆپ قۇللىنيله دى.

مضارع بحرى نىنگ زحافلرى

مفاعيلن) ركندن	فاعلاتن) ركندن
۱- مكفوف: مفاعيل (۰۱۱۰)	۱- محذوف: فاعلن (۱۰۱)

^۱ بو بحرگە بو اوچون مضارع دېگەيلرگە ايگىنچى جزولر دىدە و تدمفروق بۇلگن جھتدن منسرح بحرگە اوخششلىگى بار. ويا بو اوچونكە، و تدرلى سببلردن مقدم بۇلگن جھتدن هزج بحرگە اوخششلىگى بۇلگن.

۲- مقصور: فاعلان (۱۰۱)	۲- مقصور: مفاعیل (۱۱۰)
۳- مسبغ: فاعلیان (۱۰۱)	۳- مقبوض: مفاعلن (۱۰۱۰)
۴- مکفوف: فاعلات (۰۱۰۱)	۴- محذوف: فعولن (۱۱۰)
۵- مطموس: فع (۱)	۵- اخرم: مفعولن (۱۱۱)
	۶- اخب: مفعول (۰۱۱)
	۷- ابتر: فع (۱)

مضارع مثنی سالم (مفاعیلن، فاعلاتن، مفاعیلن، فاعلاتن)

بیت: کوریب ابردیم نازنینی، کویر بولدوم فرقتیده،

وصالی بیر مېنگه دېسم نېچه کویدی هجرتیده. لطفی اندخویی

تقطیع: کوریب ابردیم	نازنین نی	کویر بولدوم	فرقتی ده
۱۱۱۰	۱۱۰۱	۱۱۱۰	۱۱۰۱
مفاعیلن	فاعلاتن	مفاعیلن	فاعلاتن
وصالی بیر	مېنگه دېسم	نېچه کویدی	هجرتی ده
۱۱۱۰	۱۱۰۱	۱۱۱۰	۱۱۰۱
مفاعیلن	فاعلاتن	مفاعیلن	فاعلاتن

مضارع مثنی اخب (مفعول، فاعلاتن، مفعول، فاعلاتن)^۱

بیت: حسنونگ کماله یپتتی ای مهلقا مبارک!

آیینهء جمالینگ تابتی صفا مبارک. امیری

تقطیع: حسنونگ ک	ماله یپتتی	ای مه ل	قا مبارک
۰۱۱	۱۱۰۱	۰۱۱	۱۱۰۱
مفعول	فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن

فا مبارک	تابتى ص	يى جمالينگ	آينه
۱۱۰۱	۰۱۱	۱۱۰۱	۰۱۱
فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن	مفعول

مضارع مثنى اخرب مسبغ (مفعول، فاعلاتن، مفعول، فاعلاتن)

بيت: اصل بشر سرشتين بيلگيل ازلده تفراف،

شاه و گداغه بير دور برچه مكاني تفراف. صفيرى

تقطيع: اصل ب شر سرشتين بيلگيل ا زلده تفراف

۱۱۰۱ ۰۱۱ ۱۱۰۱ ۰۱۱

مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

شاه وگ داغه بير دور برچه م كاني تفراف

۱۱۰۱ ۰۱۱ ۱۱۰۱ ۰۱۱

مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

مضارع مثنى اخرب مكفوف محذوف (مفعول، فاعلاتن، مفاعيل، فاعلن)

بيت: كېلتورسه يوز بلانى اوشل بېوفا منگا،

كېلسون اگر يوزومنى اېوورسم، بلا منگا. باير

تقطيع: كېلتورسه يوز بلانى اوشل بې وفامنگا

۱۰۱ ۰۱۱۰ ۰۱۰۱ ۰۱۱

مفعول فاعلاتن مفاعيل فاعلن

كېلسون ا گر يوزومنى اېوورسم بلا منگا

۱۰۱ ۰۱۱۰ ۰۱۰۱ ۰۱۱

مفعول فاعلاتن مفاعيل فاعلن

مضارع مثنیٰ اُخرب محذوف (مفعولُ، فاعلاتن، مفعولُ، فاعلن)

بیت: عشقینگ عجب بلا دور، ای نازنین صنم،

جان اندہ مبتلا دور کورمس بجز ستم۔ نوایی

تقطیع:	عشقینگ ع	جب بلا دور	ای ناز	نین صنم
	۰۱۱	۱۱۰۱	۰۱۱	۱۰۱
	مفعولُ	فاعلاتن	مفعولُ	فاعلن
	جان اندہ	مبتلا دور	کورمس ب	جز ستم
	۰۱۱	۱۱۰۱	۰۱۱	۱۰۱
	مفعولُ	فاعلاتن	مفعولُ	فاعلن

مضارع مسدس سالم (مفاعیلن، فاعلاتن، مفاعیلن)

بیت: اینگینگ آی دور، عارضینگ گل، ساچینگ سنبل،

بولر شوقیدین ایچر مہن تون و کون مل۔ نوایی

تقطیع:	اینگینگ آی دور	عارضینگ گل	ساچینگ سنبل
	۱۱۱۰	۱۱۰۱	۱۱۱۰
	مفاعیلن	فاعلاتن	مفاعیلن
	بولر شوقی	دین ایچر مہن	تون و کون مل
	۱۱۱۰	۱۱۰۱	۱۱۱۰
	مفاعیلن	فاعلاتن	مفاعیلن

مضارع مسدس اُخرب (مفعولُ، فاعلاتن، مفاعیلن)

بیت: اؤینب کولیب یوریشگہ بؤلور قرشی،

هرقنچہ اوریش ایلہ کہ یوق ایشی۔ لطفی اندخویی

تقطيع: اوينب كو	ليب يوريشگه	بۇلور قرشى
۰۱۱	۱۱۰۱	۱۱۱۰
مفعولۇ	فاعلاتن	مفاعيلن
هرقنچه	اوريش ايله	كه يوق ايشى
۰۱۱	۱۱۰۱	۱۱۱۰
مفعولۇ	فاعلاتن	مفاعيلن

مضارع مربع سالم (مفاعيلن، فاعلاتن)

بيت: ايشيم بار دور اول گۆزهدده،

توتاي نامين بول محلده.		لطفى اندخوبى	
تقطيع: ايشيم بار دور	اول گۆزهدده	توتاي نامين	بول محلده
۱۱۱۰	۱۱۰۱	۱۱۱۰	۱۱۰۱
مفاعيلن	فاعلاتن	مفاعيلن	فاعلاتن

سريع بحرى

سريع لغتده تيزليكنى ايتهدىلر. اصطلاحده ايسه (مستفعلن، مستفعلن، مفعولات)

ركنلردن اورتهگه كېلهدېگن وزنگه ايتيلهدى.

بو بحرنينگ بناسى ايكى سبب و وتدگه بۇليب انشاد پيىتىده سرعت و يېنگىللىكنى

اۆزىگه آلهدى، شو باعث سريع اتنى اۆزىگه قازانگن.

سريع بحرى فقطگينه مسدس و مربع شكليده كېلهدى، بخصوص مسدس شكليده.

بو بحرنينگ سالميده نظم آذير، اما مزاحفيدة يخشى-يخشى نظملر يازىلگن و

يازىلماقده. بو نظملر كۇپراقى مثنوى دن عبارت بولگن.

سریع بحری نینگ زحافلری

(مفعولات) رکندن	(مستفعلن) رکندن
۱- مطوی مکشوف: فاعلن (۱۰۱)	۱- مطوی : مفتعلن (۱۰۰۱)
۲- مطوی موقوف: فاعلان (۱۰۱)	۲- مخبون: مفاعلن (۱۰۱۰)
۳- مخبون مطوی مکشوف: فعَلن (۱۰۰)	۳- مقطوع: مفعولن (۱۱۱)
۴- مجدوع: فاع (۱)	

سریع مسدس سالم (مستفعلن، مستفعلن، مفعولات)^۱

بیت: ای گل، سبنی بو قرشی لر اولدیرمهیمی؟

یا کیم، خزان بادی سبنی سؤلدیرمهیمی؟ لطفی اندخویی

تقطیع: ای گل سبنی بو قرشی لر اولدیرمهیمی

۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۰۱۱

مستفعلن مستفعلن مفعولات

یا کیم خزان بادی سبنی سؤلدیرمهیمی

۱۰۱۱ ۱۰۱۱ ۱۰۱۱

مستفعلن مستفعلن مفعولات

سریع مسدس مخبون مطوی مکشوف (مفاعلن، مفاعلن، فاعلن)

بیت: قرا کوزوم بیرار بیزه باق اخی،

جراحتیم غه مرحمی یاق اخی. نوایی

^۱ اوزنک اوچون یازیلدی، یوقسه اوشبو وزنده شعر یازیلگنی یوق و یازمهیدیلر هم. چونکه سونگی قیسقه هجالی شعر یازلمهیدی.

تقطیع: قرا کۆزوم بیرار بیزه باق اخی

۱۰۱۰ ۱۰۱۰ ۱۰۱

مفاعلن مفاعلن فاعلان

جراحتیم غه مرحمی یاق اخی

۱۰۱۰ ۱۰۱۰ ۱۰۱

مفاعلن مفاعلن فاعلان

سریع مسدس مقطوع مخبون مطوی مکشوف (مفعولن، مفعولن، فَعَلن)

بیئت: مپندنمی؟ سپندنمی؟ دپمه گین!

آلگینینگ، یپگینینگ، قره گین! لطفی اندخویی

تقطیع: مپندنمی سپندنمی دپمه گین - آلگینینگ یپگینینگ قره گین

۱۱۱ ۱۱۱ ۱۰۰ ۱۱۱ ۱۱۱ ۱۰۰

مفعولن مفعولن فَعَلن مفعولن مفعولن فَعَلن

سریع مسدس مطوی مکشوف (مفتعلن، مفتعلن، فاعلن)

بیئت: بۆلدی صفات ایچره رقم کش ینه،

صفحه سینی قیلدی منقش ینه^۱. صفیری

تقطیع: بۆلدی صفا ت ایچره رقم کش ینه

۱۰۰۱ ۱۰۰۱ ۱۰۱

مفتعلن مفتعلن فاعلن

^۱ بو بیئت استاذیمیز همده عمکیمیز نقشبندییه طریقتی پیری خلیفه صاحب صفرالله نینگ نوایی استقبالیگه باشلده گن

صفحه‌سینی	قیلدی منق	قش ینه
۱۰۰۱	۱۰۰۱	۱۰۱
مفتعلن	مفتعلن	فاعلن

سریع مسدس مطوی موقوف (مفتعلن، مفتعلن، فاعلان)

بیت: قیلدی مغنی کببی شآنیده ساز،

زمزمه‌سی ایچره مولوب کشف راز. صفیری

تقطیع: قیلدی مغن نی کببی شأ نیده ساز - زمزمه‌سی ایچره مولوب کشف راز

۱۰۰۱ ۱۰۰۱ ۱۰۰۱ ۱۰۱ ۱۰۰۱ ۱۰۱

مفتعلن مفتعلن فاعلان مفتعلن فاعلان

اېسلتمه: نوایی اوز خمسه‌سی نینگ حیره‌الابرار بولیمینی شو وزنده یازگن.

منسرح بحری

انسراح لغتنده صاف، روان معنی‌لرینی آنگلته‌دی. اصطلاحده اېسه (مستفعلن،

مفعولات) رکنلردن حاصل بوله‌دیگن وزن دیر.

بو بحریننگ رکنلریده سببلر وتدلرگه مقدم توشگن. شو جهتدن روان انشاد بولیب،

عروض تیزیمیده یېنگیل، شوخ، اؤیناغ و زلرنی تشکیل بیره‌دی.

● منسرح بحرینی سریع بحریدن چیقرب، اما بیرآز فرقلر قایل بولگنلر:

✓ منسرح بحری مثنی شکلیده هم کبله‌دی؛ سریع بحری مثنی شکلیده کبلمه‌یدی.

✓ سریع بحریده مصرع‌نینگ باش ایگی رکنی رجز ارکانی بیلن باشلنده‌دی، اما

منسرحده اېسه رجز رکن و مفعولات ینه رجز رکن و مفعولات بولیب کبله‌دی.

منسرح بحر ده گى مثنى نظملىرىنى ھېچ بىر قىيىنچىلىككە دوچ كېلىمىدىن مۇرەب شىكلىگە بۆلىنسىمە بۆلەدى.

منسرح بحر نىيىنگ مثنى سالىمى ۲ مرتە (مستفعلن، مفعولات) دن، مسدس سالىمى (مستفعلن، مفعولات، مستفعلن) دن و مۇرەب سالىمى (مستفعلن، مفعولات) دن تۈزىلەدى. بو بحر نىيىنگ سالىمى رواج تاپمەگن، اما زحافلر ىدە يىخى- يىخىسى نظملىرى آيتىلگن.

منسرح بحر نىيىنگ زحافلرى

مفعولات) رىكندن	مستفعلن) رىكندن
۱- مۇبۇن: مفاعىل (۰۱۱۰)	۱- مۇبۇن: مفعولن (۱۰۰۱)
۲- مۇبۇن مۇكشوف: فاعولن (۱۱۰)	۲- مۇبۇن: مفاعلن (۱۰۱۰)
۳- مۇبۇن موقوف: فاعولان (۱۱۰)	۳- مرفوع: فاعلن (۱۰۱)
۴- مۇبۇن: فاعلات (۰۱۰۱)	۴- اىذ: فاعلن (۱۱)
۵- مۇبۇن مۇكشوف: فاعلن (۱۰۱)	۵- اىذ مۇبۇن: فاعلن (۱۱)
۶- مۇبۇن موقوف: فاعلان (۱۰۱)	۶- مۇقۇوع: مفعولن (۱۱۱)
۷- مرفوع: مفعول (۰۱۱)	۷- مۇقۇوع مۇبۇن: مفعولان (۱۱۱)
۸- مۇجۇوع: فاع (۱)	
۹- مۇنحور: فع (۱)	

بىت و تقطیع

منسرح مثنى سالىم (مستفعلن، مفعولات، مستفعلن، مفعولات)

بىت: اې عارضىنىگ كۆنگلوم كامى، لعل لىيىنگ جان آرامى،

وصلىنىگ گونىن بىت كۆرگىل كە جانىم آلور ھجرىنىگ شامى. نوابى

تقطیع: ای عارضینگ	کونکلوم کامی	لعل لیینگ	جان آرامی
۱۰۱۱	۰۱۱۱	۱۰۱۱	۰۱۱۱
مستفعلن	مفعولاتُ	مستفعلن	مفعولاتُ
وصلینگ گونین	پیتکورگیل که	جانیم آلور	هجرینگ شامی
۱۰۱۱	۰۱۱۱	۱۰۱۱	۰۱۱۱
مستفعلن	مفعولاتُ	مستفعلن	مفعولاتُ

منسرح مٹمن مطوی مکشوف (مفتعلن، فاعلن، مفتعلن، فاعلن)

بیت: شاخ گل و نسترن یاد بپرور بوییدن،

عطرنی مشک ختن کسب قیلور مؤبیدن . بابر

تقطیع: شاخ گل و	نسترن	یاد بپرور	بوییدن
۱۰۰۱	۱۰۱	۱۰۰۱	۱۰۱
مفتعلن	فاعلن	مفتعلن	فاعلن
عطرنی مش	ک ختن	کسب قیلور	مؤبیدن
۱۰۰۱	۱۰۱	۱۰۰۱	۱۰۱
مفتعلن	فاعلن	مفتعلن	فاعلن

منسرح مٹمن مطوی موقوف (مفتعلن، فاعلان، مفتعلن، فاعلان)

بیت: مپن بپرهمن دپدی جان، بؤلمه که سپن ناتوان،

جمله سؤزی یالغان، بیزگه دور آفات جان. لطفی اندخویی

تقطیع: مپن بپرهمن	دپدی جان	بؤلمه که سپن	ناتوان
۱۰۰۱	۱۰۱	۱۰۰۱	۱۰۱
مفتعلن	فاعلان	مفتعلن	فاعلان

فات جان	بیزگه دور آ	يالغان	جمله سۆزی
۱۰۱	۱۰۰۱	۱۰۱	۱۰۰۱
فاعلان	مفتعلن	فاعلان	مفتعلن

منسرح مثنیٰ مخبون مطوی مشکوف (مفاعِلن، فاعِلن، مفاعِلن، فاعِلن)

بیّت: قره‌ب-قره‌ب اول پری قاشین مېنگه قاقه‌دی،

اوزاق-یقین ده توریب بو یوره گیم یاقه‌دی. لطفی اندخویی

قاقه‌دی	قاشین مېنگه	اول پری	قره‌ب-قره‌ب
۱۰۱	۱۰۱۰	۱۰۱	۱۰۱۰
فاعِلن	مفاعِلن	فاعِلن	مفاعِلن
یاقه‌دی	بو یوره گیم	ده توریب	اوزاق-یقین
۱۰۱	۱۰۱۰	۱۰۱	۱۰۱۰
فاعِلن	مفاعِلن	فاعِلن	مفاعِلن

منسرح مثنیٰ مطوی مجدوع (مفتعلن، فاعلاتُ، مفتعلن، فاعُ)

بیّت: چرخ ینه ظلم و جور آیله‌دی بنیاد،

قیلدی فلک حادثاتی جانیمه بېداد. نوایی

یاد	آیله‌دی بن	ظلم و جور	چرخ ینه
۱	۱۰۰۱	۰۱۰۱	۱۰۰۱
فاعُ	مفتعلن	فاعلاتُ	مفتعلن
داد	جانیمه بې	حادثاتی	قیلدی فلک
۱	۱۰۰۱	۰۱۰۱	۱۰۰۱
فاعُ	مفتعلن	فاعلاتُ	مفتعلن

منسرح مثنی مطوی مکشوف منحور (مفتعلن، فاعلن، مفتعلن، فع)

بیت: کوزی قرا یوزلری آی گه مثالی،

شهد و شکر سوزلری روح فزالی. لطفی اندخویی

تقطیع: کوزی قرا یوزلری آی گه مثالی

۱ ۱۰۰۱ ۱۰۱ ۱۰۰۱

مفتعلن فاعلن مفتعلن

شهد و شکر سوزلری روح فزالی

۱ ۱۰۰۱ ۱۰۱ ۱۰۰۱

مفتعلن فاعلن مفتعلن

منسرح مسدس مطوی: (مفتعلن، فاعلات، مفتعلن)

بیت: عشق مہنی زار قیلدی عالم ارا،

نویایی آیلہدی آوارہ خیل عالم ارا.

تقطیع: عشق مہنی زار قیلدی عالم ارا

۱۰۰۱ ۰۱۰۱ ۱۰۰۱

مفتعلن فاعلات مفتعلن

آیلہدی آوارہ خیل عالم ارا

۱۰۰۱ ۰۱۰۱ ۱۰۰۱

مفتعلن فاعلات مفتعلن

منسرح مسدس مطوی مکشوف مرفوع (مفتعلن، فاعلن، فاعلن)

بیت: یاتمه عبث اویقوده ای بیگیت!

کہلدی بو دوران سہنگہ حاصل اہت. لطفی اندخویی

تقطيع:	ياتمه عبث	اويقوده	اي ييگيت
	۱۰۰۱	۱۰۱	۱۰۱
	مفتعلن	فاعلن	فاعلن
	كېلدى بو دو	ران سېنگه	حاصل اپت
	۱۰۰۱	۱۰۱	۱۰۱
	مفتعلن	فاعلن	فاعلن

منسرح مربع مطوى مكشوف (مفتعلن، فاعلن)

بيت:	قىلدى مېنى اول پرى،	تېلبه صفت اپل سرى.	لطفى اندخوبى
تقطيع:	قىلدى مېنى اول پرى -	تېلبه صفت	اپل سرى
	۱۰۱	۱۰۰۱	۱۰۱
	مفتعلن	فاعلن	مفتعلن

منسرح مربع مطوى موقوف (مفتعلن، فاعلان)

بيت:	مېنگه نې نې لر دېبان،	تنگرىگه برچه عيان.	لطفى اندخوبى
تقطيع:	مېنگه نې نې لر دېبان -	تنگرىگه بر	چه عيان
	۱۰۰۱	۱۰۰۱	۱۰۱
	مفتعلن	فاعلان	مفتعلن

منسرح مربع مطوى مخبون موقوف (مفتعلن، فعولان)

بيت:	كېل كه سېنگه ايشيم بار،	سن سرى كوششيم بار.	لطفى اندخوبى
تقطيع:	كېل كه سېنگه ايشيم بار -	سن سرى كو	ششيم بار
	۱۰۰۱	۱۰۰۱	۱۱۰
	مفتعلن	فعولان	مفتعلن

مقتضب بحری

مقتضب لغتده قیرقیلگن نرسه نی آیتهدی. اصطلاحده اېسه (مفعولات، مستفعلن) رکنلردن حاصل بوله دیگن وزن دیر.

بو بحریننگ رکنلری منسرح بحریننگ رکنلری بیلن متفق دیرلر، اما رکنلریننگ مکانلری بیر-بیربگه قرشی واقع بؤلگنلر؛ یعنی منسرح بحریننگ رکنلری (مستفعلن، مفعولات) بولیب کېلسه، مقتضب بحریننگ رکنلری اېسه (مفعولات، مستفعلن) بولیب کېله دی. شو لحاظدن بو بحرنی منسرح بحریدن قیرقیلگن دپیدیلر.

سالیمیده نظم یازیلمه گن و مزاحفیده هم عرب و عجمده کم بؤلگن. مثنی سالمی ۲ مرتبه (مفعولات، مستفعلن)، مسدس سالمی (مفعولات، مستفعلن، مستفعلن) و مربع سالمی (مفعولات، مستفعلن) دیر.

مقتضب بحریننگ زحافلری

(مستفعلن) رکندن	(مفعولات) رکندن
۱- مطوی: مفتعلن (۱۰۰۱)	۱- مرفوع: مفعول (۰۱۱)
۲- مقطوع: مفعولن (۱۱۱)	۲- مخبون: مفاعیل (۰۱۱۰)
۳- مقطوع مسبخ: مفعولان (۱۱۱)	۳- مطوی: فاعلات (۰۱۰۱)

مقتضب مثنی مطوی مقطوع: (فاعلات، مفعولن، فاعلات، مفعولن)^۱

بیت: تانگ آتیب سحر بولدی، کورمه دی کوزوم اویقو،

کیم اوچیردی اویقومنی؟ قیلدی کیم مېنی جادو؟ شفیقه یارقین

زوم اويقو	كۆر مەدى كۆ	حر بۆلدى	تاقىيە: تانگ آتاي س
۱۱۱	۰۱۰۱	۱۱۱	۰۱۰۱
مفعولن	فاعلاتُ	مفعولن	فاعلاتُ
نى جادو	قىلدى كيم مې	اويقومنى	كيم اوچىردى
۱۱۱	۰۱۰۱	۱۱۱	۰۱۰۱
مفعولن	فاعلاتُ	مفعولن	فاعلاتُ

مقتضب مثنى مطوى (فاعلاتُ، مفعولن، فاعلاتُ، مفعولن)

بىت: كيم كېلور دېدىم، "اھ-ھەي يارگىنىنگ كېلور" دېدى اول،

آنەسى اېكن قرەسم، قاچەمن، دېيىب: قنى يول؟ لطفى اندخوبى

لور دېدى اول	يارگىنەنگ كې	دېم اھە ھەي	تاقىيە: كيم كېلور دې
۱۰۰۱	۰۱۰۱	۱۰۰۱	۰۱۰۱
مفعولن	فاعلاتُ	مفعولن	فاعلاتُ
يىب قنى يول	قاچەمن دې	كن قرەسم	آنەسى اې
۱۰۰۱	۰۱۰۱	۱۰۰۱	۰۱۰۱
مفعولن	فاعلاتُ	مفعولن	فاعلاتُ

مقتضب مسدس مخبون مقطوع مسبغ (مفاعيلُ، مفعولن، مفعولان)

بىت: ايا لطفى! اوزىنگى قىل تيار،

قیل عیار	جانینگی	بو مشکلگه	قیل تیار -	اؤزینگنی	ایا لطفی	تقطیع:
۱۱۱	۱۱۱	۰۱۱۰	- ۱۱۱	۱۱۱	۰۱۱۰	
مفعولان	مفعولن	مفاعیلُ	- مفعولان	مفعولن	مفاعیلُ	

مقتضب مربع مطوی مقطوع (فاعلات، مفعولن)

بیت: کپل که بیر نیچه سوز دې! جمله غمترین سوزدی. لطفی اندخویی

تقطیع: کپل که بیر نی چه سوز دې - جمله غمل رین سوزدی

۱۱۱ ۰۱۰۱ ۱۱۱ ۰۱۰۱

فاعلاتُ مفعولن فاعلاتُ مفعولن

مقتضب مربع مخبون مطوی (مفاعیلُ، مفتعلن)

بیت: جمالینگده قالدی کوزوم، غمینگده اوزالدی سوزوم. نوایی

تقطیع: جمالینگده قالدی کوزوم - غمینگده او زالدی سوزوم

۱۰۰۱ ۰۱۱۰ ۱۰۰۱ ۰۱۱۰

مفاعیلُ مفتعلن مفاعیلُ مفتعلن

خفیف بحری

خفیف لغتده بینگیللیککه آیتله دی. اصطلاحده اېسه (فاعلاتن، مستفعلن) رکنلردن

حاصل بوله دیگن وزن دیر.

بو بحر رمل و رجز بحرلری نینگ رکنلردن اورتته گه کپلگن. مسدس شکلیده کؤپ

قؤلنیلهدی. سالمی (فاعلاتن، مستفعلن، فاعلاتن، مستفعلن) دیر، اما سالمیده نظم

یازیلمه گن.

خفيف بحرى نىنگ زحافلرى

مستفعلن) ركندن	فاعلاتن) ركندن
مخبون: مفاعلن (۱۰۱۰)	۱- مخبون: فَعَلَاتِن (۱۱۰۰)
	۲- مخبون محذوف: فَعَلَن (۱۰۰)
	۳- اثلَم: فَعْلَن (۱۱)
	۴- مخبون مقصور: فَعْلَان (۱۰۰)
	۵- اثلَم مسبغ: فَعْلَان (۱۱)
	۶- مشعث: مفعولن (۱۱۱)
	۷- مجحوف: فع (۱)
	۸- مجحوف مسبغ: فاع (۱)

خفيف مسدس مخبون (فاعلاتن، مفاعلن، فَعَلَاتِن)

بيت: فرقتىنگ نيش ساچتى يوره كيم گه،

اشك قانين آفيزدى بو اېتكيم گه. نوایی

تقطيع: فرقتىنگ نى ش ساچتى يوره كيم گه

۱۱۰۱ ۱۰۱۰ ۱۱۰۰

فاعلاتن مفاعلن فَعَلَاتِن

اشك قانين آفيزدى بو اېتكيم گه

۱۱۰۱ ۱۰۱۰ ۱۱۰۰

فاعلاتن مفاعلن فَعَلَاتِن

خفیف مسدس مخبون مشعث (فاعلاتن، مفاعلن، مفعولن)

بیت: ایکی کوزوم گناه قیلور هر دمده،

ایکی قول و ایاغ هم همدم-ده! لطفی اندخویی

تقطیع: ایکی کوزوم گناه قیلیب هر دمده

۱۱۱ ۱۰۱۰ ۱۱۰۱

فاعلاتن مفاعلن مفعولن

ایکی قول و ایاغ هم همدم - ده

۱۱۱ ۱۰۱۰ ۱۱۰۱

فاعلاتن مفاعلن مفعولن

خفیف مسدس مخبون اثلث (فاعلاتن، مفاعلن، فعلن)

بیت: تویمغای ایکی حارصی هرگز،

حارص علم حارص دنیا^۱. صفیری

تقطیع: تویمغای ایک کی حارصی هرگز

۱۱۱ ۱۰۱۰ ۱۱

فاعلاتن مفاعلن فعلن

حارص عل م حارص دنیا

۱۱۱ ۱۰۱۰ ۱۱

فاعلاتن مفاعلن فعلن

^۱ ایگینچی بیٹی: آنی تاپغان ساری زیاده بولور، حرصده بیر-بیررسی دین اعلی.

خفيف مسدس مخبون ائلم مسبع (فاعلاتن، مفاعلن، فعلان)

بيت: شاه، سلطان اويس بن محمود،

ماه، سلطان اويس بن محمود. بابر

تقطيع:	شاه سلطان	اويس بن	محمود
۱۱۰۱	۱۰۱۰	۱۱	
فاعلاتن	مفاعلن	فاعلان	
ماه سلطان	اويس بن	محمود	
۱۱۰۱	۱۰۱۰	۱۱	
فاعلاتن	مفاعلن	فاعلان	

خفيف مسدس مخبون مشعث (فاعلاتن، مفاعلن، مفعولن)

بيت: كېلدى دلدار و مېن قدح ايچگوم دور،

زهد و ناموس و ننگ دين كېچگوم دور. نوایی

تقطيع:	كېلدى دلدا	ر و مېن قدح	ايچگوم دور
۱۱۰۱	۱۰۱۰	۱۱۱	
فاعلاتن	مفاعلن	مفعولن	
زهد و نامو	س و ننگ دين	كېچگوم دور	
۱۱۰۱	۱۰۱۰	۱۱۱	
فاعلاتن	مفاعلن	مفعولن	

مجتث بحری

مجتث اجتثاٹ کلمہ سیدن آلینیب توبیدن اوپیریش معنی سینی انگلته دی. اصطلاحده اہسہ (مستفعلن، فاعلاتن) رکنلرنینگ تکرار بولیشیدن حاصل بولہدیگن وزنگہ آیتیلہدی.

مجتث بحری خفیف بحریدن چیقریلگن، ایگلہسی نینگ رکنلری ہم بیر بولیب فقط تورمیش جھتدن تفاوتلی بولگن؛ یعنی خفیف بحری رمل رکنی بیلن باشلنہدی و مجتث بحری اہسہ رجز رکنی بیلن.

بو بحر مٹمن شکلیدہ کوپ قولنیلگن، مربع شکلیدہ آز و مسدس شکلیدہ اہسہ کورینرلی نظم یوق. سالمی (مستفعلن، فاعلاتن، مستفعلن، فاعلاتن) دیر. سالمیدہ نظم آیتیلہگن، چونکہ مطبوع اہمس. مجتث بحری نینگ زحافلری

(مستفعلن) رکندن	(فاعلاتن) رکندن
۱- مخبون مفاعلن (۱۰۱۰)	۱- محذوف: فاعلن (۱۰۱)
۲- مخبون: فاعلاتن (۱۱۰۰)	۲- مخبون: فاعلاتن (۱۱۰۰)
۳- مشکول: فَعْلَاتُ (۰۱۰۰)	۳- مشکول: فَعْلَاتُ (۰۱۰۰)
۴- مخبون مقصور: فَعْلَان (۱۰۰)	۴- مخبون مقصور: فَعْلَان (۱۰۰)
۵- مخبون محذوف: فَعْلَن (۱۰۰)	۵- مخبون محذوف: فَعْلَن (۱۰۰)
۶- مخبون مسبغ: فَعْلِيَان (۱۱۰۰)	۶- مخبون مسبغ: فَعْلِيَان (۱۱۰۰)
۷- اصلم: فَعْلَن (۱۱)	۷- اصلم: فَعْلَن (۱۱)
۸- اصلم مسبغ: فَعْلَان (۱۱)	۸- اصلم مسبغ: فَعْلَان (۱۱)
۹- مقصور: فاعلان (۱۰۱)	۹- مقصور: فاعلان (۱۰۱)
۱۰- محجوف: فع (۱)	۱۰- محجوف: فع (۱)
۱۱- محجوف مسبغ: فاع (۱)	۱۱- محجوف مسبغ: فاع (۱)

مجىتھ مئىن سالم (مستفعلن، فاعلاتن، مستفعلن، فاعلاتن)

بىت: اې بېخىر اويقودن تور، عمرىنگ اۋتر قىل نظرنى،

يخشى كىشىلر بىلن يور دىيادە كسب اېت ثمرنى^۱. لطفى اندخوبى

تقطيع: اې بېخىر اويقودن تور عمرىنگ اۋتر قىل نظرنى

۱۰۱۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱۱ ۱۱۰۱

مستفعلن فاعلاتن فاعلاتن مستفعلن

يخشى كىشى لىر بىلە يور دىيادە كس ب اېت ثمرنى

۱۰۱۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱۱ ۱۱۰۱

مستفعلن فاعلاتن فاعلاتن مستفعلن

مجىتھ مئىن مخبون اصلم (مفاعلن، فعلاتن، مفاعلن، فعلن)

بىت: خوش اول كه يانا مبارك يوزونگى كورگايىمېن،

يوزوم بىلە قديمىنگ گىردىنى سوپور گايىمېن. بابىر

تقطيع: خوش اولكه يا نه مبارك يوزونگى كور گايىمېن

۱۰۱۰ ۱۱۰۰ ۱۰۱۰ ۱۱

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

يوزوم بىلە قديمىنگ گر دىنى سوپور گايىمېن

۱۰۱۰ ۱۱۰۰ ۱۰۱۰ ۱۱

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

^۱ نمونه كورستىش اوچون يازىلدى، بۆلمەگندە بو وزن مطبوع اېمىس.

مجتث مثنیٰ مخبون اصلم مسبغ (مفاعِلن، فعَلاتن، مفاعِلن، فعَلان)

بیت: کونگولگه بولدی عجایب بلا قرا ساچینگ،

شکسته کونگولومه ابرمیش قرا بلا ساچینگ .
باہر

تقطیع:	کونگولگه بول	دی عجایب	بلا قرا	ساچینگ
	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۰۱۰	۱۱
	مفاعِلن	فعَلاتن	مفاعِلن	فعَلان
	شکسته کونگ	لومه ابرمیش	قرا بلا	ساچینگ
	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۰۱۰	۱۱
	مفاعِلن	فعَلاتن	مفاعِلن	فعَلان

مجتث مثنیٰ مخبون محذوف^۱ (مفاعِلن، فعَلاتن، مفاعِلن، فعَلن)

بیت: گھې قرار تاپر ببقرار عشق، ولسې،

قرار تاپمہدی هرگز بو بې قرارنی کور .
بیرہم خان

تقطیع:	گھې قرا	رتاپر بې	قرار عش	ق ولسې
	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۰۱۰	۱۰۰
	مفاعِلن	فعَلاتن	مفاعِلن	فعَلن
	قرار تاپ	مہدی هرگز	بوبې قرا	رنی کور
	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۰۱۰	۱۰۰
	مفاعِلن	فعَلاتن	مفاعِلن	فعَلن

^۱ بو غمدہ مہن کہ ایشیم فکرینی نہی نوع اہتہائین؟ نہی بیردہ ساکن اولای؟ نہی قیلای؟ قیان کہتہائین؟ باہر

مجتث مثنى مخبون مقصور (مفاعىن، فعلاتن، مفاعىن، فعلىن)

بيت: بدنغه كېلمه دى تا عزم كۆيونگ ايله دى روح،

نوایی که روح شخصىنى اول غمزه ايله دى مجروح.

له دى روح	م كۆيونگ اى	مه دى تا عز	تقطيع: بدنغه كېل
۱۰۰	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۰۱۰
فعلىن	مفاعىن	فعلاتن	مفاعىن
مجروح	زه ايله دى	صينى اول غم	که، روح شخ
۱۰۰	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۰۱۰
فعلىن	مفاعىن	فعلاتن	مفاعىن

مجتث مثنى مخبون (مفاعىن، فعلاتن، مفاعىن، فعلاتن)^۱

بيت: چو داد بېردى منگا شاه يوز اميد وفا دور،

نوایی نې سود رشك حسودا که داد داد خدا دور.

د وفا دور	ه يوز امى	دى منگا شا	تقطيع: چو داد بېر
۱۱۰۰	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۰۱۰
فعلاتن	مفاعىن	فعلاتن	مفاعىن
د خدا دور	که داد دا	ک حسودا	نې سود رش
۱۱۰۰	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۰۱۰
فعلاتن	مفاعىن	فعلاتن	مفاعىن

^۱ لېينگى سۇرغەلى مۇھرى سىكوت آغزىمه توشمىش، که اول شکر بيله اېرمس بېرى-بېرىگه ياپوشمىش. نوایی

مجث مربع مخبون (مفاعِلن، فعَلاتن)

بیت: ایا عزیز! سؤزیمنی،	بیلیب-بیلیب آلہسنمی؟	لطفی اندخوبی
تقطیع: ایا عزى	ز سؤزیمنی	- بیلیب-بیلیب آلہسنمی
۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
مفاعِلن	فعَلاتن	مفاعِلن

مجث مربع مقصور (مفاعِلن، فاعِلان)

بیت: غمینگ منی قیلدی زار،	یوزونگ منگه بؤلدی یار.	نوابی
تقطیع: غمینگ منی	قیلدی زار	- یوزونگ منگه بؤلدی یار
۱۰۱۰	۱۰۱	۱۰۱
مفاعِلن	فاعِلان	مفاعِلن

مربع وزنلری نینگ کوپراغیده مصراع مفهومی بؤلہمن دېگینچه وزن تؤولیب قالہدی، شو لحاظدن مربعلر انچه مرغوب بؤلہمیدیلر. یوقاریدهگی مربع وزنلری هم اوشه جملهدن دیر.

جدید بحری

جدید لغتده ینگیلیک معنی سینی بیل دیره دی. اصطلاحده اېسه (فاعلاتن، فاعلاتن، مستفلن) رکنلردن اؤرتہگه کپله دیگن وزنگه آیتیلہدی.

بو بحر، قدیم عروض بحرلریگه ینگى قوشیلگنی اوچون جدید اسمنی اوزیگه آلگن. مسدس و مربع، خصوصاً مسدس شکلیده نظم آیتیلہدی. سالمی (فاعلاتن، فاعلاتن، مستفعلن) دیر، اما سالمیده نظم آیتیلہدی، مخبون مزحوفیده آیتیلہدی.

بىت: اې جگر بندىم اۋكم، اې علىشېرىم!

لطفى اندخوبى	قانلى پىوندىم اۋكم، اې علىشېرىم!		
	علېشېرىم	دېم اۋكم اې	اې جگر بن
	۱۰۱۰	۱۱۰۱	۱۱۰۱
	مفاعلن	فاعلاتن	فاعلاتن
	علېشېرىم	دېم اۋكم اې	قانلى پىون
	۱۰۱۰	۱۱۰۱	۱۱۰۱
	مفاعلن	فاعلاتن	فاعلاتن

جدىد مسدس مخبون (فَعَلَاتن، فَعَلَاتن، مفاعلن)

بىت: هنرىنگ دېب اۋلرم من، بو يانه كېل!

لطفى اندخوبى	وصالىنگ دېب سۋلرم من، بو يانه كېل!		
	بو يانه كېل	اۋلرم من	هنرىنگ دېب
	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
	مفاعلن	فَعَلَاتن	فَعَلَاتن
	بو يانه كېل	سۋلرم من	وصالىنگ دېب
	۱۰۱۰	۱۱۰۰	۱۱۰۰
	مفاعلن	فَعَلَاتن	فَعَلَاتن

جدید مسدس مخبون (فعلاتن، فعلاتن، مستفعلن)

بیت: کپله سن می؟ کوله سن می؟ ای سرو گل!

لطفی اندخویی

منگه کپلسن، منگه کولسن، ای تن گه دل!

تقطیع: کپله سن می کوله سن می ای سرو گل

۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۰۱۱

فعلاتن فعلاتن مستفعلن

منگه کپلسن منگه کولسن ای تن گه دل

۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۰۱۱

فعلاتن فعلاتن مستفعلن

جدید مربع سالم (فاعلاتن، مستفعلن)

بیت: ای عزیزم! قیلگیل نظر، مرقدیم دین قیلگیل گذر. لطفی اندخویی

تقطیع: ای عزیزم قیلگیل نظر - مرقدیم دین قیلگیل گذر

۱۱۰۱ ۱۰۱۱ ۱۱۰۱ ۱۰۱۱

فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن مستفعلن

اِسلتمه: بو بحر عجم نینگ اوزیگه خاص بولگن بیلن هم، اوزیده کم چین دیر.

قریب بحری

قریب لغتده قیسقه فاصله لیگنی آیتهدی. اصطلاحده اِسَه (مفاعیلن، مفاعیلن،

فاعلاتن) رکنلردن اورتَه گه کپله دیگن وزن دیر.

بو بحر آخرگی پیتلرده تاپیلگنی باعث قریب اسم گه اتلدی. مسدس سالمی (مفاعیلن،

مفاعیلن، فاعلاتن) دیر، ولی سالمیده قوللنیلمه گن.

قربب بحرئ نینگ زحافلری

(مفاعیلن) رکندن	(فاعلاتن) رکندن
۱- مكفوف: مفاعیل (۰۱۱۰)	۱- مقصور: فاعلان (۱۰۱)
۲- اخب: مفعول: (۰۱۱)	۲- محذوف: فاعلن (۱۰۱)
۳- مقبوض: مفاعلن (۱۰۱۰)	۳- مسلوخ ^۱ : فاع/فعل (۰۱)
۴- اخبم: مفعولن (۱۱۱)	

قربب مسدس سالم (مفاعیلن، مفاعیلن، فاعلاتن)

بیت: كېل ای عاقل! بیزینگ ساری، زار قیلمه،

غنیمت بیر- بیریمیزگه عار قیلمه. لطفی اندخویی

تقطیع: كېل ای عاقل بیزینگ ساری زار قیلمه

۱۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۰۱
مفاعیلن	مفاعیلن	فاعلاتن
غنیمت بیر	بیریمیزگه	عار قیلمه
۱۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۰۱
مفاعیلن	مفاعیلن	فاعلاتن

قربب مسدس اخب مكفوف (مفعول، مفاعیل، فاعلاتن)

بیت: عشقینگده كونگل ایچره ناله لردور،

یوز اوزره یاشیم قانی لاله لر دور. نوایی

^۱ سلخ: فاعلاتن دن ایکی سبب؛ یعنی لا و تن نی تشلش دیر.

نالہ لر دور	کونگل ایچره	عشقینگ ده	تقطیع:
۱۱۰۱	۰۱۱۰	۰۱۱	
فاعلاتن	مفاعیلُ	مفعولُ	
لالہ لر دور	یاشیم قانی	یوز اوزره	
۱۱۰۱	۰۱۱۰	۰۱۱	
فاعلاتن	مفاعیلُ	مفعولُ	

قریب مسدس اخب مکفوف محذوف (مفعولُ، مفاعیلُ، فاعلن)

بیت: چون کوزلریدین قانی آقه دی، بار جمله یوره کلرنی یاقه دی. لطفی اندخویی

آقه دی	ریدین قانی	چون کوزل	تقطیع:
۱۰۱	۰۱۱۰	۰۱۱	
فاعلن	مفاعیلُ	مفعولُ	
یاقه دی	یوره کلرنی	بار جمله	
۱۰۱	۰۱۱۰	۰۱۱	
فاعلن	مفاعیلُ	مفعولُ	

قریب مسدس مقبوض مقصور (مفاعلن، مفاعلن، فاعلان)

بیت: کولوب-کولوب، کولوب-کولوب، وای داد!

توریب کپتر، قیلیب بو بی پای داد! لطفی اندخویی

مشاکل بحری

مشاکل لغتده اوخششلیگنی آیتهدی. اصطلاحده اېسه (فاعلاتن، مفاعیلن، مفاعیلن) رکنلردن حاصل بوله دیگن وزنلرگه آیتیلهدی.

بو بحرینینگ رکنلری قریب بحری نینگ رکنلری بیلن بیر بولیب فقطگینه تقدیم و تأخیده تفاوتلی بولگن، شو لحاظدن اونى مشاکل؛ یعنی قریب بحریگه اوخشه دیدیگن و هم شکل دپیدیلر.

مسدس و مربع فورمیده بعضاً مثنى ژانریده هم نظم آیتیلگن. سالمى (فاعلاتن، مفاعیلن، مفاعیلن) دیر. سالمیده کوزگه کورینرلى نظم یوق.

مشاکل بحری نینگ زحافلری

مفاعیلن) رکندن	فاعلاتن) رکندن
۱- مقصور: مفاعیل (۱۱۰)	۱- مکفوف: فاعلات (۰۱۰۱)
۲- محذوف: فعولن (۱۱۰)	
۳- مکفوف: مفاعیل (۰۱۱۰)	

بیت و تقطیع

مشاکل مسدس مکفوف مقصور (فاعلات، مفاعیل، مفاعیل)

بیت: ظالمانه منى قیلمه جراحات، عاشقانه منى قیلمه خرابات. لطفی اندخوبی

تقطیع: ظالمانه منى قیلمه جراحات

۰۱۰۱ ۰۱۱۰ ۱۱۰

فاعلات مفاعیل مفاعیل

خرابات	منى قىلمه	عاشقانه
۱۱۰	۰۱۱۰	۰۱۰۱
مفاعيلُ	مفاعيلُ	فاعلاتُ

مشاكل مثنى مكفوف مقصور (فاعلاتُ، مفاعيلُ، فاعلاتُ، مفاعيلُ)

بيت: شعله سىگه پرىزاد قىلدى گلنى خجلدار،

اپندى بىزنى قىلىبان وصلتىگه ينه زار. لطفى اندخوبى

تقطيع: شعله سىگه	پرىزاد	قىلدى گلنى	خجلدار
۰۱۰۱	۱۱۰	۰۱۰۱	۱۱۰
فاعلاتُ	مفاعيلُ	فاعلاتُ	مفاعيلُ
اپندى بىزنى	قىلىبان	وصلتىگه	ينه زار
۰۱۰۱	۱۱۰	۰۱۰۱	۱۱۰
فاعلاتُ	مفاعيلُ	فاعلاتُ	مفاعيلُ

مشاكل مربع مكفوف مقصور (فاعلاتُ، مفاعيلُ)

بيت: اپى نگار پرى روى! گلغزار سمن بوى. نوایى

تقطيع: اپى نگار	پرى روى	گلغزار	سمن بوى
۰۱۰۱	۱۱۰	۰۱۰۱	۱۱۰
فاعلاتُ	مفاعيلُ	فاعلاتُ	مفاعيلُ

مشاكل مربع مكفوف (فاعلاتُ، فعولن)

بيت: بىزده اپردى مكرم، بىزگه اولدى مكرم. لطفى اندخوبى

مکرم	بیزگه اۆلدی	مکرم	بیزده اپردی
۱۱۰	۰۱۰۱	۱۱۰	۰۱۰۱
فعلولن	فاعلاتْ	فعلولن	فاعلاتْ

عریض بحری

عریض لغتده اینلیک و یا بؤی نینگ قرشی سی دیر. اصطلاحده اېسه (مفاعیلن، فعلولن، مفاعیلن، فعلولن) رکنلردن اؤرتیگه کپله دیگن وزنلرگه ایتیلهدی. اوشبو بحر، خلیل ابن احمددن سؤنگ فارس عروض شناسلری تمانیدن کشف قیلینگن.

عریض بحری نینگ سالمی (مفاعیلن، فعلولن، مفاعیلن، فعلولن) دیر. بو بحر، طویل بحری نینگ مقلوبی-تپسکریمی بولگن جهتدن کوپ قولله نیلمه گن. شو سببلی عریض بحری نینگ فقط بیر وزنی استفاده ایتیلگن بولیب، علیشپر نوایی نینگ بیر غزلی اوشبو اؤلچاو اساسیده یرده تیلگن. باشقه مزحوفریده هم تا شو پیتگچه ممکن قولله نیلمه گن بولسه کپره ک، بولسه هم جوده کمچین.

عریض مثنم سالم (مفاعیلن، فعلولن، مفاعیلن، فعلولن)

بیت: ایا دلبر! کپلر مېن، زکات آلم قؤیر سېن،

بو حالیمدن خبرلش، غریب لیکن اؤلر مېن. لطفی اندخوی

قؤیر سېن	زکات آلم	کپلر مېن	ایا دلبر
۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۰	۱۱۱۰
فعلولن	مفاعیلن	فعلولن	مفاعیلن
اؤلر مېن	غریب لیکن	خبرلش	بو حالیمدن
۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۰	۱۱۱۰
فعلولن	مفاعیلن	فعلولن	مفاعیلن

عريض مثنى مسبع (مفاعيلن، فعولن، مفاعيلن، فعولان)^۱

بيت: صنايع ذاتينگ ايچره تاييب عجز، اهلى ادراك،

گهې لايوصى ايتيب زمانې ما عرفناك،
نوايى

لى ادراك	تاييب عجز اه	تینگ ايچره	صنايع ذا
۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۰	۱۱۱۰
فعولان	مفاعيلن	فعولن	مفاعيلن
عرفناك	زمانې ما	صى ايتيب	گهې لايو
۱۱۰	۱۱۱۰	۱۱۰	۱۱۱۰
فعولان	مفاعيلن	فعولن	مفاعيلن

عميق بحرى

عميق لغتده بير نرسه نينگ چوقورليگىنى ايتهدى. اصطلاحده ايسه (فاعلن،

فاعلاتن، فاعلن، فاعلاتن) ركلردن اورتهدى كېله ديگن وزنلرگه ايتيلهدى.

عميق بحرى مديد بحرى نينگ تېسكرىسى بولگن جهتدن نظم كم ايتيلگن، شو جهتدن

زحافلرگه هم اؤرنه شيلمهدى.

عميق مثنى سالم (فاعلن، فاعلاتن، فاعلن، فاعلاتن)

بيت: عاشقينگ قاتلينگ، بيل، دشمنينگ خادمينگ دير،

نى اميد ايله گه ي سن؟ كافر ابل حافظينگ آه!
لطفى اندخوبى

^۱ فراقينگ سوگى ايچره كوزدين ساچيب اشك، وصالينگ حسرتيدىن يقاسين صبح ايتيب چاك. نوايى

تقطیع: عاشقینگ	قاتلینگ بیل	دشمنینگ	خادمینگ دیر
۱۰۱	۱۱۰۱	۱۰۱	۱۱۰۱
فاعلن	فاعلاتن	فاعلن	فاعلاتن
نپ امید	ایلہ گہی سن	کافر اہل	حافظینگ آہ
۱۰۱	۱۱۰۱	۱۰۱	۱۱۰۱
فاعلن	فاعلاتن	فاعلن	فاعلاتن

تۇرتىنچى فصل

(عربگه خاص بۇلگن بحرلر)

اېندى عربگه خاص بۇلگن و عجمده اېسه غيرمطبوع-ياقيم سيز بۇلگن بحرلر بيانى دىر؛ يعنى وزنلىرى خوش آيند اېمس، اما ينه هم عجم شاعرلىرى اۆز كوچ و توانلىرىنى كورستىش اوچون بعضاً نظم آيتە دىلر.

بىز هم بو مقامده بو بحرلر نىنگ هر بىرىدن بىر يا ايگى بيت نمونه صفتده آليب كېلەمىز.

طويل بحرى^۱

طويل مثنى سالم (فعولن، مفاعيلن، فعولن، مفاعيلن)

بيت: يوزىنگ دېك قمر يۇقتور، قدينگ دېك شجر يۇقتور.
شجر بولسه هم انده، لىبىنگ دېك ثمر يۇقتور.
نوايى

طويل مثنى مسبق (فعولن، مفاعيلن، فعولن، مفاعيلان)

بيت: تيشىنگ دُر، لىبىنگ مرجان، خدينگ گل، خطىنگ ريحان،
يوزونگ حور، ساچىنگ عنبر، سۆزونگ مل، مىنگىنگ ميان.
بابر

طويل مثنى مقبوض (فعولن، مفاعيلن، فعولن، مفاعيلن)

بيت: كوررمن بىران پېنده خدينگى يَشيرمه گىن،
قراريم تمام اولدى عذابىنگى بېرمه گىن.
لطفى اندخوبى

^۱ بو بحرذن اوزون و كوپ حرفلى باشقه بحر بولمەگن، شو باعث طويل اتنى اوزىگه آلگن دىر.

مدید بحری

مدید مثنیٰ سالم (فاعلاتن، فاعلن، فاعلاتن، فاعلن)

بیت: چهره دین برقع آچیب اؤتقه کویوردونگ مہنی،

چون کول اولدی پیکریم کؤککه ساوردونگ مہنی. نوایی

مدید مثنیٰ مکفوف (فاعلاتن، فاعلن، فاعلاتن، فاعلن)

بیت: آہ چہکمہ لطفی سہن! تقدیریم دہب آن و این،

اہرتہسی بودیر: «تغین غم یاغیشی بیزگہ چین!» لطفی اندخویی

بسیط بحری

بسیط مثنیٰ مخبون عروض و ضرب (مستفعلن، فاعلن، مستفعلن، فاعلن)

بیت: ای لالہ جان! کبلدی کؤکلم دہب فرحلمہ گین،

چؤلنی بیلی ناثرینگ بیر لحظہ دہ، قرہ گین. لطفی اندخویی

وافر بحری

وافر مثنیٰ سالم (مفاعلتن، مفاعلتن، مفاعلتن، مفاعلتن)

بیت: فراق اؤتیدین کویر بدنیم، تفییدین اہریب آقر جگریم،

غمیم بو دورورکہ، باغلہ نیبان یوزونگ ساری توشمہ گہی نظریم.

بيت: كۈزىنگ قرەسى، قاشىنگ قرەسى دمام،

ممات ايله، دم حيات ايله، يوز بۆلورم. لطفى اندخويى

كامل بحرى

مثمان سالم (متفاعلن، متفاعلن، متفاعلن)

بيت: نې خيال ابدى ينه كيم كۈنگل قوشى صيدىنى هوس ايله دىنگ،

بدنىمغه هر سارىدىن خدنگ آتیبان انگه قفس ايله دىنگ.

نوايى

بيت: دليگه جفاچى نگارنىنگ كۈنگىل آهيىدن اثر اولسه خوش،

كيم او آي بو كۈنگلى بوزوق المزده حاليدن خبر اولسه خوش.

لييب

بو فصلدهگى بحرلر، عربگه خاص بوليب عجمده ايسه آز قوللنىلگن. عينا اۋتگن

فصلدهگى بحرلرنىنگ بعضى مزخوفلر يده هم عرب و عجم ميانىده قيسقه قوللنىلگنلرى

بار، اونى دېوانلرنى اولچە قىلىپ يورگن كيشيلر يخشى بيله ديلر.

^۱ مقطوف: مفاعلتن نىنگ فعولن توزىلگن زحافى نىنگ اسمى دىر.

بشینچی فصل

(عروض استثنائری)

عروض تیزیمیده بیر سلسله استثناءلری بار، اونی بیلمه سک شعرلرنی تقطیع قیلیب وزنجه کیریتیشده توسیقلرجه دوچ کبله میز.

● الف: بیران پیتلر بیتده هجألر توزیلش نقطه نظرده قیسقه هم بولسه تقطیعده اوزون هجأ حسابلندهدی؛ چونکه اوشه قیسقه هجأ تلفظ قیلیشده اوزون یا چوزیلیب ادا بولگهی، شو جهتدن اوزون هجأ سنهلهدی؛ مثال:

بیت: تویمغای ایگی حارصی هرگز حارص علم حارص دنیا صفیری

یوقاریدهگی بیتنی فارسجه نحوی اضافتلری باردیر. (حارص) سؤزلرده "ص" حرفی اوزیگه اوزون یا دوچند کسره آلیب، اوزون هجأ حسابلندهدی، چونکه تلفظ قیلیش پیتیده اندک وقتنی کوپراق آلیب چوزیلدهدی. بونی ملیح سکتهم دیدیلر.

باشقچه ایتگنده: اوزبکچهنی آلتیتته اونلی حرفی بار. اولر سؤزلرده قوییدهگی شکلده

کورینهدی.

اونلی حرفلر	سوز اونگیده	سوز اورتھسیده	سوز سؤنگیده
O	آ - آدم، آلمه	ا/ا - باله، زاری	ا/ا - یقا، هوا
A	ا - الاو، اکه	ه/ه-قره‌ماق، آنه‌سی	ه/ه - ینه، اوچره‌شگنده

E	اې - اېورولماق، اېگه	ې - علیشېر، ېر	ې/ې - آدمې، ېرې
I	ای - ایچکی، ایچماق	ی - کوچیگه، قیل	ی/ی - سېوگی، قیلدی
O'	او - اوغیل، اوچیرماق	و/و - رۆز، کوز	و/و - خوشبؤ، گلرؤ
U	او - اورغوو، اونداو	و/و - سوقور، اور	و/و - او، منگو

۱. A - اوشبو اونلی، سۆز اونگیده بیر هجا بۆلیب کېلسه، اۆرنک (اگر - Agar)،
یا سۆز اونگیده بیر اون سیزدن کېین بیر هجا بۆلیب کېلسه، اۆرنک (قنی - Qani)،
قیسقه هجا یسهیدی.

۲. U, O', I, E, O - اوشبو اونلی حرفلر، سۆز اونگیده بیر هجا بۆلیب کېلسه لر،
اۆرنک «آدم - Odam»، (اېران - Eron)، (ایچر - Ichar)، (اوغیل - O'g'il)،
(اوریش - Urish)»، یا اوشبو اونلی حرفلر، سۆز اۆنگیده بیر اون سیزدن کېین بیر
هجا بۆلیب کېلسه لر، اۆرنک «باریب - Borib»، (تېریب - Terib)، (بیتیب -
Bitib)، (بوغین - Bo'g'in)، (بولاق - Buloq)، یا قیسقه یا اوزون هجا
یسهیدیلر، یعنی شاعر قیسی هجانى اراده قیلگن بۆلسه، اۆشه هجا کوزده
توتیلهدی. قیسقه هجانى اراده قیلگن بۆلسه، ینگیل تلفظ قیلینهدی، و اوزون
هجانى اراده قیلگن بۆلسه، آغیرراق و قلینراق تلفظ قیلینهدی، در حقیقت
یازیلمهگن بیلن اوشبو اونلی لرنی دبل تلفظ قیلینهدی، مثلا (اېران - Eron) سۆزی
(اېران - Eeron) یا (بوغین - Bo'g'in) سۆزی (بوووغین - Bo'o'g'in) تلفظ
قیلینهدی. ۳۳ ینچی بېتنی هم قیته اوقیب کورینگ، بېلگینگیز انچه پیشهیدی.

● ب: بعضی پیتلرده کلمه‌نینگ اؤرته‌لریده‌گی (الف) وصلیه بولیب، تقطیع‌دن توشیب قاله‌دی. مثاللری آلدینگی فصللرده کوپ اؤتدی.

● ج: عمومی عروض قاعده‌سی شوکه، باش مصرع قیسی رکنلر بیلن باشلنسه باشقه مصراعلر هم اؤشه رکنلر بیلن بولماغی کپره‌ک، اما بو قاعده رمل بحری نینگ صدر و مبتداسی و قالگن برچه بحرلر نینگ عروض و ضرب رکنلریده هر دایم رعایه بولینه و برمه‌یدی؛ بلکه شاعرلر اؤشه رکن نینگ باشقه مناسب زحافلریدن ایش آلیب، رنگین شعرلر توزه‌یدیلر^۱. بونی شاعر اختیاراتی دبی‌دیلر؛ مثال:

بیت: قریدینگ، اؤزنی قریلر ساری سال کیم، یره‌شور،

کیرسه چالاک بیگیت بزمیگه چالاک بیگیت. نوایی

یوقاریده‌گی بیت نینگ صدر و مبتدا رکنلری باشقه-باشقچه. تقطیع قیلیب کورینگ!

بیت: بو سؤز آیدین که سؤز نینگ صنعتی هم بیر تیزیم‌دیر خاص،

کپره‌ک‌دیر بونده بیلیمک سؤز چیریگی سمت سوقینی لیب

یوقاریده‌گی بیت نینگ عروض و ضربی باشقه-باشقچه. تقطیع قیلیب کورینگ!

● د: نیمایی^۲ یا ابرکین شعر اؤزبک ادبیاتیده جوده هم کمچین. نیمایی قابده‌گی شعرلر هم عروض سیستمیده‌دیر، اما فرقی قوییده‌گیچه:

۱. مصراعلرنی تنگ-برابر بولمسلیگی.

۲. هجألر نینگ سانی رعایه بولمسلیگی.

^۱ چنانچه ادبیات فارسی (قافیه، عروض، سبک شناسی و نقد ادبی) نینگ ۴۰ نچی بېتیده به تفصیل ایضاح بهریلگن.

^۲ ایران شاعری نیما یوشیج بو قالب نینگ اساسچسی دیر. شو باعث آتیگه شهرت تاپگن.

نېمائي شعرلرنىنگ مصراعلىرى حتى بىر ركن بىلن هم تمام بۆلەدى، بىران
پىتلر مصراعلىرى اۋن ركندن هم آشهدى؛ اما باشلەگن بحرى نىنگ زحافلردن
تشقريگە چىقمەيدى. مثال:

ينگى اياغ و اېسكى چاغير

سېن بىرلە مېن تىنگ اېرمس،

سېن اېسكىدن چاغيرسن!

ينگى اياغ دىر من!

مېندن آغيرمى دىر سن!؟

اوشبو قارانغولىكده، ايكىمىز عىن يۆلده!

ايلدىزنى بىر قىلىشسك،

گودەنى بىر قىلىشسك،

هر يانە يالە آچسك،

"حاصل" بۆلر بو قۆلده.

ناز اېتمەگىن خرام اېت.

كېلگىن

منیم-له بؤلگین .

بیر کوچ بوله یلیک، ایندی

کبلگین

بیر ینگی صفحه قورگین . لطفی اندخویی

اېرکین شعرلر فلان بحرده دپيله دی، فلان بحریننگ فلان زحافیده، مربع، مسدس، مثنی دپیش قیین، چونکه بیر مصرع بیر زحافده، بیر مصرع ینه بیر زحافده، - بیر مصرع مسدس بؤلسه، ینه بیر مصرع مثنی یا اوندن هم یوقاری بؤلیب کپته وېرهدی و یا-ده بیر رکن بیلن هم مصرع خاتمه تاپیب کپته وېرهدی . بونگه یوقاریده گی شعر اؤرنک دیر .

● ه: آق شعر عروض تیزیمیدن مستثنی دیر، چونکه آق شعریننگ وزن و باشقه خصوصیاتى توغریسیده تا شو پیتگچه کورینرلی تیزیم انیقلمه گن . اونده وزن و قافیه یوق، تخیل و هماهنگلیک بار و خلاص، ممکن کپله جکده بیر سلسله تیزیمگه کیرسه کپره ک .

آق شعردن اؤرنک:

(ایستک-امیدلر)

کپچه نینگ کؤنگلیده یشه یمن،

ایستک-امیدلر اؤلیمدن کوچلی چیقیب، مېنى حیاتگه چقیره دی .

اې اىستكلر!

حاضر، كۈنگىم كۈنگىلده تورىب سىزنى اىستەيدى.

آھاي!

لېكىنگىز بارمى؟؟

لطفى اندخوبى

تورتینچی بؤلیم

بیرینچی فصل

(هایکو تیزیمی)

اوزبک ادبیاتیده ینگ-ینگ آدیملر باسیلیب کپلماقده، جمله دن هایکو شعری. هایکو افغانستان اوزبک ادبیاتیده جوده ینگ شعری ژانردیر. هایکو شعریتی ممکن اوزبکستانده هم اونچه رواج تاپگن بولمهسه کپرهک، اما بیزنینگ افغانستان اوزبک ادبیاتیمیزگه فارس ادبیاتیدن اوتیب کپلماقده. شفیه یارقین و سیاره صمدی بو ژانرنی ایلك مرته افغانستان اوزبک ادبیاتیگه کیریتگنلردن دیر.

هایکو نیمه؟

هایکو، آپونینگ کوچلی و قیسقه گینه شعری ژانرلردن بیریدیر. هایکونی جاپان اولوسلری ابداع قیلگن. هایکونینگ شعری مستقللیگی اون آلتینچی عصر دن باشلنگن، شو باعث آپونینگ کوپراق شاعرلری قیسقه شعر یازگنلریده اونگه هایکو دپ اتهیدیلر. هایکو ۱۷ مورا (Mora) یا هجأ دن توزیلگن، اوچ سطرده؛ بیشته لیک، و ینه بیشته لیک بیر-بیری نینگ ایزیدن یازیلهدی. اوندن باشقه هایکوده کی گو (Kigo) فصل بپلگیسی و کیره جی (Kireji) وقف-توختا و بپلگیسی هم بوله دی.

^۱ ایریم بیرلرده مورا بیلن هجا آره سیده فرقلر هم قایل بولگنلر. تیلشناسلیک یوزه سیدن بعضا بیر اوزون هجا ایگی مورادن هم توزیله و برهدی.

ھايكودە يا توغرىدىن توغرى فصلگە اشارە قىلىنەدى يادە فصل بېلگىسى گە . كى گو
يا فصل بېلگىسى بېش تور، كۆكلم لىك، يازلىك، كوزلىك، قىشلىك و نورۋزلىك دىر .
جاپان دن باشقە تىللردە گى يازوۋچىلر كى گونى اونچەلىك رعايە قىلمەيدىلر، اولرنى رعايە
قىلمىسلىرى-قوللىنىسلىرى كاملا آگاھانە دىر .

كى گودن نېچە اورنك:

- ✓ كۆكلم بېلگىسى دن: قو-قو يا مۇسىچە، موغجە شودرىنگى و باشقەلر .
- ✓ ياز بېلگىسى دن: ايسىق باقىش، پىشگن مېوہ، اىلىق هوا و باشقەلر .
- ✓ كوز بېلگىسى دن: ساووق بېل، ساووق كېچە و باشقەلر .
- ✓ قىش بېلگىسى دن: قار، موز و باشقەلر .

كىرەجى

جاپان ھايكولىرىدە كىرەجى يا وقف-قاطع بېلگىسى اوچ سطر دن بىرى نىنگ سونگىدە
كورىنەدى و توختا-سكون رۋلىنى اۋىنەيدى . كىرەجى ژاپن دن باشقە تىللردە اونچەلىك
رعايە قىلىنمەيدى .

ھايكودن شعري مثال:

ياغاچ يلنغاچ

بىر كۆرتك كۆكراتدى

كۆكلم يولدمى؟

هايكو خصوصیتی

۱. هايكونینگ ختم-سۆنگی یوق، اوقووچيگه نتیجه دېگن بیران توشونجه انگلتمهیدی.
۲. گمان-شبهه بارلیگی؛ یعنی هر گل اوقیگنده هر تور معنی بیلدیرهدی. هر قدر معنی یاشیرین و گمانلی بولسه، هايكو اوشنچه ليك يوكسلهدی.
۳. سۆزلر بیلن اویین و سرگرمیلیگی.
۴. کؤپراق تصویری سۆزلر ایشله تیلیشی.
۵. ساده لیگی، ایجاز لیگی، ادبی صنعتلردن ابرکینلیگی، سۆزلش آزادلیگی، چيگل معنی لردن اوزاقلیگی، وزن سیز و قافیه سیز لیگی.

هايكونی کپلیب چيقيشی

- مینگ بیلگه یقین آلدین جاپانده ۳۱ بۇغینلی تانكا (بېش سطرلی «۷-۵-۷-۷-۷-۵-۷»
«۵» دېب بیر شعر فورمه سی بار اېدی. او ایکی بۆلیمدن توزیلگندی، کؤپراق شاعر لر
سؤراق-جواب طرزیده یازردیلر. بیرینچی بۆلیمی ۱۷ بۇغینلی و ایکینچی بۆلیمی ۱۴
بۇغینلی بۆلگن.
- تانكا قیسقه شعر معناسینی بیلدیرهدی. ۱۶ینچی عصرگه کپلیب، تانکانینگ ۱۷
هجاللی تمانی مستقل بۆلیب، هايكو دېب اتهلدی.
- جاپان ادبیاتی تاریخیده اېنگ شهرتلی هايكو یازوچیلر (ماتسوئو باشو، یوسا
بوسون، کوبایاشی ایسا و موسائوکا شیککی) دیر. بولر جاپان ادبیاتیدن تشقیده هم انچه
شهرت قازانگن هايكوسرای شاعرلردن دیر.
- بویوک هايكو نظریه پردازی ماسا اکاشی هايكو اتمه سینی قویدی، اوندن سۆنگ
ماتسوئو باشو وسیله سیده قطعی و پایه دار شکلینی اوزبگه آلدی.

ماتسوئو باشو (۱۶۴۴-۱۶۹۴م) ۴۱ یاشیگه قدر هزل آمیز شعرلر یازردی. او

سۆنگی عمرلریده هایکوگه باشو مکتیبینی کیریتدی، شو باعث هایکو فورمه سیده بیر انقلاب یوز بپردی.

باشو بودایی ذن مکتیبی نینگ معتقدلریدن دیر. دکتر سوزوکی (Suzuki) نی ایتیشیچه، باشوون آلدین هایکو ایتهدیگن شاعرلر نینگ ایشی سۆزلر بیلن اوینه ماق ابدی. باشو اېسه سۆنگی ۱۰ ییل عمرلریده هایکوگه بودیزیم عقیده لرینی کیریتیب، بیر ینگى دېرزه آچدی. شو باعث هایکونینگ مقامی هم یوکسک چوقیسیگه اېریشدی.

هایکو جاپان تیلیده سنتی فورمه سی بیر عمود خط بیلن یازیلردی. انگلیس تیلیده اېسه اوچ خط بیلن یازیلردی. فارس تیلیگه ممکن انگلیس تیلی تاثیر قیلگن دیر و بیزنینگ تیلیمیزده هم شو اوچ خط فورمه سی حاضرلیکچه قوللنیله پیتی.

فارس ادبیاتیگه احمد شاملو ایلک کرّه هایکو تیزیمینی ترجمه قیلیب کیریتگن. او سۆنگره هجا ارقامیگه هم اؤزگربشله کپلتیریب؛ گاه تورت سطر بیلن، گاه بېش سطر بیلن و مصرعلر هم ۹، ۱۰، ۱۱ بوغینلرگچه کۆپه ییب بارگن. هایکوده مهم نرسه یوقاریده گی خصوصیتلر دیر، نه بوغین.

هایکودن بیر نېچه شعري مثاللر

بوغدا یلر چنقاق

قوللر آچیق دعاگه

قرا بولوت کپلسین دېب

شفیقه یارقین

تورموشیم عجب

اېسنه ماغدن قالمه یمن

لطفی اندخوبی

اولمه سم یخشی

کپلک قیتہ-قیتہ

گل قولاغیگہ

نیمہ نی شیویرلہیدی؟

شفیقہ یارقین

انچه قووانگن من

نخات کہ ایندی بیقیلسم

توکلت علی الله

لطفی اندخویی

بېشىنچى بۆلۈم

بىرىنچى فصل

(قافىە علمى)

قدیم ھند-اروپا تىللردەگى شعرلردە قافىە بۆلمەگن. قدیم انگلیسچەدە ھم قافىە اۋرنىگە ھماھنگلىك قیلر اېکنلر و شعرلرى نینگ كۆپراغى قافىەسىز بۆلگن. خواجه نصیرالدين طوسی عقیدەسىگە كۆرە: قافىە قدیمدە شرط قیلنمەگن و عربلرگە خاص بۆلگن و باشقە اولوسلر اېسە اولردن پىروبولیک قیلگنلر. جشویى^۱ گە كۆرە: «قافىەگە اعتبار بېرىش شعرینگ ذاتیدن اېمس، بلکہ لوازمدن دیر».

قافىە

قافىە لغتدە ایزیدن اېرگشماقنى ایتەدى. اصطلاحدە اېسە بیت آخردە قۇلنیلگن سۆزلرنینگ بىر خیل بۆلېب كېلگن سۆنگى قسىمگە قافىە دېلەدى. قافىە سۆزلرى بیتلر آخردە، عیناً تکرار بۆلېب كېلمسلىگى شرط. و یا بىرنېچە صامتلىر و حرکتلىر مصراع یا بیت نینگ آخردە تکرار بۆلەدى، اما لفظ یوزیدن بىر بۆلمەیدى، و اگر لفظلىرى بىر بۆلگندە معنی لرى آیری-آیری بۆلەدى؛ مثلاً: بیت: عجب یۆلدور طریق عشق مشکل، نه یول پیدا بو یۆلدە یانه منزل. هوبدا

بو بیتدە (_ ل) " il " (مشکل) و (منزل) سۆزلرىدە قافىە دیر.

^۱ جشویى نینگ كىملىگى اتیق معلوم اېمس. «تتمه صوان الحكمة» نینگ مؤلفى موندەدى دېدى: الحكيم ابوالحسن على بن احمد الجسوى - من اقداماء الحكماء وله تصانيف كثيرة، ومن تصانيفه يوبه نامه.....

و یا مثل: وطن قدرینی بیزدېک بی وطن افگار اولندن سؤر.
عذاب غربت ایچره جانیدین بېزار اولندن سؤر^۱.

کامل عبد الله "تاشقین"

بو بیتده (ـ ار) or (افگار) و (بېزار) کلمه لریده قافیه بؤلگن، و (اولندن سؤر) ردیف دیر. ردیفلی قافیهنی "مردف" دېگه یلر.

قافیه حرفلی

قافیه حرفلی ۹ ته بولیب اولر: رۆی، تاسیس، دخیل، ردّف، قید، وصل، خروج، مزید و نایره دیرلر.

۴ تهسی (تاسیس، دخیل، ردّف و قید) روی حرفدن آلدین و ۴ تهسی (وصل، خروج، مزید و نایره) روی حرفدن سونگ کپله دی.

روی دن سونگ				قافیه حرفلی	روی دن آلدین			
نایره	مزید	خروج	وصل	روی	قید	ردّف	دخیل	تاسیس

کلاسیک تیزیمده رۆی حرفینی همه بیتده ذکر قیلش الزامی دیر. روی حرفی کپلمه گن قافیهلی بیت بولمس. قالگن ۸ته حرفلرده اېسه شاعر اختیارلی دیر، ایسته سه آلیب کپله دی، ایسته مه سه آلیب کپله دیدی.

۱- رۆی حرفی^۲

قافیه نینگ آخرگی اصلي حرفیگه روی دپله دی؛ مثلاً: "ن" حرفی (نهان) و (عیان) کلمه لریده.

^۱ تاشقین نینگ فضولی غزلیگه یازگن نظیره سی.

^۲ روی رواء سوزیدن آلینگن. رواء تویه نینگ یوکینی باغله دیدیگن ایپیگه آیتله دی، چونکه تویه نینگ یوکی ایپ بیلن توره دی و بیت نینگ بناسی هم شو روی حرفی بیلن توره دی.

بیت: یارب، اولوس نهانی اېمسدور نهان سنگه،

نې دې نهان غمىمنى، اېرور چون عيان سنگه. نوایی
 اېسلىتمه ۱- فعلى صيغەلر، بیتلرده قافيه بوليب كېلگنده فعللر نینگ اصلى حرفلرى نینگ
 سۈنگىسى روى حرف بولەدى؛ مثلاً: "ت" حرفى (توتوب) و (اونوتوب) صيغەلرده.

بیت: يار اول وقت جفا رسمى توتوب،

كىم، وفا دعب و طريقتين اونوتوب. نوایی
 اېسلىتمه ۲- بيران پيتلر قافيهده زايد حرف كېرەك بولسه، شاعر اصلى حرفنى زايد تلقى
 قىلىپ بيلهدى؛ مثلاً:

بیت: اي عذارىنگ آيىده شرمنده مهر خاوری،

يۇقسە نېوچون ياشونور هر كېچە انداق كيم پرى. نوایی
 بو بيتده "ر" حرفى روى بولگن و شاعر اېسە "پرى" نینگ "ى" نى "خاوری"
 نینگ "ى" دېك زايد حرف تلقى قىلگن.
 اېسلىتمه ۳- غيرملفوظ "ها" روى حسابلنمەيدى؛ مثلاً:
 بیت: يوودوك بولدى اولوكدين دېمە تازه،

جنازهغه ساليب قىلمانگ جنازه. هویدا
 بو بيتده، (تازه) و (جنازه) سۆزلرىده "ز" روى حرفى دېر و "ها" اېسە انشاءالله
 سۈنگى عنوانلرده كېلەدى، وصل حرفى دېر.

مقيد قافيه^۱

هرگاه روى حرفى ساكن (حرکتسىز) بولسه بيت نینگ قافيه سىنى مقيد قافيه دېگەيلر؛

^۱ مقيد (توخته تىلگن) يعنى روى حرفى اۋزىدن آلدىنگى حرفلرگە چوزىلىپ و اۋزىدن كېيىن گە هېچ توجهسى بولمەيدى.

بیت: بیمه پندیم آغیل اوزاتمه امل،

امل اسراسنده بوسوغلی اجل. یوگناکی

مطلق قافیه

هرگاه روی حرفی بیر حرفگه، یا بیر کلمه گه و یا بیر عبارتگه قوشیلیب حرکتلی

بؤلسه، مطلق قافیه دېگه یلر؛ مثل:

بیت: یاز فصلی، یار وصلی، دؤستلارنینگ صحبتی،

شعر بحثی، عشق دردی، باده نینگ کیفیتی. بابر

ردیف

بیت آخیده قافیهدن کپین لفظی تکرار لیب کپله دیگن بیر یاکه بیر نپچه سؤز، ردیف

دېب اته له دی. بیت آخیده تکرار لیب کپله یاتگن ردیف سؤز، شعر نینگ عمومی مضمونیکه

خدمت قیلیشی کپره ک؛ نوایی شعر لریدن اوزنک:

ای کونگول مېن ترک عشق ایتدیم ولې فاش اېتمه گیل،

مېن سېنگه سریم دېدیم سېن اېلنی سرداش اېتمه گیل.

ای کونگول بو نوع بؤلوب مېن اهل دوران دین ملول،

کیم ابرور مېن کیمکه اندین یخشی لوق اندین ملول.

روی حرف نینگ آلدینگی متحرک حرفیدن هم آلدینگی " الف " گه آیتیلهدی؛ مثلا:

بيت: فلکنی قولیدن قیلدیم شکایت، یاد ایلریم سېنی ایستب بغایت.

بعضی بیتلرده تأسيس حرفینی التزام توتمه ییلر؛ مثل:

بيت: برچه دیر آه و ندامت صاحبی، غصه و غمینی کورینگ دېنگیز کېبی.

منه بو بیت نینگ ایکنیچى مصرعی ده تأسيس حرفی لازم توتیلمه گن.

۱-تأسيس الفلی قافیهدى مؤسس قافیهدى دېگه ییلر.

۲-تأسيس الفی مراعات بولگن نظمده لزوم مالایلزۇمسی بولهدى؛ یعنی شاعر

شعرى نینگ رنگین لیگی اوچون اوزبگه لازم بولمه گن نرسه نی لازم توته دى.

۳- دخیل حرفی^۲

قافیه اصطلاحیده روی بیلن تأسيس اؤرته سیده تکرارلنووچی اونداش حرفگه دخیل

دپیلهدى؛ مثلا: (سلامت)، (ملامت) سؤزلریده " م " حرفی، دخیل حرفی دیر، و (سعادت)

سؤزیده " د " حرفی، و (راحت) سؤزیده " ح " حرفی دخیل حرفی دیر.

بيت: بیگیتلیگده مئی ایچماکلیک نه خوش بخت و سعادت دور،

قریلیک موسم محنت، بیگیتلیک وقت راحت دور. هویدا

۱-تأسيس حرفی اوز جنسیدن تکرار بولیشلیگی الزامی اېمس؛ چونکه یوقاری بیتده

دخیل حرفی بیرینچی مصرعه " د " و ایکنیچى مصرعه اېسه " ح " بولگن.

^۱ قافیهدى نینگ اساسی شو حرفدن باشلهدى و موندن آلدینگی حرفلر قافیهدى حرفلری حسابلنمهدى. تأسيس دېب شو اوچون ایتیلهدى.

^۲ ایکی حرف نینگ آره سیده لازم توشگنلیگی باعث دخیل دېب ناملنگن.

اېسلامته ۲- دخيل حرفى نينگ حرکتى قافیه لرده مختلف بۆلېب بيله دى؛ مثلاً:

بيت: گر کورينگه ي يگه ليکده ظاهرى،

باطنیده توله بولگن ياورى. لطفى اندخوبى

يوقاریده کوردېک که دخيل حرفى بيریده آستين (کسره «ه») و بيریده اوستين (فتحه

«و») دير.

اېسلامته ۳- دخيل حرفى نى تکرار کېلتريليشى شرط اېمس؛ بيراق رعايه قيلينسه شعر

گوزه ليليگينى آرتتيره دى.

۴- ردف حرفى

روى دن آلدین کېلگن (الف، و، ی) ردف دېيله دى. "واو" دن آلدین ضمه، "الف"

دن آلدین فتحه، و "ی" دن آلدین کسره کېلشيشى شرط.

بيت: کوروب اغيارنى فى الحال اېليک کوکسومگا کيم اورديم،

اېماس تعظيم اوچون، خنجرلى زخمينى ياشوردیم. ابراهيم محمد خليل

يوقاریده گى بيتده (اورديم) و (ياشوردیم) سؤزلرده گى «واو» ردف حرفى دير.

ردف ايگى گه بۆلینه دى: اصلى ردف و زايد ردف.

الف- اصلي ردف: ردف بيلن روى اورته سيده فاصله بۆلمه يدى؛ مثال:

بيت: کېل دهرنى امتحان اېتیب کېت،

سیر چمن جهان اېتیب کېت. نادره

يوقاریده گى بيتده (امتحان) و (جهان) سؤزلرده گى "الف" اصلي ردف دير.

ب: زايد ردف: روى بيلن ردف اورته سيده بير ساکن حرف توشه دى. روى و ردف آره سيده

کېله ديگن حرفلر (ش، ر، ف، س، خ، و، ن) لردير.

بیت: چىقمە ايزىمىدن كە، اېرور جعدە راست،

يؤل يورومك بار اېسە كۆنگلونگدە خواست. حيدر خوارزمى

يوقارىدەگى بيتدە (راست) و (خواست)دەگى "س" زاید ردف دیر.

ردفلى قافىەنى "مردف" دېگەيلر. اگر يالغيز اصلي ردف بولسە (اصلي ردف گە

مردف) دېگەيلر و اگر اصلي ردف بيلن زاید ردف بولسە (مركب ردف گە مردف) دېگەيلر.

اېستلمە: ردف حرفىنى اۆز جنسىدن كېلتىرىش واجب دیر.

۵- قید حرفى^۱

روى دن آلدین فاصله سیز كېلەدیگن ساكن حرف دیر^۲، اما اوندىن آلدین (و، الف، ی)

حرفلى كېلمسىلگى شرط؛ مثال:

بیت: اېشيتىگىل ايا مدبر خود پرست كه سېن سېن تغافل مېى بىرلە مست

"س" حرفى (پرست) و (مست) سۆزلىدە قید حرفى دیر.

اېستلمە: قید حرفىنى اۆز جنسىدن كېلتىرىش لازم دیر، مگر بعضى يېرلردە لازم بولمەيدى^۳.

^۱ قید اۆزى تورگن يېرىدن قىمىرلمەيدى و باشقە بىران حرفگە اۆزگرمەيدى، مگر بىر نېچە عذرلر بيلن. شو اوچون قید دېب اتەلگن. ايرىملر ایتەدیلر، بو حرف داىما ساكن بولگنلىگى باعث قید دېب اتەلگن.

^۲ قید حرفى كۆپ دیر، اما شو پېتىگچە اؤنتەسى (س، ه، ش، ب، ف، ر، خ، ن، غ، ز) معمول بولگن.

^۳ قافىەلر قىسىلب و مخرجلر بىر-بىرىگە يقىن بولگن مكاندە؛ مثال:

سېرەب هنرى قیلر بو قمرى، آوازلىرى جانىمىزگە سحرى.

كوبى انى هر زباندە اېرمىش، اۆزبېكچە، عربچە، ياكە عبرى. لطفى اندخوبى

بو بيتلردە ضرورت طفیلی (م، ح، ب) قید حرفى قىلىنگن.

۶- وصل حرفی

روی نینگ ایزبگه قوشيله ديگن حرف دير؛ مثال:

بيت: بيري دوركه جاهل بيله بزم ابتر، بو ايشدين انگا كۆپ مضرت يېتر.
" ر " حرفى (ابتر) و (يېتر) سۆزلىده وصل حرفى دير.

۷- خروج حرفى^۱

وصل حرفى نینگ ايزيدن قوشيله ديگن حرف دير؛ مثال:

بيت: اشتياقینگ حددين آشتى، آه جانيم، قیده سېن؟

اولگه لى يېتدى غمینگدين، مهربانيم قیده سېن؟ گدايى

" م " حرفى (جانيم) و (مهربانيم) سۆزلىده خروج حرفى دير^۲. (قیده سېن) ايسه رديف بولگن.

۸- مزید حرفى^۳

خروجدن كېين كېله ديگن حرف مزید دېله دى؛ مثال:

بيت: زهره اوشاتيب دف ايله چنگينى،

نوحه كۆكى ده توزوب آهنگينى. نوايى

آخرگى "ى" (چنگينى) و (آهنگينى) سۆزلىده مزید حرفى دير.

^۱ شاعر شو حرف نینگ وسيله سى بيلن وصل حرفيدن تجاوز يا تشقريگه چيقيب بيله دى. خروج دېب شو اوچون ايتيلگن.

^۲ (جانيم و مهربانيم) سۆزلىده «ى» وصل حرفى، «ن» روى حرفى و «الف» اصلي ردف دير.

^۳ عرب شعرلىرى نینگ قافيه لرى خروج حرفى گچه دير، ولې عجم قوافيسى اوندن كۆپ بوله دى، شونینگ اوچون مزید دېله دى.

۹- نایره حرفى^۱

مزيددن كېىن كېله دىگن حرف نایره دىر، و اگر نایره دن كېىن ینه حرف كېلسه ینه هم نایره دىر؛ مثال:

پیت: نقدنى گلدېك داغى ساوورمه غیل،

غنچه كېىی داغ گره اورمه غیل. نوایى

سونگى "ى" بیلن "ل" ایكىسى هم (ساوورمه غیل) و (اورمه غیل) سۆزلىده نایره دىر.

اېسلتمه :- روى دن كېىنگى لر (وصل، خروج، مزید و نایره) ده حرفلرنى اۋز جنس لرىدن كېلتىرىش واجب دىر.

قافیه حرفلرى نینگ حرکتلى و اولرنینگ اسملىرى

قافیه حرفلرى اوچ گه بۆلىنه دى:

الف: دايماً ساكن بۆله دىگن حرفلر: تأسيس حرفى، ردف حرفى و قید حرفى دىر.

ب: عموماً حرکتلى بۆله دىگن حرف؛ دخیل حرفى دىر.

ج: بىران پیت ساكن و بىران پیت حرکتلى بۆله دىگن حرفلر: روى حرفى، وصل حرفى،

خروج حرفى و مزید حرفى دىر.

قافیه حرفلرى نینگ حرکتلى آلتىته دىر؛ بولر: رس، اشباع، حذو، توجیه، مجرى و

نقاذ دن عبارت.

^۱ نایره اصلاً نوار سۆزیدن آلىنىپ يمان كۆرىشلىك معنی سىنى انگلته دى و بو حرف هم اېنگ آخرگه يعنى ایكى مرتبه كېىنگه توشگى اوچون نایره دېىلگن.

۱- رس^۱: تأسیس الفیدن آلدینگی فتحه حرکت گه آیتیلهدی؛ مثل:

بییت: دپمه نورؤز ایله گل گه حمایل،

زمانی گل تقی نورؤز گه مایل. گل و نوروز

یوقاریده گی (حمایل) و (مایل) سؤزلریده گی الفدن آلدینگی فتحه رس دیر، یعنی "م"

فتحه سی.

۲- اشباع: دخیل حرفی نینگ حرکتینی (الف تأسیس بیلن روی حرفی نینگ آره سیده گی

حرکتلی حرف) اشباع دپیلهدی؛ مثلاً:

بییت: کهل ای کونگیل، قراریم یوق دمپ کؤکسیمده مأوا قیل!

بؤلیمب اوشبو قرا اویده غمیم بیرله مدارا قیل! الفتی

یوقاریده گی بییت نینگ (مأوا و مدارا) سؤزلریده گی "و، ر" حرفلری نینگ فتحه لری

اشباع دیر.

۳- حدو: ردف و قیددن آلدینگی حرف نینگ حرکتی گه حدو دپگه یلر؛ مثل:

بییت: اؤقونگلر بو نصیحتلر مدام البتّه-البتّه،

خدانی یاد ایتینگلر صبح و شام البتّه-البتّه. هویدا

(مدام) و (شام) سؤزلریده "د" و "ش" فتحه لری حدو دیر.

بییت: هجرینگده ألم زهرینی، ای شوخ، سؤربیمن،

عشقینگده کویبب آنچه کوریملرنی کوریمن. آگه

(سؤربیمن) و (کؤربیمن) سؤزلریده "س" و "ک" ضمه لری حدو دیر.

^۱ رس لغته بیر ایشگه باشلشنی ایتهدی، بو بیرده هم قافیه شو رس حرکتیدن باشلهدی.

رباعى

وفا نى ايزلەيدى وفا كۆرمەگن،

جفانى؟ بىلمەيدى جفا كۆرمەگن.

بىراو دن تاپمەيدى يىخشىلىك ھەرگز،

اپلگە يىخشىلىكنى روا كۆرمەگن.

شفيقە يارقىن

(وفا)، (جفا)، (روا) سۆزلىرىدە (ف، ف، و) حرفلىرى نىنگى فتحەلىرى توجىيە دىر.

ينە بىر مىثال: نېچوك كىم تورت اويگە تورت ضد نقصانى شايە دور،

بېشىنچى اوى داغى اغىيار دىن اول نوع ضايە دور. نوايى

(شايە) و (ضايە) سۆزلىرىدە "ى" حرفى نىنگى كسرهسى توجىيە دىر.

۵- مجرى: حركىتى روى نىنگى حركىتىگە مجرى دېلەدى؛ مىثل:

بيت: حسن و جمالينگى نېتەي؟ مېنگە وصالينگ بۆلمسە،

صابر سيحان سرو خرامانينگ نېتەي؟ بزم جمالينگ بۆلمسە.

يوقارىدەگى بيتدە (وصالينگ) و (جمالينگ) سۆزلىرىدەگى "ل" حركىتى مجرى دىر.

۶- نفاذ: وصل حرفى نىنگى حركىتىنى نفاذ دېگەيلەر. و يىنە خروج و مزىد نىنگى حركىتلىرىنى ھم

نفاذ دېگەيلەر؛ مىثل:

بيت: بزم ارا ھردم لىينگ مخمورىغە قان دور عوض،

كېچەلر تانگ اتقوچە خوناب ھجران دور عوض. اميرى

يوقارىدەگى بيتدە (قان دور) و (ھجران دور) سۆزلىرىدەگى "د" حركىتى نفاذ دىر.

خسته جانیم ضعفین انگله، کونگلوبم افغانین کوروب،
سؤرمه کونگلوبم یاره سین، فهم ایت کوزوم قانین کوروب.

نوایی

قرا زلفونگ فراقی ده پریشان روزگاریم بار،
یوزونگ نینگ اشتیاقیده، نپ صبرو نپ قراریم بار.

بابر

نگاری کورمه دی سن سیمبردپک،
یوزونگ دور خوی ارا گلبرگ تردپک.

امیری

بپن کیمم بیر بپکس و بپچاره بی خانمان،
طالعیم آشفته اقبالیم نگون بختیم یمان.

فضولی

نپچه بیغله ی شمع دپک هجرینگده یاریم کپچله لر،
آه کیم کوی دیردی داغ انتظاریم کپچله لر.

حریمی قلندر

توشگالى بند ايچره بۆلدوم اول پرى دېوانه سىن ،
كۆك سرا فانوس دور اول شمع و مېن پروانه سىن .

مولانا ترخانى اندخودى

يوز بلا كۆردوم ، اول آرام جاندىن كۆرمه ديم ،
ايكى كوزومدىن يامانلىك كۆردوم آندىن كۆرمه ديم .

مولانا آصفى

يارىدىن هر كىم توشر آيرو پرىشانلىغ چېكر ،
وصل قدرىن بىلمه گن مېندېك پشيمانلىغ چېكر .

شىرم

دلبرا سېن سىز تىرىكلىك بىر بلاى جان اېمىش ،
كىم انىنگ دردى قاشىده يوز اولوم حيران اېمىش .

مولانا گدايى

ملك سن يا بشر سن يا حور غلمان سن بىلىب بۆلمس ،
بو لطف و بو نزاكت بىرله سېندىن آيرىلىپ بۆلمس .

مشرب

کپل وطن سپن کعبه بؤلغیل مپن اینانغانینگ بؤلهی،
قبله‌میز دپب چین یوره‌گدن سجده قیلغانینگ بؤلهی.

پرگش اوچقون

قل کبی ایشلب سعادت تاپمه‌دی دهقانلرینگ،
باشقه‌لر قارنینی توغازدی گۆزهل بوستانلرینگ.

کامل عبدالله تاشقین

کوزباشیم دریا بؤلوب آقدی وطندن ایریلیب،
بلبل آواره من سیندی قناتیم قیریلیب.

جوهری

دپدیم بیر کون وفاسیز نازنینیم‌گه خطاب ایلب،
یورور سن تابکی مپن مبتلادن اجتناب ایلب.

لیب

کپلیشگن بوی انچه زیبا اپکن،
صنوبر کپی جلوه آرا اپکن.

متین اندخویی

مېن اۋرگيلايين چهره نمايان قيله كورمه،

عشق اهلىنى سېن بې سرو سامان قيله كورمه.

وکیلزاده یورتداش

حیران من اوشبو گل گه بوکون نېگه خوبلنر؟

بلبلنى اۋرتە تيب، اپريتیب قنچه کویلنر. لطفی اندخویی

سینا و نینگ یېچیش نمونه سی: باشده گی بیتده (افغانین) و (قانین) سوزلریده "الف"

اصلی ردف، "ن" روی، "ی" وصل و "ن" خروج دیر. "غ" و "ق" فتحه لری حدو، آلدینگی

"ن" نینگ کسره سی مجری و قافیه سی هم مطلق قافیه دیر.

ایکینچی فصل (قافیه عییلری)

قافیه عییلری ایکی قسمگه اجره له دی؛ ملقبه و غیرملقبه.

قافیه ده گی مشهور ملقبه عییلر: اقواء، اکفاء، سناد و ایطاء دیر.

۱- اقواء: حذو و توجیه نینگ اختلافی دیر، یاکه بیر قافیه ده حذو حرکتی و یا توجیه حرکتی باشقه قافیه لرگه قرشی بولسه اقواء دپله دی.

حذو حرکتی اختلافی گه مثال:

بیت: اول پری آستانیکه باشیمنی اوردیم نیچه دور،

مرته-مرته بارگنیمده تاش بغیر اول قاوله دور.

بو بیت نینگ (دور) و (دور) سوزلریده "د" حرکتلی حذو واقع بولیب، و اولر نینگ حرکتلی اېسه فتحه و ضمه بولگن، شو جهتدن بو بیت ده اقواء عیبی بار.

توجیه حرکتی اختلافی گه مثال:

بیت: قیش سووی قویگن بوگندن آچدی جر،

یخ بولوب قرغله لر اولدی قر- قر.

بو بیت نینگ (جر) و (قر) سوزلریده "ج" و "ق" حرکتلی توجیه واقع بولیب و اولر نینگ حرکتلی اېسه فتحه و ضمه بولگن، شولحاظدن بو بیت ده اقواء عیبی بار.

۲- اکفاء: روی حرفی نینگ هم مخرجلی حرفلرگه، یا قریب المخرجلی حرفلرگه اختلافی دیر.

بیت: تانگ چاغی کپلدى قولاغیمغه اذانلار نینگ سېسى،

سوو آیب قیلگه ی طهارت برچه نینگ اوغول، قیزی^۱.

بو بیتده (سېسى) و (قیزی) سۆزلریده مختلف الروی بولگن جهتدن اکفاء عیبی بار.

قریب المخرج دن نمونه:

بیت: تینگریدین اۋزگه گه دایم قیلمه گیل سېن اعتماد،

بول آچون نینگ ظلمتیده قوی قدم با احتیاط^۲.

بو بیتده (اعتماد) و (احتیاط) سۆزلریده مختلف الروی بولگن جهتدن اکفاء عیبی بار.

۳- سناد: ردف حرفی نینگ اختلافی دیر^۳.

بیت: قرا ظلمتگه اېندی اۋزنى اۋردیم،

نې بولسه بولسون اېندی، چونکه کېردیم.

بو بیتده ردف حرفی بیرینچی مصرعه " و " و ایکینجی مصرعه اېسه " ی " - شو

اختلاف سببلی سناد عیبی بار.

۴- ایطاء: قافیہ نینگ قیته دن (تکرار) کبلیشی دیر و ایکی قسیمگه اجره له دی: خفی ایطاء

و جلی ایطاء.

^۱ (سېسى) و (قیزی) سۆزلریده «س، زاء» حرفلری نینگ مخرجی بیر مخرج دیر.

^۲ (اعتماد) و (احتیاط) ده «د، ط» قریب المخرج دیر.

^۳ عربچه ده اېسه حذو و تأسیس نینگ اختلافی دیر.

الف- خفي ابطاء: قافیه حرفلری نینگ مکرر کبلیشی جوده یشیرین حالتده؛ مثل: بیپور،

سپور، تپپور، بلیب، ایریلیب، بیتیر، ایچیر، آشیر، اوینه شیر و باشقه لر^۱.

بیت: اول پری نینگ وصلینی یوقلب بارهی، مهر و سپؤگیم دمبدم کویلب بارهی.

چنچه هجران سووی آقادی آرهدن، چاپه من هارمب کپچه، کونلب بارهی.

یوقاریده گی بیتلر نینگ هر بیر قافیه لریده خفي ابطاء بار، و بو خفي ابطاء لره هم اؤز

اېچلریده بیر-بیر یگه قره گنده آچیقراق و یشیرینراق دیرلر.

البته شاعرلر نینگ کؤپراغی بلکه همه لری خفي ابطاء دن شاعرانه مهارت لری بیلن اؤز

شعرلریگه بیلدیریمسیز قیلیب ایش آله دیرلر.

ب: جلي ابطاء: خفي ابطاء دن آچیقراق قافیه حرفلری نینگ مکرر کبلیشلیگی دیر؛ مثل:

ایستک، کوره ک، تیلک، توشک، چاپیق، قیلیق، چیزیق، تارتیق، ایتگچ، کولگچ، اؤتگچ،

کورگچ و باشقه لر.

بیت: ای قادر توانا! ناله فغان ایتور من،

جوع الانس حالا جولانلر قیلور من.

بیرنپچه کیم سؤرر من قیل—سنگ منگه وصالین،

بلبل کپی صدالب نسخه لره چبکور من.

بؤلسه نظامی یانیم مفتاح نظم دور من،

دارالفناء نی بیردم دارالامان سپزور من.

نور شریتین ایچور من بپرسه منگه نوایی،

بول گنج سینه سیننی بل سبندین اومانور من.

بیتگور خدای قادر بیزگه هماغه ینگلیغ،

سایه لرین باشیمگه هر لحظه ده دوتور من.

^۱ بو مثاللر اؤز آلدیمیزدن توزه تیلگن، ممکن سیزلر دېوانلرنی تحقیقله سنگیز موندن هم یشیرینراقینی تاپه سیزلر.

ھەر بىرغە كېرورلر خم ، كاسەلر تۆلورلر ،

سېنغان سفال پىيالم تۆلگۈنچە مېن آرورمن .

يوقارىدەگى بيتلر نىنگ ھەر بىر قافىەلر يدە جلى اىطاء بار ، و بولرهم اۋز اېچلر يدە بىر-

بىرىگە قرەگندە آچىقراق و ياپىقراق دىرلر .

جلى اىطاء ، فاحش عىبلردن حسابلىنىپ قوللىنىلگن نظم نى جودە عىبلى كورستەدى .

ضرورت بولگندە قىرق بيتلى يا اوندىن كۆپ بيتلى قسىدەلردە بىر- ايگى مرتە تكرارلىنسى

فرقى يوق . اگر قسىدە جودە اوزون بولسى اىطاء كېلتىرىش اوچون اقلا اون بيت فاصله

قۇيىلىشى شرط .

اېسلىتمە ۱: باش مصرع نىنگ قافىەسىنى آخرگى بيتدە تكرارلىش اىطاءدن حسابلىنمەيدى ، بلكە

ردالقافىە صنعتى دىر .

اېسلىتمە ۲: شكلى بىر ، معنيسى باشقە بولگن قافىەلر اېسە بدىع قسىمدن بولىپ ، اىطاء

قطارىگە كىرمەيدى ، بلكە جودە بېزەلگن نظم بولىپ ، ناظم علمى نىنگ يوقارىلىگىنى و لغت

علمىدە معلوماتى كۆپلىگىنى بىلدىرەدى .

اۋزبېكچەدەگى توبوق نظمى هم بدىع قسىمدن بولىپ ، اىطاء قطارىگە كىرمەيدى ؛ مثال :

بيت : اې رقىب اۋزنى انگا توتسنگ هم ايت ، بىزگە رحم اىلب انىنگ كوى دىن ايت .

گرچه بار دوزخچه عشقىنگ شعلهسى ، بىزنى اۋز اىلكىنگ بىلە اول سارى ايت .

نوايى

ينە بىر مثال :

اې پرىوش گل يوزىنگدن پرده آل ، كىم غمىدن كۈزدە ياشىم بۆلدى آل .

يار بولغايلر سنگا محشر كونى ، احمد مختار ايله اصحاب آل .

فضلى نمىنگانى

ینه ایطاء تیزمیدن دیر فارس ادبیاتیدهگی شایگان اصطلاحی، یعنی ایطاءنینگ بیر

قسمی دیر؛ شایگان اصلی حروفگه زاید حرف یا حروف ملحق قیلیش دیر؛ مثلا: (جان) بیلن (انسان) قافیه بؤلگنده (جان)نینگ نونی اصلی، کلمه نینگ اوز نفسی دن، اما (انسان)نینگ الف و نونی مزیدتان یعنی زاید دیر، کلمه نینگ اوز نفسیدن اېمس. شایگان هم اوز نوبه سیده جلی و خفی گه اجره له دی.

مثال: اگر عاشق لیغیم آیتسم، کو یوب جان و جهان اورتیر،

بو عشق سرین بیان ایتسم، تقی اول خانمان اورتیر. مشرب

یوقاریدهگی بیتده (جهان) و (خانمان) قافیه لریده شایگان عیبی بار، چونکه

(جهان)نینگ "ن"ی اصلی، کلمه نفسیدن، اما (خانمان)نینگ "ن"ی ملحق بولیب، کلمه نفسیدن اېمس.

ینه مثال: کبچه کوندوز پاسبانینگ آته- آننگ دور سپنینگ،

حافظ روح و روانینگ آته- آننگ دور سپنینگ.

آته- آننگ باغیده دورسن اوزینگ بیرتازه گل،

ایچکوبر چین باغبانینگ آته- آننگ دورسپنینگ.

والدین محترمگه خدمت شایان قیلینگ.

جاودانه مهربانینگ آته- آننگ دور سپنینگ.

کبچه- کوندوزسپن اوچون راحت یوزینی کؤرمه دی،

ای عزیزم، سایه بانینگ آته- آننگ دور سپنینگ،

آته- آننگ حرمتینی صدق ایله قیلگیل بجا،

چونکه دایم جانینگ آته- آننگ دور سپنینگ. آگه

اېسلاتمه: یوقاریدهگی شرح بؤلگنر ملقبه عیبلردن عبارت اېدی. معاصر ادبیاتیمیزده،

شاعرگه ساحه کبنگ بولیشی اوچون، جلی ایطاء هم کؤپ کؤزده توتیلمه ییدی. اېندی اېسه

غیرملقبه عیبلردن بیر نیچه سینی شرح آستیکه آله میز.

۱- **معمولى قافىه:** قافىه مكانىده واقع بۆلەدىگن لفظ يا اصلى دىر يا معمولى .

اصلى لفظ: وضع بۆلىنگن، اصلى حالتىده قوللىنىلگن لفظ دىر .

معمولى لفظ: وضع بۆلىنگن، اصلى حالتىدىن اۋزگرتىرىلگن لفظ دىر .

مثال: يورمه گىل دنىاده سېن اى! بېخبر، با خبر يور، تېنگرى يوتوقلر بېرر .

يوقارىده گى بيت نىنگ بىرىنچى مصرعى نىنگ قافىه سى اصلى لفظ دىر و ايكىنچى

مصرعى نىنگ قافىه سى معمولى لفظ دىر . بو بيت ده "راء" روى حرفى بۆلگن . بىرىنچى

مصرع (بېخبر) ده "راء" اصلى حرف، كلمه نىفسىدىن، اما ايكىنچى مصرع (بېرر) ده "راء"

يعنى راء ثانى اصلى حرف بۆلمەگن، بلکہ فعل نىنگ تصرفىدىن اۋرتەگە كېلگن .

ىنه بىر مثال: كۆزىنگ قاره سىن كۆرمسىم قويمم،

فراقىنگده دايم كۆزوم نم- نم .

۲- **روى حرفىده يشىرىن حرکت كۆرستىش**

اگر روى حرفى بىر مصرعه ساكن و ايكىنچى مصرعه اېسه متحرک بۆلسە غيرملقبه

عيوب دن حسابلنەدى .

مثل: تبتىرنگ دور يوزلرى بار دور نگارىم باغده،

نقطه يىنگلىغ خالى هم بار اول كۆزەل قباغىده .

يوقارىده گى بيت ده ساكن "غ" بىلن متحرک "غ" روى تولىگن، شو جەتدن بو

بيت گە غيرملقبه عيب عارض بۆلەدى .

ینه قافیه اصطلاحلریدن

ممال: سۆزلرنی اصل سۆزلر بیلن قافیه قیلش^۱، مثلاً: حجاب، رکاب، حساب نینگ ممالی حجب، رکیب، حسیب بوله دی. اگر حجب، رکیب، حسیب اصل سۆزلر بیلن مثل: زیب، شکیب و شولرگه اوخشه گن باشقه اصل سۆزلر بیلن قافیه بولگنده غیرملقبه عیب قطاریگه کیره دی؛ مثلاً:

اولدوردی مېنی سېنینگ فریبینگ، یوز دن توشه ویردی داد ! حجبینگ.
اورتندی آچوننی، مېنی، زیبینگ، پیر یوزیده دابه دور رکیبینگ.
نېچه کۆپ اېکن سېنینگ شکیبینگ، بیزلر بیله قیل حسیب، کتیبینگ.

حاجب: لغته یاپوچی معیننی انگلته دی. قافیه اصطلاحی ده اېسه قافیه دن آلدین لفظاً و معناً واحد، مکرر کېله دیگن سۆز دیر.

حاجب نینگ اطف و مرغوراعی ایکی قافیه نینگ اورته سیده کېله دیگن دیر.
مثلاً: ای جمله نینگ آشناسی اولگن، آچوننی سېنگه جفاسی تولگن.
دنیانی کیمه؟ بقاسی بولگن، اوز صاحبی گه گداسی کولگن.
لطفی اندخوبی

یوقاریده گی رباعیده (سی) لطف حاجب بولگن.

ینه بیرقسم حاجب:

نگارا بیز تمان قیلگیل نظر آهسته-آهسته،
و غیرې فکرینی قیلگیل گذر آهسته-آهسته.
یوقاریده گی بیتده (قیلگیل) حاجب بولگن.

تمام

^۱ ممال: اماله قیلشلیک، یعنی الف نی یاء و فتحه نی کسره اوقیش دیر.

قىناقلر

۱. قرآن كريم
۲. آگه، عبدالحميد، (۱۳۹۰ قوياش)، ارمانلر كويى، مزار شريف.
۳. ارال، عزيز الله، (۱۳۸۸ قوياش)، ساغينچ، كابل.
۴. ارموي، صفى الدين، (۱۳۸۰ شمسي). كتاب الادوار فى الموسيقى، آريو رستمى
اهتمامى بيلن، بيرينچى چاپ، ناشر: ميراث مکتوب.
۵. افلاطون، پنج رساله افلاطون، ترجمه دكتور محمود ضاعى، نشر كتاب بنگاه.
۶. البيرونى، ابوريحان محمد، (۱۹۲۵)، تحقيق ماللهند فى مقولة مقبولة فى العقل
او مردولة، چاپ ليپزيك.
۷. الفتى، سيد عزيز الله، (۱۳۹۲ هجرى شمسي)، خيال كوزگوسى، ناشر: موسسه
انتشارات تعليمى.
۸. اميرى، امير عمرخان، ديوان اميرى، تاشكېنت.
۹. ايشانچ، ذكر الله و محمد عالم " كوهكن"، (۱۳۷۴)، اوزبېك ادبيياتى فرهنگى،
فارياب.
۱۰. ايشانچ، ذكر الله، (۱۳۹۲)، حاضرگى اوزبېك تىلى، كانادا.
۱۱. بابر، ظهيرالدين، (۱۳۸۷)، ديوان ظهيرالدين محمد بابر، تيارلاوچى: شفيقه
يارقين، كابل.
۱۲. باخترى، واصف، (۱۳۷۰ شمسي) سرود سخن در ترازو، كابل.
۱۳. بلخى، ابوالاسفار على محمد، (۱۳۵۷)، شعرى بلخ، مزار شريف.
۱۴. بنوال، محمد افضل، (۱۳۹۳)، وزن شعر درى، چاپ سوم، كابل.

۱۵. بيتاب، ملك الشعراء عبدالحق؛ (۱۳۳۳.ه.ش) مفتاح الغموض در قافيه و عروض، ادبيات فاكولتتهسى نشراتى.
۱۶. تممه صوان الحكمة، چاپ لاهور ۱۳۵۱.
۱۷. تركى كيميائى سعادت، تاشكېنت، ايلين مطبعهسى، يىل ۱۳۲۲.
۱۸. حسينى، سلطان حسين بايقرا، (۱۳۴۶). ديوان سلطان حسين ميرزا بايقرا، يعقوب واحدى جوزجانى اهتمامى بيلن، كابل.
۱۹. حميدى، عبدالله يوف و ابراهيم اوف، (۱۹۶۷م). ادبيات شناسلىك تېرمينلرى لغتى. اوقيتوچى، تاشكېنت.
۲۰. خانلرى، دكتور پرويز ناتل، (۱۳۸۶)، وزن شعر فارسى، چاپ هفتم، ايران.
۲۱. خوارزمى، (۱۳۴۹ هـ). مفاتيح العلوم، چاپ مصر.
۲۲. دهخدا، على اكبر، فرهنگ دهخدا، تيارلا وچيلر: مسعود "داداشى" و منوچهره "داداشى".
۲۳. رازى، شمس قيس، (۱۳۳۶)، المعجم فى معاير اشعار العجم، تصحيح و مقابله آقاى رضوى، دانشگاه تهران.
۲۴. ريغوزى، (۱۳۱۵ هجرى). قصص الانبياء، بيريدىنباخ مطبعهسى، تاشكېنت.
۲۵. زمخشرى، جارالله، (۱۹۹۸م). القسطاس فى علم العروض، تحقيق دكتور فخرالدين فباو، اوچينچى چاپ، مكتبه معارف - بيروت.
۲۶. سيفى، (۱۹۳۴)، عروض، به تصحيح مولانا نصيرالدين صاحب منشى فاضل صدر مدرس السنه شرقيه اسلاميه هاى سكول، لاهور.
۲۷. سلطان، عزت، (۱۹۸۶م). ادبيات نظريهسى، ايکينچى نثرى، اوقيتوچى، تاشكېنت.

۲۸. شكوراوف، خاتم اوف و باشقه لر، (۱۹۷۹م). ادبيات شناسلىك كىرىش، اوقيتو وچى، تاشكېنت.

۲۹. شيخزاده، پوهندوى عبدالجبار، رساله عروض، چپتر درسى، پوهنتون بلخ.
۳۰. غريب عندليب، نورمحمد، (۱۳۸۲ش). زين العرب داستانى، تيارلا وچپلر: ملامان الله صداقت و قارى محمد رسول غوينلى، پشاور.
۳۱. صفيرى، خليفه صفير الله، لطفى آلدیده گى يازمه خاطرہ شعورلر.
۳۲. طوسى، خواجه نصيرالدين، (يىل ۱۳۲۶)، اساس الاقتباسى، چاپ دانشگاه.
۳۳. عميد، حسن، (۱۳۷۹شمسى). فرهنگ فارسى عميد، چاپ بيست و يك، انتشارات امير كبير تهران.
۳۴. غياث، محمد غياث، غياث اللغات، چاپ نولکشور لکنهو، هندوستان.
۳۵. فطرت، عبدالرووف، (۱۹۹۵م). ادبيات قاعده لرى. اوقيتو وچى، تاشكېنت.
۳۶. فطرت، عبدالرووف، عروض حقيده. ضياً صحيفه سى نشرى، اوزبېكستان.
۳۷. فضولى، مولانا محمد بن سليمان بغدادى، (۱۳۲۵هجى)، دېوان فضولى، راقم ملا آرتوق.
۳۸. قرشى، جمال الدين ابوالفضل محمد، (۱۳۸۲)، عراضة العروضية، به كوشش محسن ذاكر الحسينى، ضميمه شماره ۱۳ نامه فرنگستان، تهران.
۳۹. قره ش، محمد يعقوب، (يىل ۱۳۹۰)، عروض علمى، درسيليك چپتر.
۴۰. لبيب، سيد محمد عالم. (۱۳۸۸خورشيدى). يك تصوير در دو آيينه (يكى كوزگوده بير يوزلىك)، مطبعه صورتگر مزارشريف.
۴۱. لبيب، سيد محمد عالم، (يىل ۱۳۸۴). تويغولريم قىغولريم، مزارشريف.
۴۲. لبيب، سيد محمد عالم، (۱۳۹۹خورشيدى). گلبانگ خاموشى (جيملىك نغمه سى). كابل - افغانستان.

۴۳. لطفى، مولانا لطف الله، (۱۹۸۷م). سېن سېن سېوريم... (مولانا لطفى دېوانى)، غفور غلام ناميده گى ادبيات و صنعت نشرياتى، تاشكېنت.
۴۴. لطفى، محمد حنيف، (۱۳۹۴). شعر و اونىڭ تاپىلىشى، طلبه ليك چاغيده گى سيمينارى، بلخ بېليم يورتى.
۴۵. لطفى، محمد حنيف. يازمه خاطرهلر.
۴۶. ماهيار، دكتور عباس، (۱۳۹۳)، عروض فارسى، نشر قطره، چاپ پانزدهم.
۴۷. متين، محمد امين، تابستان (۱۳۹۱). چشم غزاله، اميرى انتشارات.
۴۸. نادره، ماهلر آييم، (يىل ۱۳۶۸). نادره و شعرهاى او (نادره دېوانى)، شفيقه يارقين اهمتامى بيلن.
۴۹. نسيم، داکتر محمد نسيم، لطفى آلدیده گى يازمه خاطره شعرلر.
۵۰. نوایى، عليشېر، (۱۳۸۷). ايام وصال اولدى ينه، تيارلاوچى محمد عالم كوهكن، كابل.
۵۱. نوایى، عليشېر، (۱۳۹۳)، حيرت الابرار، تيارلاوچى عبدالله روئين، كابل.
۵۲. نوایى، عليشېر، (۱۳۸۶)، خزاین المعانى، تيارلاوچى نور الله آلتاى، ماليزيا.
۵۳. نوایى، عليشېر، (۱۳۶۹)، خمسه، عبدالغفار بيانى اهمتامى بيلن كابل.
۵۴. نوایى، عليشېر، (يىل ۱۳۳۵)، دېوان مير عليشېر نوایى، پشاور، نورانى كتبخانه.
۵۵. نوایى، عليشېر، دېوان نوایى، چاپ تاشكېنت.
۵۶. نوایى، عليشېر، (۱۳۸۷)، مجالس النفايس، تيارلاوچى عبدالله روئين، مزارشريف.
۵۷. نوایى، عليشېر، (۱۳۸۸)، محاكمه اللغتين، تيارلاوچى تاشقين بهائى كابل.
۵۸. نوایى، عليشېر، (۱۳۹۰)، محاكمه اللغتين، تيارلاوچى عبدالله روئين، مزارشريف.
۵۹. نوایى، عليشېر، (۱۳۶۵)، محبوب القلوب، كابل.

۶۰. نوایی، علیشېر، ۱۳۸۸، *محبوب القلوب*، تيارلاوچى عبدالله روئین، مزار شریف.
۶۱. نوایی، علیشېر، (۱۳۹۰)، *میزان الاوزان*، تيارلاوچى عبدالله روئین، مزار شریف.
۶۲. وحیدیان کامیار، دکتر تقی، (۱۳۹۱). *ادبیات فارسی (قافیة، عروض، سبک شناسی و نقد ادبی)*، بخش اول؛ چاپ هجدهم، چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران «سهامی خاص».
۶۳. هویدا، خواجه نظر، (بییل ۱۳۸۴)، *دیوان هویدا*، نشرگه اهتمام قیلوچى امین الله دوستیار، طحه پرنتر.
۶۴. هویدا، خواجه نظر، (۱۳۸۶)، *واحت دل*، محرر ایشان محمد یوسف تندورکی، مزار شریف.
۶۵. یارقین، شفیقه، (۱۳۸۸)، *آلیس دن بیرسېسى*، کابل.
۶۶. یورتداش، غلام سخی وکیلزاده، (۱۳۸۷). *ایزگو نیت*، مسلکی باسمه خانه.
۶۷. یوگناکی، ادیب احمد، (۱۳۹۴)، *هېتة الحقایق*، تيارلاوچى پوهنیار محمد یعقوب قرهش، مزار شریف.
۶۸. یولدوز جریدهسى، بییل: ۲۶ عقرب ۱۳۷۲.

۱- Fa.m.wikipedia.org

۲-Klassik she`r o`lchavi -۲۰۱۱

۳-O`zbek adabiyotida Barmoq vazni

۴-O`zbek she`riyatida Aruz

۵-www.alifarahbakhsh.me

۶-www.elibrary.uzarab.com

۷-www.ziyouz.kutubxonasi

لطفی نینگ حیاتی و فعالیتى حقیده قیسقه چه معلومات

عبداللطیف ایشان اؤغلى محمدحنیف لطفی، فاریاب ولایتی گه قره شلی اندخوی اولوسوالیگیده (هجری شمسی ۱۳۷۳ ییلی)، بیر ضیالی، بیلم سپور عایله ده آچونگه ایاق قویدی.

لطفی، کیچیکلیگیدن اسلامي علملر و شعر-شاعرلیک بیلن قیزیقیب کپلگن. اونینگ دین علمیده، ادبیات ساحه سیده، اینیقه شعر و شاعرلیک بایده ایلك استاذی عمکیسی خلیفه صاحب صفیرالله خان ایشان دیر.

لطفی ایلك و اؤرته اؤقووینی اندخویده قاضی بابامراد لیسه سیده (۱۳۹۳ هـ ش)، یوکسک اؤقووینی بلخ بیلم یورتی تورک-اؤزبیک تیلی و ادبیاتی بؤلیمی ده بیتیردی (۱۳۹۷ هـ ش).

لطفی شعرلری نینگ موضوعلری عرفانی، غنایی، اجتماعی، تعلیمی، اخلاقی، سیاسی، هجوي و تنقیدی لردن عبارت بولگن.

حاضر محمدحنیف لطفی، خصوصي مولانا پوهنتونیده معالجوي طب بؤلیمی نینگ اؤن ایکینچی سمستریده و خصوصي سادات مؤسسسه سیده شرعیات پوهنحی فقه-قانون بؤلیمی نینگ آلتینچی سمستریده یوقاری اؤقووینگه ادامه بېریب کپلماقده.

لطفی اسلامي بیلملرنی خصوصي مدرسه لرده ادامه بېرده؛ باباولی (ع)، خواجه سید امیر کلال، شیخ مرغیلانی، دارالعلوم حنفیه بلخ و حنفیه البیضاء بیلم درگاهلریده عمکیسی رحمتلی خلیفه صاحب صفیرالله خان ایشان، رحمتلی داملا عوض ندرت، مولانا شراب الدین کریمی، مولوی غلام سخی عثمانی، رحمتلی شیخ عبدالخالق، شیخ عبداللطیف سعادت و رحمتلی مفتی محمد اسحق ابوالوفاء

الافغانی لردن درس آلهدی. ییلر اؤتیشی بیلن علمی سویهسی یوکسهلیب، سنه ۱۴۰۰ شمسی ده «مفتی» لیک مقامیگه تعلیمینی بیتیریپ و امتحانیدن هم کامیاب بؤلیپ، «مفتی» لیک مقامیگه ابریشهدی.

لطفی خطاطلیک باییده هم انچه اوزون قؤللی دیر؛ خط اسلوبلرینی محبت بیلیم اوچاغیده استاد محمدعلیم اینان دن اؤرگنیپ، اؤن بېش یاشیده (۱۳۸۸هـ ش) شهادتنامه سینی آلگن.

لطفی بیر قطار اثر و مقاله لرینینگ هم مولفی دیر:

۱. **هدایة الطالبین شرح ثبات العاجزین** - سیدحیب الله خان نینگ اوشبو اثرینی تنقیدی ایشلب نشر قیلگن. ۱۳۹۹هـ ش.
۲. **معامله ربوی در کشورهای غیر اسلامی** - تحقیقی رساله، اسلام اقتصادی مکتبیگه عاید فارسجه و عربچه تیللریده یازیلگن.
۳. **اؤزبېکچه شعریتیده وزن و قافیہ** - قؤلینگیزده گی اثر.
۴. **اسلام اساسلری** - تعلیم الاطفال و اقرأ اؤقوو یورتلری اوچون فارسجه دن ترجمه قیلینگن درسلیک رساله، حاضر چاپ آستیده دیر.
۵. **شعری تۆپلم** - چاپگه تیار و هنوز چاپ بؤلگن یوق.
۶. **عبدالرحمن جامی و علیشېر نوایی** - پارسا شمسی یوف اثرینی کیریل الفباسیدن اؤگیرب، چاپگه تیارله گن و هنوز چاپ بؤلگن یوق.
۷. **نقشبند و نوایی** - نجم الدین کامل اوف اثرینی کیریل الفباسیدن اؤگیرب، چاپگه تیارله گن و هنوز چاپ بؤلگن یوق.
۸. **محرابدن چیان** - عبدالله قادری رومانینی لاتین الفباسیدن اؤگیرب، چاپگه تیارله گن و هنوز چاپ بؤلگن یوق.

۹. **مشرب** - ضميره اسحق اوه نینگ سريليك الفباسيده يازگن اثريني افغانستان
معاصر اوزبېك الفباسيگه اوگيريب، چاپگه تيارله گن.
۱۰. **بیر تله‌ی فقهی مسأله‌لر حکمی** - امام ابو حنیفه مذهبیگه تېگیشلی
تحقیقی فقهی فتوالر.
۱۱. **شعر و اونینگ تاپیلیشی** - تحقیقی مقاله.
۱۲. **اولین برگزار کنندهٔ احتفال میلادالنبی (ص) تورک بود** - تحقیقی مقاله.
۱۳. **بیر قطار تنقیدی، اصلاحي و تقریظي مقاله‌لر** - بو مقاله‌لر کۆپینچه ایریم
چاپ بؤلگن اثرلر و مقاله‌لر اوستیگه یازیلگن تنقیدی مقاله‌لردیر.

اوشبو اثيريم، حياتيمگه مڪمل ینگيليك یره تگن. اثرنی 1395 هجري شمسي يیلى عقرب آيی نینگ 26 سیده "نخستین جشنوارهی محصل سال برتر" عنوانی آستیده «موسسه راه پیشرفت» افغانستان بیلیم یورتلری طلبه لری اؤرته سیده علمی رقابت باشله گن اېدی. افغانستان نینگ 15 ولایتیدن طلبه لر آیری-آیری بؤلیملرده اؤز یازگن اثرلرینی رقابتگه قویگن اېدیلر. مېنینگ اوشبو اثيريم - (اؤزبېکچه شعریتیده وزن و قافیه) نی هم حرمتلی استاذیم مسکا جان کاندید قیلگن اېدیلر. ادبیات بؤلیمیده ایکیته اثر اېنگ یخشی اثر تنیلدی. خداگه شکر، مېنینگ اثيريم اؤشه ایگی اثر نینگ بیری بؤلدی و خصوصی مولانا بیلیم یورتی طب بورسیه سینی مېنگه بغیشله دی. شوندن سؤنگ طب هم طلبه سی هم بؤلگن اېدیم؛ حاضر ستاز دوره م دیر.

اۋزبېكچە شعرىتىدە وزن وقافىه